

ספרים

היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(חוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בבולין,
דוד גינסבורג בפטערסבורג,
יוסף דערענבורג בפארין,
שלמה חיים האלבערשטאם בבולין,
אברהם אליהו הרכבי בפטערסבורג,
מרדכי 'אסמראון בפילאדעלפיא,
משה עהרענרייך ברומא,
דוד קויפמאן בבודאפעסט,

שנה שמינית תרנ"ב.

HEBRÄISCHE PROSODIE

des IMMANUEL FRANCES.

BERLIN 1892.

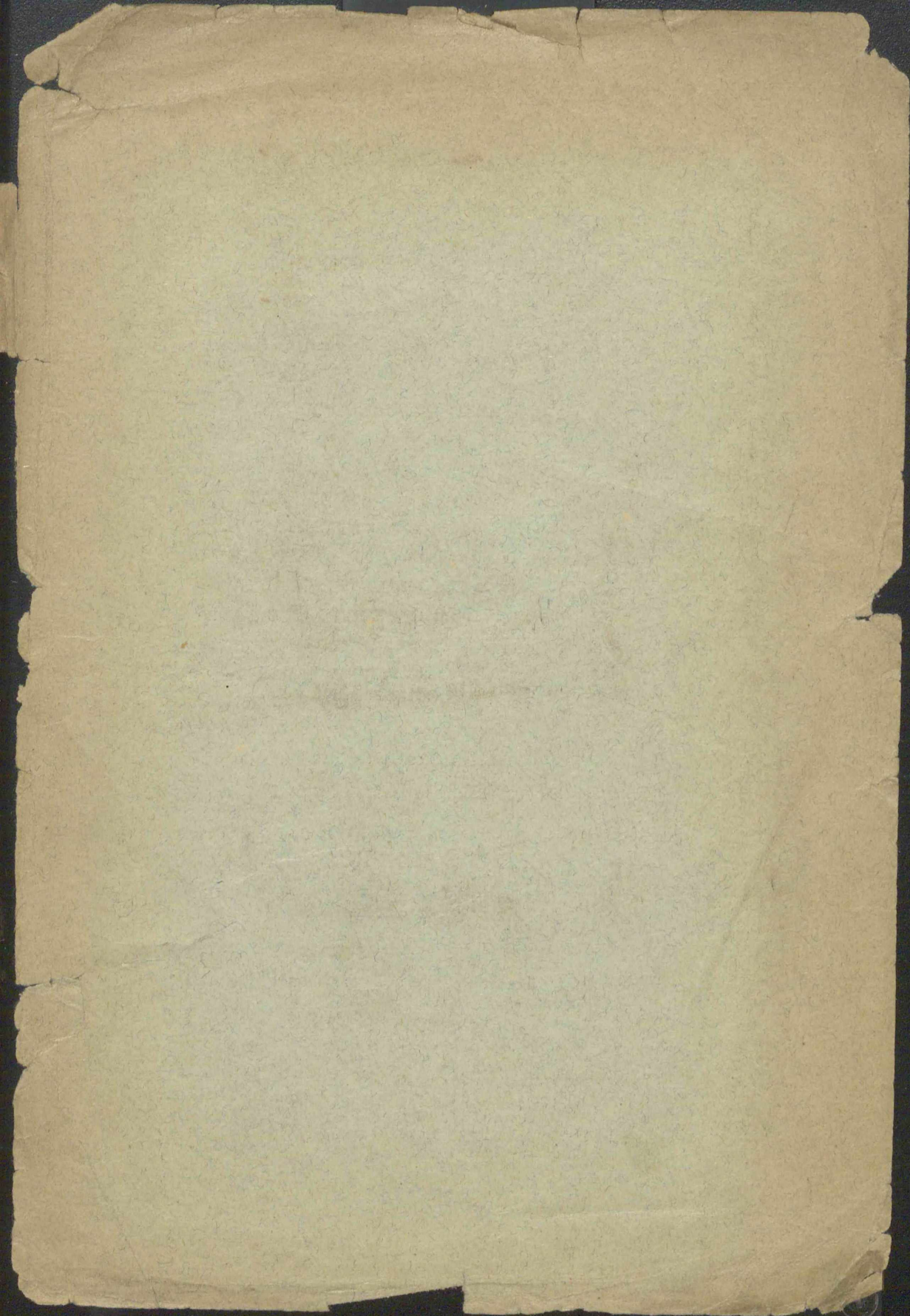
Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'kize Nirdamim.

(Dr. A. Berliner).

In Commission bei:

J. Kauffmann
in Frankfurt a/M.

H. Engel
in Berlin, Klosterstr. 15.

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החב

אברהם ברלינער בבולין,
דוד גינסבורג בפטערסבורג,
יוסף דערענבורג בפאריז,
שלמה חיים האלבערשטאם
אברהם אליהו הרכבי בפטע
מרדכי יאסטרואון בפילאדעלפ
משה עהרענרייך ברומא,
דוד קויפמאן כבודאפעסט.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 574.

שנה שמינית תרנ"ב.

HEBRÄISCHE PROSODIE
des IMMANUEL FRANCES.

BERLIN 1892.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'kize Nirdamim.
(Dr. A. Berliner).

In Commission bei:

J. Kauffmann
in Frankfurt a/M.

H. Engel
in Berlin, Klosterstr. 15.

Druck von Josef Fischer, Krakau Grodgasse 62.

Hebräische Prosodie

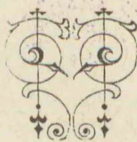
von

IMMANUEL FRANCES.

Zum ersten Male ediert, und mit einer Einleitung, Anmerkungen und Beilagen versehen

von

HEINRICH BRODY.

KRAKAU

DRUCK VON JOSEF FISCHER

1892.

117777

ספר

מתק שפתים

מאת המשורר הנפלא

ר' עמנואל פראנשיס.

י"ל בפעם הראשונה ע"פ כ"ו ברלין עם מבוא, הערות והוספות

ע"י

חיים בראדי.

קראקא

בשנת תרנ"ב לפ"ק

בדפוס ר' יוסף פישר.

מבוא.

המבוא הזה, אשר אמרתי לתתו בראש המחברת „מתק שפתיים“, אשר זכני הש״י להוציאו לאור, יפרד והיה לשני פרקים. הפרק האחד יתאר לפנינו את תולדות הרב החכם המחבר זצ״ל ואת כל המוצאות אותו משך ימי חייו על האדמה הזאת והראש השני יעביר לפנינו את השרידים מפעולותיו הספריות אשר באו לידינו. וזה החלי:

(א) תולדות רע״פ.

אחד החכמים היקרים והמצויינים שבכל דור ודור, אחד הרבנים המפוארים, היחידים השרידים אשר ד' קורא ללמד את העם דעת ותבונה ודרך ד', אחד המליצים והמשוררים היקרים שבישראל — היה הרב החכם ר' עמנואל בן ר' דוד⁽¹⁾ בן ר' שמואל⁽²⁾ בן ר' אברהם⁽³⁾ בן ר' יוסף⁽⁴⁾ פראנשים⁽⁵⁾ ז״ל. הוא נולד בעיר מנטובה⁽⁶⁾ בערך שנת ש״צ⁽⁷⁾. מוריו היו: אביו החכם ר' דוד, כי כן יכנהו בקנתו אשר קנן על מותו⁽⁸⁾, אחיו ר' יעקב⁽⁹⁾ והרב ר' יוסף פירמו מאנקונה⁽¹⁰⁾; מהם לָקַח ר״ע לָקַח ומשדו תבונתם ינק חכמה ודעת עד כי היה נהיה לאחד

(1) ראה אדותיו בהוספות סי' א', (2) ר' שמואל זה היה אחד מהנדיבים יחודי הסגולה ביוניציאה סביב לשנת ש״ס. באוצר ספריו נמצא הס' עבודת הקדש לרשב״א ובעל הנפש להראב״ד בכ״ו והוציאם לאור עפ״י השתדלותו ר' נפתלי בן יוסף ביוניציאה שנת בשמ״ד (ש״ס״ב) לפ״ק 40. בהקדמתו ואמר זה האחרון על הכ״ו כי „היה כמוס התום באוצרות איש הגונו אוצרות למעלה, איש צדיק תמים, איש אמונים רב ברכות, מגזע היחס והמעלה, חכם ונבון, יקר, נשא ונעלה הגבור כה״ד שמואל פראנסיס נר״ו. הוא היה אבי החכם ר' ציון פראנסיס אשר נשאלה ממנו השאלה בדבר הרשות להלוות מעות לעכו״ם ברבית, אשר קנהו איש יהודי אחד מאת האפופיר והגובר הנקרא קאמירלינג״ו עשה לו שטר, ואחריו עבור שנים רבות בא איש עברי מאחיו ורצה להשיג גבולו, תשובת ר' ציון בענין זה נדפסה בשו״ת מים רבים ה״ד סי' י״ד, הר״צ התום עוד — לעדות רמש״ג בתגד״ו צד 298 — על הפסק ימין ד' רוממה, ביחד עם הרמ״ע ועם ר' עובדי' ספורנו. (3) לא נודע לי אדותיו מאומה, (4) הוא הרב החכם אשר חבר „לבקשת חברים“ ביאור על הס' בחינת עולם ועל בקשת הממוין ונדפס ביחד עם פי' ר״מ חביב זצ״ל (פירארא ש״ב 4), (5) הח' נייבואיר ברשימתו הגדולה סי' 1991. (6) קול עגב להחכם ר' אברהם ברוך פיפורנו (ליוורנו תר״ז) דף ע״ה ע״ב, (7) ר״ד כהנא במאמרו „אור וחשך“ ונדפס באוצר הספרות ש״א וגם בחוברת מיוחדת) צד 5 כתב שגולד לערך שפ״ה, ולע״נ כמ״ש. (8) ראה הוספות סי' א', (9) ראה שם סי' ב', (10) ראה אדותיו שם סי' ג'.

הגדולים אשר בארץ, וכבודו היה גדול מאד בעיני חכמי דורו. בשנת תל"ד כבר יצא שם ר' עמנואל והיה לתהלה בקרב הארץ, עד כי בחרו בו הקהלות הקדושות לריב ריבם את יורשי הרב ר' זכריה מפורטו ז"ל. הרב הזה אשר זכה לשתי שלחנות, כי מלבד חכמתו וידיעתו הרבה ברכו ד' גם בהון ועושר רב, נדבה לכו אותו להניח את רוב הונו ורכושו לכל דבר שבקדושה. ויהי אחרי מותו עמדו יורשיו ויערערו על צאתו ויאמרו לבטלה, ואולם הקהלות הקדושות לא רצו לותר על זכותם ובכך התקוטטו היורשים והקהלות ויריבו בחזקה והגישו עצומותיהם אל האלהים. ויהי המורשה בעד ההקדשות הרב רע"פ, ועל צדו עמד הרב הגאון ר' יוסף פירמו מאנקונה, והמורשה ממרת חנה מפורטו (כן הוא בשו"ת מים רבים סי' מ"א, וצ"ל או "מרים מפורטו" (היא אשתו) או "חנה ריקאנאטי" והיא גיסתו; עי' שם סי' ל"ג בצואת ר' זכריה השנית) היה ר' גד חיים מליפיאני ועל צדו עמד הרב מהלאל הלליה בכמ"ר שבתי ז"ל מציוטה נובה. אז הראה ר"ע את כחו הגדול, את ידיעתו הרבה ואת בקיאותו בספרי התלמוד והפוסקים, כי כתב אז תשובות אחדות אשר בהם התאמץ להראות כי הצדק את ההקדשות. ר' יוסף פירמו הנ"ל קרא לו אז בשם "אור זרוע" (1) יען כי ראה בתשובותיו אור גדול, ואולם ר"ע מרוב ענותנותו השיב לו:

לֹא לִי יְהִי הָאֹרֶךְ אֲשֶׁר זִוְרַחַ

יַפְעֶתְךָ הִיא כְּאֲשֶׁר הוֹפְעֵתִי;

שְׁמֵשׁ הֲלֵא אֶת וְאֲנִי יֵרַח (2).

ואולם לא רק ידיו ואוהבו וגם מורו של ר"ע, ר"י פירמו, פור לו אז מלא חפנים כבוד, אבל גם מתנגדו ר' מהלאל הלליה הנ"ל, כבדהו והוקירהו עד מאד. הוא לא יכנהו במכתבו לר' גד חיים תלמידו הנ"ל (3) רק בשם "מעלת החכם פראנסיש" ובבאו לדבר דבר נגדו יאמר: "במחילה מכבודו כפלי כפלים" ובסוף דבריו שם כתב: "ולכן למעלת החכם פראנסיש הנ"ל צא תאמר לו כי הנני נותן לו את בריתי שלום הודאה ברירא שרירא וקיימא ממה שקיימו וקבלו תנאי ואמוראי וגאוני קדמאי ובתראי והדין דין אמת בכל מה שאמרתי בפסקי כפי קוצר שכלי. והנני נושק ידיו הטהורות עם כל שאר החכמים והממונים ד' ישמרם מעתה ועד עולם". תשובת רע"פ בענין הזה נדפסה בין יתר התשובות בדבר הירושה הזאת בשו"ת מים רבים ח"ד סי' מ"א ותחתה כתוב: "פה ק"ק פלורניציאה יע"א בפרט

(1) גליון הכ"י; ראה להלוא. (2) ראה להלוא. (3) שו"ת מים רבים ח"ד סי' מ'.

ובסדר יהיה קד"ש (?) לא יגאל הצעיר עמנואל בכמהר"ר דוד פראנסים ס"ט, אולם היא רק התשו' השניה, אבל הראשונה והיא העקרית נאבדה מאתנו. כן נאבדו מאתנו גם יתר התשו' אשר כתב ר' עמנואל ולא נשארה מהן רק אחת והיא נדפסה בספר פחד יצחק ערך מצוה מחמת מיתה, ושם הסכימו לדבריו הנאמרים בהשכל וברעת הגאונים ר' חנניה בר' מנחם קזים⁽¹⁾, ר' פלטיה בר' חנניה ממונציליסור' יצחק ידידיה בר' שמואל מבורגו. התשובה הזאת נכתבה בשנת תל"ג, והרב ר' חנניה קאזים כתב שם בהמשך דבריו: „ואין להרהר אחרי דברי מעלת הפוסק דלעיל כי כלם מיוסדים על אדני האמת". ואולם לא רק בכתב הפיץ ר"ע את ידיעת תורת ד'; הוא יגע, עמל וטרח ללמד את העם דת ודעת, וחברים רבים הקשיבו לקולו וישביעו את נפשם מנופת צוף אמרותיו המהורות. הלא כה דברו בקנתו אשר קנן עת הרחיקו ממנו תלמידיו בהצותו את המשיה השקר ש"ץ שרי⁽²⁾, ויעזבוהו „חברים מקשיבים אליו ותורה יבקשו מפיהו“:

„שני שדי אשר כשני עפרים להניק בם זקנים עם נערים,

להניק דת לנחמדים ובפו מסולאים בני ציון יקרים

לרוות ב"ן לכל גדרו אריות למרף שואנים לי ככפירים”⁽³⁾

ולפי דבריו בשירו⁽⁴⁾ הוקירוהו וכבדוהו תלמידיו מאד, וגם אחרי אשר גדלו „וכבר הם עוקרים הרים בשכלם, כצורים (?) בקעו להם יאורים“ עוד „יראים ממנו כמאל“; ויאמר עוד שם: „ועלי יאמרו עת בה אפלפל, הלא בשערה יתלה הררים“ וסוף דבריו, כי „על אף וחרון רובם ורבם, שמו גדול בישראל“. וכאשר היתה ידיעת ר"ע גדולה ורבה בהכמת התלמוד כן הרבה והפליא לעשות גם בשדה השיר והמליצה. כחו היה גדול מאד בין בשירי קודש ובין בשירי חול כאשר עינינו תחזינה מישרים בקראנו את שיריו הנחמדים בספר הנוכחי ובהוספות אשר תבואנה בסוף, ואולם בשירי ההיתול היה לו יתר שאת ויתר עז. הכי אשר לפני (אשר ממנו העתקתי את הספר „מתק שפתים“ ואשר אדבר ממנו א"ה עוד להלאה) כולל אוצר רב ממכתמים ושירי היתול כאלה. כן יאמר „לנבל שאבד כיסו“:

נבל שם אל זהב כסלו, כים זהב עשה פסלו,

אבד הכים, וברוב כסלו אין עוד כסלו כי אין כים לו⁽⁵⁾

ועל דברת בני אדם שיצא שמם מקול קל אשר ידפנו רוח וזכו לשם כאלו המה חכמים ולפי האמת הם עניי הדעת יאמר:

(1) ראה אדותיו בהוספות ס' ו"א.

(2) ראה הוספות ס' ב', (3) צבי מודח צד 112, (4) שם 112—113, (5) צד ל"ב בכ"י.

אדמה אנוש זוכה לשם לבד
 למה מחיר הוא זה ביד כסיל,
 על כן אנוש ידין בדין אמת
 כי גבלה תורה גבול לזו:
 אל רוח, אלי מפל (1) בלא יסוד,
 מאין פשם, רמוז, דרוש וסוד?
 הדין אשר אזכיר— אבל בסוד—
 „קוצץ מקום השם וגונוו“!
 (י"ד ס"ם רע"ו).

ובאמת לא על שקר הללו אחיו ר' יעקב, ולא לשוא פור לו מלא
 חפנים תהלה באמרו אליו:

רוב נעמך אופן זממי יעמיד, ממעשי הרעיון יפריע,
 בתי זמירך הזמן זהב יצף, בתי זמיר זולתך יקציע;

מן משמי דעתך לכל רעב תמן, רצון לכל חי ידך תשביע
 ספרתך, אחי! ישבח (1) דור לדור, גם אב לבנים הודך יודיע,
 חפץ יקר כל [פך] (2) ומקניך נמצא בפי אמתחתך גביע,
 טרם יצרך אל בבטן אמך כך משמי קדשו זמיר הופיע,
 מטח שמך יפרח, ויפרח שמעך מעוף יעופף על פני רקיע,
 בין ככבי בקר אזי תרון לאל כבני אלהים רוחך תריע,
 אך אחריש— ולבד תהלה לך דמי, מי קול תהלתך בקול ישמיע? (3).

רע"פ היה יהודי לאומי בכל פרטיו ודקדוקיו, וכל המדות שמנו
 חכמים ביהודי לאומי אמתי נמצאו בו.

הוא אהב את אחיו בני ישראל אהבה בלי מצרים, האהבה הזאת
 לבני עמו, אשר יקדה בקרב לבו כיקוד אש, היא הסבה כי נלחם
 נלחם רע"ע מלחמה כבדה את ש"ץ ונתן העזתי וכל כת דיליה (ראה
 הוספות סי' ב') אשר הבאישו ריהנו בעיני העמים, הלא כה דברו כאש:

יגורשו צבי מן גו ונתן, ויהיו על שני עצים צלובים,

אשר תתמיד שמוותם עם חזותם בטבעתם שפודי עין תחובים,

ושמוני סחי מאוס לנגד יונים וארמים וערבים (4)

לזאת אדאב אני נכאב, ועל זאת כאבי נעלה מכל כאבים, (5)

ובמר נפשו יקרא מנהמת לבו:

הה! כי שחוק על זאת לכל עמים נהי היום, ועלינו יריעון ריע! (6)

(1) כצ"ל, וכן הגיה הח' ר"ד קויפמאן בקבין על יד ה"ג (תרמ"ז) צד 23. (2) לפי המשקל (ב"ת ויתר ב"ת ויתר ב"ת ויתר בדלת, ב"ת ויתר ב"ת ויתר וג"ת בסוגר) חסרה פה תנועה אחת, והח' ר"ד קויפמאן (שם) תקן: כל כך. (3) צבו מודה 111—110. (4) כצ"ל, (5) צבו מודה צד 123. (6) שם 225.

וכאשר התמרמר על שלשת הרבנים אשר הסכו, כי שיר ר' יעקב
אחיו נגד המקובלים נתבער מן העולם יאמר:

מה אעריך אלה לסעית קרח?
המה בני עמרם לבד מאמו,
ולשרתך סוף סוף ירוצון ארח;
אלה בעזות עמך רמסו
כל עו בדך להם יהי למרח,
עד היסוד בה דתך הרסו!⁽¹⁾

וכאשר אהב ר"ע את עמו, אהב גם את תורת ד' צבאות, הנותנת לנו
כה ואון לעשות היל ואשר תשמרנו מהתבלול בין העמים שכינינו,
ולכן כארי קם ר"ע נגד ש"צ וסיעתו וילחם נגדם ויאמר:

זה הרשע בלתי פשע⁽²⁾ שקץ חוק אל לקחו בזה,
במרי התל שבת יהל ראש רעיוניו זה אתיזה!⁽³⁾

וכאשר אהב את עמו ואת דת קדשו אהב גם את ארצנו הקדושה
אהבה עזה כמות. בעלות ירושלים על לבו, ובזכרו כי על הר ציון
ששמש בתי אלילים הוקמו תדאב נפשו עליו ובמר רוחו יאמר:

אחה לי כי עדן הם על מכונם וארצנו ביד פוטים ולובים
לזאת אבכה בלב נדכה ומימי דמעיי מלאו בורות וגבים!⁽⁴⁾

ועל צד כ"ג מהכ"י אשר לפני ר"ע „מקונן על צרת עה"ק" ירושלים לאמר:

א.

כתי אלהים יעמוד בן פריץ
לנקום נקם הבת ירושלים,
הנושאה תמיד לך עינים,
יען מרעים פרצו בה פריץ?!

ב.

לא תחזה אל ממרומי עריץ
דם אוהביך שפכו כמים.

(1) וכוח לבני ושמעיי (כ"י ומוכן לצאת לאור על ידי בקרוב אי"ה).
(2) ל' רפיון (רמ"צ מורטארה). (3) צבי מודה 102. (4) צבי מודה 128.

נבלת עבדיך לעוף השמים,
בשר הסידיך לחיתו ארץ?

ג.

המיחדים שמך בתוך אש באו,
אוי, ועליהם שמחו אויביך
לא ידעו שמך ולא קראו:

ד.

לכבודך קומה, שלוף חרבך,
יהיו לנם כי כן בנם נשאו
כתוב (?) אלהים קום וריב ריבך!

וכן נראהו כסוף כל שיר והספר, קנה וזמר מתאונן על צרת ציון
וירושלים ומתפלל כי יוסיף ד' שנית ידו לקנות את שאר עמו
ולהשיב שבות יהודה וירושלים בימי קדם.

וכאשר אהב ר"ע את שלש אלה אהב גם בכל לב ובכל נפש
את שפתינו הקדושה, שארית מחמדינו מימי קדם, את השפה המאגדת
ומאחדת ומקשרת את בני ישראל בכל מקום שהם, ותעשה אותם
לגוי אחד בארץ. ולכן לא יכול ר"ע לשום מעצור לרוחו כאשר
שלה אליו אחד מידיו, ר' אברהם כוכב, שירים כתובים בלשון עם
אחר, ובהרות אפו בו שלה לו ר"ע מגלה כוללת תוכחת מגולה ואהבה
מסותרת וז"ל: "כרם היה לך יידי הנעלה, כרם חמד ענו לה, שם
ראינו גפן המליצה, השתרגה ועלתה נצה, בלה"ק העליצה, ותארכנה
פארות פארה, ותפרחנה זמורות זמירה, והבשילו אשכולותיה ההשכל
והשירה, לעטרת צבי ולצפירת תפארה. והנה עתה עלה כרמך קמשונים,
מינים ממינים שונים, כסו פניו חרולים, בשירים מקולקלים, השוכני
באהלים, אהלי אדום וישמעאלים, נעו עברים בחוצות, יום ולילה עד
חצות, לשמוע זמירותיך הנמרצות, אשר מאז שתה בפיהם, ופורש אין
להם. עד מתי תקום משנתיך, ועמך וצאן מרעיתך, השותים בצמא
את דברותיך, ריויון מדשן ביתיך? מתי כמקדם אור שירך יופיע, וגפן
ממצרים תסיע, ואת עם עני תושיע, ונפש נענה תשביע? ראה אדוני
חכם חרשים, רד עם אל ועם קדושים, כי החדלת תירושך משמה
אלקים ואנשים, קוינו לענביך ותעש באושים! ועתה שמע עצתי, וברכת
גם אותי; מכל זמיר נכרי תשמר, ותשיתהו בתה לא יזמר, וישוב

לאיתנו שירך, ולקדוש ישראל כי פארך, כי ידעתי את תברך יבורך, ולמען ענותי לא תבוה, נשאתי המשל הזה:

מי שמך לאיש נומר לכרמי שיר	לעז אשר תצור כמו אישון?
כי תעזוב כרם לשון קדש	נתן בן עדן לאב ראשון?
חפץ אשר הצור הננך - איך	תשליך לאשפות עם שלש קלשון?
לך שם באהל שם ואיך תשב	עם אהלי אצר ובין דישון?
מה לך לפינאז"ו (1) ואליקו"ן (2)	אם לך פרת ניהון ולך פישון?
איך פינד נגרה בגליהם	היום, כחיל יבין במי קישון?
מה לך לשיר מארי"ן (3) ושיר מארו"ן (4)	שירת מכרי שיר ושיר גרשון?
במקום הדם איך יעלה סרפד,	תחת כרוש איך יעלה קמשון?
צפצוף דרור תחשוב, ורון ענור-	אל רון תאה אל נעית דישון?
האם זמיר נכרי כשיר עברי,	אם שלומית כאחות נחשון?
למה, ידיד, תשנה בנכרית,	מה זה בחיקה הפצץ לישון?
עורה גבירי מתנומתך,	אם היא דלילה אל תהי שמשון?
זמר זמיר ציון וזולתו	לא יעלה על לב ועל לשון" (5)

ר"ע האריך ימים על האדמה; בשנת תס"ג עוד חתם את שמו תחת הסכמתו ל"ש שו"ת הלכות קטנות לר"י האגיו ושם כתב: „מורי ומשבח אנא לאלה רבא להוי שמיה מברך כי ברחמיו האריך ימי ושנותי בזו היא זקנה זו היא שיבה“, ואחר הדברים אשר הכינם למען יחרתו על מצבת קבורתו נמצאה תוכחה אשר כתבה בעת היותו בן ע"ג שנים⁽⁶⁾. ואולם אך מרורות שבע כל ימיו ולא ראה בהם טובה. מלבד מלחמותיו הרבות את כ"ת ש"ץ ואת המקובלים שבדורו (אשר ידובר אדותם בתולדות אחיו ר' יעקב⁽⁷⁾), אשר מררו את חייו, הנה היתה יד ד' גם במשפחתו ובהונו ויקחם ממנו. עודנו בימי עלומיו מת עליו אביו ומורו היקר, ביום ט"ו לח' אדר שנת תי"א לפ"ק, ויקונן עליו ר"ע את הקינה הנדפסה בהוספות סי' א', בשנת תי"ב מתה עליו אשתו היקרה מרת הנה, גראציה בלע"ז, ושני בניה הנולדים לה, דוד ואסתר, ונהפך עוד הפעם כנור ר"ע לבכי ועגבו לקוד בוכים, ויקרא במר נפשו:

„הוה עלי הוה לרעתי הלא התחברו יחד והצטרפו,
הה כי בצרותי תלאות הזמן לא ייגעו לעד ולא ייעפו!"⁽⁸⁾

(1) פינאז"ו (Pegaso) היא מעין, (2) אליקו"ן (Alikon), הר שיוצא ממנו נהר ואומרים שיש להם סגולה, שכל שותה מימיהם יהיו פייטנים. (3) מארו"ן פייטן נצרי שהיה בימי אבותינו. (4) מארו"ן פייטן נצרי הוא וירגילי"ו מארו"ן (Publius Maron Virgilius) פייטן גדול בלשון לאטין בימי אוגוסטוס קיסר (ההערות 4-1 תמצאנה בגליון הכ"י). (5) כ"י דף נ'. (6) נייבואיר ברשמתו הנ"ל סי' 1990. (7) הוספות סי' ב' (8) בקינתו על אשתו הנה וב' בניה (כ"י).

אחרי כן הוסיף ד' שנית את ידו ויכהו ויקח ממנו את אשתו השנית, מרת מרים וויזנו, אשר נולדה בעיר פירארה שנת ת' לפ"ק כ"ה לחדש אדר, והוא נשא אותה לו לאשה יום י"א לחדש ניסן שנת תי"ו לפ"ק במנשובה. בליל מש"ק כ"ז לח' שבט שנת תכ"ג ילדה לו את בנו יששכר. וביום המולד נהפכו צוריה עליה וביום י"ב לחדש אדר ראשון נפטרה וגם בנו היחיד יששכר נפטר ביום כ"ה לחדש אב תכ"ד. אז נשאר ר"ע בלי אשה ובלי בנים, ותשתפך עליו נפשו ויבכה מר:

„שכול ואלמון פעמים אלכה על כן ברמה בנהי שנית

מי זה למשענתי בזקנתי יהי, מי זה לעדני אחרי בלותי,

מי זה יעצים עיני ועלי יאבל אם לא בני זה כאשר אויתי!"⁽¹⁾

ובכל זאת לא שב עוד חרון אף ד' ממנו, והאלהים אשר חפץ דכאול לקח מעל ראשו עטרת תפארתו, את אחיו אשר אהבו אהבת נפש, את ר' יעקב פראנשיס, אשר מת בפירינצי ביום ה' לח' תמוז שנת תכ"ז⁽²⁾. כל הצרות הרבות והרעות האלה, כל התלאות אשר מצאוהו הרבו יגונו ועצבונו עד כי לא מצא נוחם לנפשו הנהלאה, ורוחו האמיץ אשר היה לו בבחרותו, עד כי אמר:

דע כי לשוא מזל בני הבית,

לשוא מהוני לא אחדל מרדת

ובבחרותי אולי ארד לשוח:

כי אם גופי ביסורים דכית,

תומת לבי לעד תהי עומדת,

בכל תמשול אך לא ברוח!⁽³⁾

רוחו האמיץ הזה עזבהו עתה, כאשר עזבוהו גם אוהביו ומכיריו⁽⁴⁾, ורוח כהה לקח עמדתו ויקנן בקרב לבו. אז לא יסף עוד ר"ע לשורר שירים משמחי לב, רק קול נהי נשמע ממנו ורק הדעת, כי-עוד יבא יום וגם הוא יגוע ויאסף על עמיו, רק הדעת הזאת היתה נהמתו בעת צרה⁽⁵⁾:

„נפשי אלי נפשות אבותי תאסוף ובארמנותם לי תנה יציע,

לקראת אביהם יצאו בני, ובם תשתעשע נפשי ובם תרניע,

(1) כה ואמר ר"ע בקינתו על אשתו הישניה (כ"י). (2) ראה הוספות סי' ב'. (3) בשירו „לתרעומת על המולד; ראה להלאה. (4) ראה מכתבו לר"י פירמו אוהבו בהוספות סי' ג' ובדבריו על מצבת קבורתו להלאה. (5) ראה את שירו „שיר לאלינועם הקץ בחייו מכמה הרפתקי רעדו עליו" בהוספות סי' ה'.

תשתעשע נפשי באמותם, אשר "יבא בשלום" זאת וזאת תביע,
מר יעקב אחי, לשוב יהי זכרי¹, אראה—ועלי זהרו יופיע"².

רק את אלה יבקש ר"ע, רק אלה הם מאווי נפשו ורק אליהם תשוקתו
ולא יותר. לשוא נסה אהבו וידידו ר"י פירמו לנחמו מיגונו וישלח
אליו מכתב תנחומים; ר"ע לא רצה להתנחם וישלח לר"י פירמו את
"אגרת תמרורים של קשה יום (היינו אלינועם) צועק ומילל על רוב
צרותיו הנדפסה בהוספות סי' ג'. אז שת ר"ע עצות בנפשו ויאמר
להניח כנורו מידו ויכתוב שיר חתימה לשיריו וז"ל:

דְּעִי! בכנורי כבר הראתי
את מחזה שירי אשר כוננתי;
מהם קצתם לדפוס הוצאתי,
רבים בתוך אחלי ממנתי;
דְּעִי! חזון השיר אני הרבתי,
אמנם לעת כזאת אני זקנתי,
כנור תלה, פן ככסיל יקרנו —
זאת היא חתימה לחזון שירנו.

ואולם שרם תלה ר"ע את כנורו עוד כתב את הדברים אשר רצה
שיתרתו על מצבת קבורתו, ואלה הם:

עוֹבֵר, עֲמוּד נָא מְעַט מְזַעַר	וְקִרְא בְּתִבִי זֶה בְּצִיּוֹנִי!
דְּעִי בִי בְּמַחְשַׁבְתִּי בְּבַחְרוֹתֵי	בְּמְעַט עָלֵי עֲבִים אֲשׁוּ קִנִּי,
לֹא פָּסְקוּ מִפִּי וְכַנּוּרֵי	שִׁירֵי וְרִגְתֵי וְנִגּוּנֵי,
אֶבֶל וְהַבֵּל נִהְפָּךְ בְּכֹל	הַקּוֹל ³ וְכַנּוּרֵי בְּכִי וְגִי,
כִּי יָד זְמַנִּי הִיָּתֵה עָלַי,	פְּתָאוֹם בְּעֶפְרַי עוֹלָלָה קִרְנֵי:
רַעִי מְתֵי סוּדֵי עֲזוּבוֹנֵי,	אֲחִי קְרוּבֵי רְחִקוּ מִנִּי,
בְּנֵי יִצְאוּנִי וְאֲמוֹתַם,	וְאֶלְכָה שְׂכוֹל וְאֶלְמוּנֵי.
רַבּוּ שְׁנוֹתַי, אֵךְ ⁴ תִּלְאוּתֵי	רַבּוּ מְאֹד מֵהֶם וְעֲזוּבוֹנֵי,
יְהִיוּ לְכַפֶּרֶת עֲוֹנוֹתַי,	מוֹתֵי—לְסִתֵּר לִי וּמִגְנֵי.

(1) צ"ל: זכרו. (2) בתחנתו המתחלת: יום התמותה עוד מעט ירגיע" (כ"י).

(3) ר"ל: הקול נהפך כלו לאבל והבל.

(4) כן צ"ל וכן הגיה הח' ניבואיר ברשימתו הג"ל סי' 1990.

לֵאלֹהֵי עֲנֹתַי יַעֲלֶה כִּי לֹא
בָּזָה וְלֹא שִׁקֵּץ עֲנֹת עֲנִי!

את הכתובת הזאת הדפים וואלף בספרו¹) ומשם העתיקה ר"ד כהנא והדפיסה במאמרו „אור וחשך“ צד 18 בשגיות מעטות, ונמצאת גם בספר „מתק שפתים“ כ"י הנמצא בהבורלינא (ראה רשימת הח' נייבואיר סי' 1990) ושם כתוב בסופה: „בית זה אין לחקוק אותו על מצבתי:

לו אֲדַעַה קִצֵּי פִתְבְּתָיו, אֶךְ
חֲתָמִים יְהִי עַד בֵּא גִזְרֵי קוֹנֵי.

וגזר קונו בא; ר"ע גוע ויאסף אל עמיו ונפשו עלתה השמימה לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכלו. את יום מותו לא נדע, גם שנת מותו נכחד ממנו²), אך זאת שמענו מפי ר' אברהם ברוך פפירנו³), כי נפטר והובל לקברות בעיר ליוורנו וכי שמו הטוב יזכר ביום הגדול והנורא, יוהכ"פ, בתוך שאר רבני העיר, תנצב"ה. —

ב) פעלותיו הספריות.

מפי ר"ע שמענו (לעיל צד 13), כי הוציא קצת משיריו האורה. מספר השירים האלה מעט הוא, ולא נמצא אף אחד מהם אשר לא ימצא בהכ"י אשר לפני. ויען כי רצוני להביא להלאה את תוכן הענינים הנמצאים בהכ"י לכן לא אקרא בשם את השירים אשר הוציא לאור, ואעיר עליהם במקומם אי"ה. אבל אזכיר בזה שני מאמרים יקרי הערך אשר יצאו לאור בשנת תרמ"ה ע"י החכם רמ"צ מורטארה נ"י. החכם הזה אסף אל ביתו שירי „האחים הכמי חרשים המשוררים הנעימים והנאהבים פראנסים“⁴), ובראותו כי ברכה במו הוציא את מקצתם לאור על ידי החברה הנכבדה „מקיצי נרדמים“ בקובץ על יד ה"א (תרמ"ה), והם:

6) ספר צבי מודת. כאשר ראה ר"ע כי הוכה המון העם בסנורים ואחרי שמעו כי גם אחרי אשר נשתמד ש"ץ ויעזוב את עמו ואלהיו ויהלף את דתו ואמונתו כלבוש, ואת תורת משה המיר בתורת מחמד, גם אחרי אשר ידעו את האיש הרע והבליעל הזה ואת שיהו החזיקו בו ההמון ויאמרו אך נגד ד' משיחו — התחמץ לבו בקרבו ולא יכול להתאפק עוד ויאסוף את שיריו ואת שירי אחיו ר' יעקב,

(1) Bibliotheca... Tom III p. 878—79.

(2) פירסט (Bibliotheca Judaica I p. 288) כתב, כי מת בשנת 1667 וזה טעות גדול, כי ראינו לעיל שר"ע חתם את שמו בהסכמתו עה"ס שו"ת הלכות קטנות בשנת תס"ג שהוא שנת 1703 למספרם! (3) קול עגב צד ע"ה: (4) ר' יצחק חיים כהן מהחונים בתשובתו להמלומד טיאופיל אוינגר באוצר נחמד השלישי צד 146.

אשר כתבום נגד ש"ץ ונביאו נתן, לאספה, ויהיו לספר בעל שני חלקים ויקרא את שמו „צבי מודח“¹. את הספר הזה מצא החכם מורטארה בכ"י — כי לא נדפס עוד — והדפיסו בקבץ על יד הנ"ל צד 101—128.

3) שירה מהחכם כמה"ר פראנצ'יס (שם צד 129—131), וכוח בין כת משוררים, ילד, יצר הרע, יצר הטוב, כת נדונים בגיהנם, כת נוחי עדן. הוכוח הזה נמצא גם בכ"י אשר לפני. וזכור אזכרנו עוד להלאה. 4) ספור מעשה ש"ץ ונתן העזתי בקיצור, (שם צד 133—136).

5) בסוף המאמר הזה יבקש ר"ע שידפסו ספרו „צבי מדה“ אם ימות טרם יעלה חפצו בידו להדפיסו. הרה"ח רשז"ח העיר בצדק², כי איננו הספור הנדפס בספר תורת הקנאות להגאון יעב"ץ, וטעו בזה פירשט (ביבל. יוד. I. צד 188) ואחריו בן יעקב (אוצר הספרים ע' 505).

את השירים והמאמרים האלה בחר רמ"צ מורטארה ויוציאם לאור ובהערותו צד 128 יאמר, כי עוד יבאו ממנו בדפוס שירים אחרים מהאחים היקרים יוע"פ וגם קצת נוספות לתולדות ר"ע, אך לראבון לב כל אהבי השירים והמשוררים העברים לא הקים את דברו; אולי יאבה החכם הנ"ל לרחם על השרידים האלה ולהו"ל ותברכנו נפש אוהבי השפה.

והנה עתה הקרה ד' לפני ספר כ"י הנמצא בבית עקד הספרים הגדול פה (מסומן במספר 488³) וגדלו⁴, הכולל שירי האחים פראנשיס. הספר הזה היה של „דניאל בלא"א דוד די מדינה ס"ט" ועל השער כתוב לאמר:

„ספר שירי השירים לאבי המשוררים, כלו פרחים וכפתורים, אשר חברו המשורר הגדול שמו נודע בשערים, החכם הותיק והתורני כמהר"ר יעקב פראנשיס זלה"ה (המכונה החרי"ף) אשר לו יד ושם בזאת החכמה המפוארה מאה שערים, מאיר לכל חכם לב אשר יחפוץ למלא את ידיו זקנים ונערים, ואחריו קם אחיו באמרותיו הנעימים והישרים, לא יעריכם (!) ארבעה טורים, ובפרט בויכוחיו החמודים והברורים, וזה שמו אשר קראו לו על"י נועים נעים זמירות העברים, ועמ"ז אל להנקם מכל הקמים עליו בשירי בוערים, אשרי הדור שהדור זה הדרו בהדורים, וברוך אל בורא הרים, אשר זיכני שבאו לידי ע"י איש הגון וותיק, ושנתן לעבדו כח להעתיק אותם למען תהיה לי השירים (!) האלה להוציאני מכלל הסומים והעורים. והיה זה פה ליוורנו ביום הוד"ו לד' לחדש תשרי שנת יושר השיר"ה (תקל"ב) לפ"ק“.

¹ ר"ע בהקדמת ספרו זה צד 101. ² שם צד 133.

³ סי' 56 ברשימת החכם רמ"ש.

במהלך השנים הרבות הללו שנים רבות יש לי להם חסד

הפסקות שהיון לעולם אמן כולו לא אשר לא
 נבד אה כדאל בקינה שמד על פטירת
 אה קבד יד וגו פטור
 קינה דמיה לך וגו עלי
 אלוהי שברך לוח כחמי
 מחפש כל בעש קינה
 גע כה בערך מה כן נשעיה
 וכן אבינו ברוך סליח
 נלם פנדק נעל וליש
 עש אלו קוד אש שבוש
 מצונק או קונד מלה
 יש סעלך למעשה
 על ולי משך סמל
 מנד שמוס אז בערך
 מדול שרשטוב שמי בקלא
 נפסיפולר פולר

אז לויכ שיעפס נחק
 כפול עבד ונפיש
 נכדך נפך ספך עלי
 שיע נקפך ארלו ספ
 וליקמך ספיש ידע
 וכאש למפך עבד שפך
 כדפ יכ כפך נכד לער
 כדפ נעל אכל ואשעש
 לכדנפ כדמרוס יסי נעכ
 סמפ נכד יעל כמפ
 סקון וכדכד ושותי
 סמפ מכאל ששעש
 ימד כדו חרן נעל אחי
 לז יעמד נעור ופכפיש
 יכטל נעל וקול חמר
 לליה קמפ נכדו ינשעיש
 עב סמפ קולס וסענד
 עשכס נפולו נעלעיש
 יחד חמר סמפ נשי עכ

~~ואיש כלם כמם לק נעכ
 אה נפיש פשעל סמלך כן
 כו אש כמפ לזכ ישיס מנד
 לך אז ידו שטק אכד כמנד
 כן כמפ קודקוד יקב למנד
 קלד נעפ יתק מולס למנד
 וזר מלמפ כו יצל נעש
 כעפ אש סמפ נכד כלם~~

יחד חמר סמפ נשי עכ
 כיש כקול יביס ומפמל
 ולכ מלד יכ פיס יס קכ
 אזי ל מלשי נמפ אומס
 אך אנדק קמפ ותיק אלו
 אש סכר אמ כד נע
 מל אשעש נע נפסל
 אש אה נעמפ כדמפ סמפ
 נכטי נעמפ כדמפ זנר
 אה סכדו אמי זק סל
 אכפ ומפמפ כדמפ קכ
 איה למפ כדמפ כד
 כדמפ סל עכר
 זכ סקון עכ נע יד
 כח ס למפ כד סכ
 זכ ס נשיכפ מנע ייכ
 מי ל ומלמפ נכין עה
 אכד נמפ אה אה עש
 ס טוב כדמפ כמפ עש
 כמפמל כמלכו נמפ
 סיש כמפ כדמפ מל
 נפיש לומפ כדמפ נכמפ
 לע מלמפ מליס כדמפ
 כח אה אה אה אה אה
 סלומפ לומפ
 כמפ כדמפ יסין עכ אכמפ
 נע קי נפיש כמפ
 כחיה כמפמל למפ מלכ

~~כחיה אש קדמפ ללעיה
 ניהמ אהמפ כדמפ כמפ
 נל כמפ יועב כמפ קדמפ וס~~

~~כל כמלומפ נעמפ וכמפ
 נעמפ נעמפ סלמפ זמפ לזכ
 נל יעכ כמפ נעמפ אה ככ
 כחיה אהמפ נעמפ מלמפ~~

קים על פנימה אשר חרה חיים קצוים ומב פנימי יטכר עב
 וכןס מבנות לו פייה
 אש סק על יקל אסנה סיה
 נגל קיש לו גת
 דכן על קפיה על אזה
 יש כי בלס לו סיה
 על סן כרה סבי יטה
 כוס לגר זקן טפיה
 סיוט טמרים אסס חיה
 יקן על יגיס חמל פניה
 אהלת על חוים במו כניה
 טפה על חיש חמל עניה
 דעל על חיש חמל פניה
 חנוב והלך ככר טיה
 רלון ילס כי וגת ליה
 כי אה פה סומס ליה
 חמל פנה על אשר מיה
 נלך נמש דחיס וקל כניה
 על פלמרי קיס יוט עליה
 חנוב אבי יח בכו ליה
 יקן סיופ חמל אה חניה
 עליה ביע ולסוף טיה
 סיוט חנוב ס אשר לניה
 יח זח אענה אמה סויה
 אס אה סה זח פאשו אניה
 ס קראס אמי ולא עניה
 בעה לבי אנה לויה
 פי מטה נטי יח סיה
 נה כמל סח אס יענה
 זכיק נשו ל יפיו חניה
 על יח חכס נטי אה עניה
 עמר קונו חקמס סניה
 פי סענק נטי ולסניה
 סלן אשר נה נקסס סיה
 פי סלן סניה אה ליה
 ס אלהס בער כעיה

וי

וי

וי

ויה כמקו חנוב עלה טמס
 לחנכ ס אה פה נטס
 זקן חכס ופוחיס ואלס
 וטמס אה שח טמס
 נכעיה לרלנה סקמס
 לחכ אה פכיס וסניה
 ס חלו נטס וסח זענה

שסנה ויה סחכ קלמס
 ואלמפ נה חמס חלמס
 נכעיה נכעיה חלמס
 סלנה סלנה סלנה
 סלנה סלנה סלנה
 סלנה סלנה סלנה
 סלנה סלנה סלנה

וכאשר שמתי עיני על הספר הזה נוכחתי לדעת, כי רק שקר הנחיל לנו המעתיק באמרו, כי הספר הזה ר' יעקב חברו וכי ר' עמנואל רק בא אחריו וימלא את דבריו. קובץ השירים הוא להרב ר' עמנואל והוא אסף אל ספרו פה ושם גם שירי אחיו ר' יעקב וכתב את שמו עליהם או תחתיהם. והשירים אשר לא נקרא עליהם שם ר' יעקב לר"ע המה. —

הספר מחולק לשני חלקים. החלק הראשון כולל:

א. «מתק שפתים. חבר יודיע דרכי השיר. חברתיהו אני הצעיר, עמנואל בכמהח"ר דוד פראנשים ולה"ה בעיר אלגזיר שנת תז"ל כטל אמרתי לפ"ק, (הגהה: «אלגזיר היא הנקראת במדינת אדום ארגיל»), הוא הספר אשר הנני מוציאו לאור היום. אחרי הדברים הנעתקים יבא שיר מאת המחבר במקום הקדמה וז"ל:

האַסְפוּ בְּלִבְכֶם הַשּׁוֹאֲפִים לַעֲשׂוֹת שִׁירִים שְׁקוּלִים עָלַי פְּלֶם וּמֵאֲזוּנִים
כִּי אִם כְּעוֹרִים עֲדוֹן בְּהֶם הָיִיתֶם, הֲלֹא סִפְרֵי עֲלֵיכֶם יְהִי הַיּוֹם לְעֵינָיִם;
דָּרְךְ יִשְׂרָה לְכֹף זָמַר וּמְלִיץ וְשֵׁר יוֹרֵה, וּבְלַתּוֹ יְהִי נִעְבָּשׁ דְּרָכִים,
כְּזֶה בְּדַרְכֵי זְמִיר לֹא רָאִיתָה עֵינַי אֲנוֹשׁ מִיּוֹם אֱלֹהִים בְּרוּא אֲרִיץ וְשִׁמְיִם.
שָׁחוּ לְפָנָיו בְּנֵי הַשִּׁיר, וְיֹדוּ אֲשֶׁר בְּלַתּוֹ כָּבֵד אֶסְפוּ רוּחַ בַּחֲפָנִים,
כִּי הַמְּלִיצוֹת כָּבֵד הָיוּ בְּפִיפּוֹת בְּלֵי אֲזוֹן, וְסִפְרֵי יְהִי לָהֶן לְאֲזוּנִים,
הֵנוּ בָּיִם הַזְמִיר נוֹתֵן נְתִיבוֹת וּבוֹ נָא תַעֲבֹרוּן בְּצֵי קֶסֶף עַל פְּנֵי מַיִם.
בְּנִים אֲמַרְיוֹ, וּבָם שָׁמַכְם לְרוּם יַעֲלֶה בְּכַנְף רִנָּנִים כְּנֶגֶץ רַב הַכְּנָפִים.
קָרוֹב לְכָל קוֹרְאָיו הֵנוּ, וְאִם הוּא כְּדָאִי שְׁיֻלְכוּ אַחֲרָיו שְׁעִיר סִפְרוֹים,
עוֹשֵׂו זְרִיזִים, וּבוֹ בְּתֵי זְמִירוֹת בְּנוּ, כִּי הַמְּקַרָּה יְהִי כֶּךָ בַעֲצָלְתֵינִים.
שָׁמְרוּ דְרָכָיו וּבָם שִׁירְתֶּם תַּעֲרַב מִשִּׁיר בְּנֵי גֵרְשׁוֹן עַל קוֹף מִצְלָתֵינִים
קְרָאוּ, שָׁנוּ, שְׁלָשׁוּ, כִּי מִפְּנִינִים יְהִי יָקָר, וּמִכָּל זֶהָב אוֹפִיר וּפְרוֹים.
נָא מַעֲמוּ מַעֲמוּ, כִּי מַדְבֵּשׁ נַעֲמוּ, עַל כֵּן יְקוֹרָא שְׁמוֹ מֵתָק שְׁפָתֵינִים.

אחרי השירה הנעימה הזאת יבאו עוד שלשה שירים קטנים ועליהם כתוב: גם אלה משלי אל ינועם בתחלת ספרו:

אֲמַרִי מְלִיצֵי תֵי בְּסִפְרֵי דוּמִים לְשׁוֹשְׁנָה בְּגַן רְטוֹב,
כִּי הַשְּׁפִיפּוֹן לַעֲנָה יִמְצָה גַם הַדְּבֹרָה הַדְּבֵשׁ הַטּוֹב.
אִם בָּר וּמִץ יַחֲדוּ בְּסִפְרֵי זֶה לָךְ אֲתָן, וְשִׁיר נִבְחָר בְּשִׁיר סְרוּחַ,
קוֹרָא יְדִיד, אוֹתָם בְּגוֹרָן שְׁכָלְךָ תִּזְרָה, וְהַמִּץ יִדְפְּנוּ רוּחַ.

כִּן בְּאִשֶׁר אִשָּׁה לְבֵן תִּרְצָה, עֵת יִחַלֶּה תְּשִׁים לְרַמּוֹתוֹ
נוֹפֶת בְּפִי הַכּוֹס אֲשֶׁר יִמְצָה, הוֹיץ מְמָרֹר מְזוֹר לְדָלוֹתוֹ (1)
יִשְׁתָּה כְּנָה הַכּוֹס וּבֹ מוֹצֵא יַחַד בְּמַרְרוֹתָהּ תִּרְוֹפְתָּו;
כִּן יִחַלִּים סִפְרֵי וְלֹא יִגְעִיל כִּי בֹ מַעֲט עָרֵב וְרוֹב מוֹעִיל (2)

על הצד השני נמצאים שני שירים. האחד מתחיל "קומי שירתו יפתי ולבי" והשני "קום השר קח לך גליון". ממעל להשיר הראשון כתוב "לעמנואל בתחלת ספרו שיר" ובצד השיר השני הערה זו"ל: "להנ"ל לאיש הולה אשר הבר שיר מלא סיגים ושגגות, עיין בספרו מהברת ב"ג. שניהם כתובים מאיש אחר, בדיו אחרת וגם להאותיות תמונה אחרת, ושניהם הם לר"ע הצפרוני בעל המחברות, הראשון נמצא בהקדמת ספרו מהברות עמנואל והשני במחברת ב"ג, והסופר חשב במעות כי שני המשוררים עמנואל אחד הם ולכן נתן פה מקום לשני השירים האלה, ואחריו נמשך החכם הגדול רמשיש נ"י שכתב ברשימתו לכ"י ברלין צד 35, כי ההערה הזאת איננה מובנת לו.

ב. וכוח איתניאל ואכל, ע"ד ערך הנשים. אכל השונא את הנשים יכתוב על מצבת אשתו:

גַּל זֶה לְמִשָּׂא אֵלֹא לְמִצְבָּה
שְׁמִתִּי בְּאִשְׁתִּי עַל קְבוּרָתָהּ,
כִּן חֵם וְשָׁלוֹם אַחֲרֵי מוֹתָהּ
תִּקְוֶם, וְאֵל בֵּיתִי תְהִי שׁוֹבָה.

ג. השיר נגד המקובלים להחריף, המתחיל "אשרי העם". ראה אדותיו בהוספות סי' ב'.

ד. וכוח לבני ושמעי. את הוכוח הזה כתב ר"ע בשנת תכ"ה אחרי מות ר' יעקב אחיו להצדיק את נפשו (ר"ל נפש אחיו) על אשר הרהיב עזו בנפשו לדבר דברים קשים כגידים נגד המקובלים, ויאמר כי רק נגד אלה השוכנים בצל הקבלה המזויפת דרך קשתו אבל כבוד המקובלים האמתיים יקר בעיניו. הוכוח הזה מוכן לצאת לאור בחוברת זו—המח"ע "החוקר" היו"ל ע"י ידידי הנכבד ד"ר י"ש

(1) כצ"ל, ובכ"י לדלתו.

(2) ידידי ה' Sacerdote העירני, כי הבית הזה הוא העתקה נאמנה מהבית השלישי בשיר הראשון בס' Liberata Gerusalemme מאת המשורר Torquato Tasso.

פוכס, ובהקדמתי שם דברתי את דברי אדותיו; ראה גם מש"כ בהוספות סי' ב'.

ה. וכוח. הוא הוכוח אשר הו"ל החכם מורטארה, ואשר עשיתי לו כבר זכר לעיל צד 8 סימן ב' הכ"י שונה בגירסתו מתנדפס, ואולם לרשום את השניים בין שניהם אין פה המקום.

ו. וכוח רכב ובענה. נגד רבני דורו ומטיפיו. בענה מתאונן רע באזני רעהו רכב על אשר לא זכה עוד לגדולה, "כי איככה אוכל", — כה יאמר — "ולבי באש הקנאה לא תאכל, בראותי יושב בסדר ההיכל, כל טפש וכל סכל, ובשם רבנים יקורא, ומפניהם זקנים עמדו ונערים נחבאו, ואני עני ומך, בהמות הייתי עמך, לא יביטו ולא יראו בי, לא הגעתי להקרא רבי". רכב ישחק לאולתו, בדעתו כי אין נקל מהגיע אל משרה כבודה כזאת ויאמר: "הסכת נא אלי, ועשה אונך כאפרכסת למלי, שים הסרבן על הכתפים, שיהיה ארוך עד הרגלים, ובתי עינים קשורים לאזנים, ובתי הרגלים, וכובע רב הכנפים, ואבנט חגור על המתנים, ובשבתך בבהכ"נ תניע השפתים, ובברכת בונה ירושלים, תשא עיניך לשמים, ותוריד דמעות כמים, ובברכת ההודאה תקוד קדקד עד הקרסולים, ובעושה שלום תשתחוה שבעתים, ואם תוכל גדל זקנך עד הברכים, כי מי יראה איש זקנו מגיע עד הטבור, הגם כי יהיה ריק ובור, ולא יאמר כי הוא ראוי להיות ממונה על הצבור?" וכאשר גלה לו בענה את סודו, כי מעולם לא נסה את כחו בדרוש, יאמר רכב: "יש דורש טוב לעמו, ומי יודע אם הוא קמח שמתן מעצמו? ולא תשמע לקול מלחשים, והדרושים שהם דורשים, בפשמים נאים ופרושים, מלבם הם מחודשים, כי גברו ולא לאמונה, ובפיהם אין נכונה, כי רבו כמו רבו ספרי הדרשות, ישנות גם הדרשות, והדרשנים עושים מהם, דרושים לכל הפציהם. ויש דרשן בזמננו, אשר ראינו בעינינו, ושמענו באזנינו, אשר היה לעם לאות, ויספרו מדרושיו נפלאות, ולא שמענו מפיו כ"א גימטריאות, ונוטריקון וראשי תיבות, לאלפים ולרבבות, ועל כמה פסוקים, קשים להולמם וכראי מוצקים, מבוא פרושים דחוקים, ומהאמת רחוקים, וכל העם מקצה ועד קצה, כל דבור אשר מפיו יוצא, בצמא שותה ומוצה, וקרא זה אל זה ואמר, הפ"י הזה כמין חומר, וכל הדרוש בעיני, כנתינתו מסיני..." ולכן עצתי אמונה לאמר: "תתעטף בציצית בעלותך על הדוכן, או על הכסא לדורשים מוכן, וקודם שתתחיל הדרש תירק, והחוטם מוזהמא יורק, וקנה פיך כאלו שתית מרק, וזקנך באצבעותיך יוסרק, אחר זה דרוש דרושך בלי בושה, בעזות פנים ומצח נחושה ובתוך הדרוש שים פניך אל העם, והגד להם חטאתם ופשעם, באמור איכה זהב המוסר הועם... הכל תאמר ברמה, ותספוק על הקרשים

בחימה, ויהי לך לחכמה, ואם אינך יודע עד מה; וזה תעשה בנקלה, ויהי לך לתהלה, כי יאמרו מזקן ועד נער, אלו לא היה אדם גדול לא היה מוכיח בשערך.

הדברים האלה ועוד עצות טובות אחרות אשר יעץ רכב את בענה ידידו איכה ינהג ברבנותו, בין בדרשותיו ובין בתוך קהל החברים הבאים להקשיב לקולו בישיבה, אשר יתארו לפנינו את מצב הרבנים בימים ההם — מלבד חכמים אחדים אשר זכו לשם ולתהלה —

יוכלו להכתב גם היום במדינות אחדות. —
עם הוכוח הנחמד הזה תם החלק הראשון.

החלק השני (מדף כ"ב והלאה) כולל: "שירים, שירות, קינות, פזמונים ופיוטים" ואלו הם:

- א. לשמש. תחלתו "שמש פנה תבל ועין שמים".
- ב. לירח. "שימה לדרך פעמי רגליך".
- ג. לחלום. "חסדי שנתי אוהבי אזכירה".
- ד. לעגבים. "דודי שער עפרה אשר זורח".
- ה. כנ"ל. "עת אחזה חמה כאור זורח".
- ו. כנ"ל. "איכה בתולה תלבי קודרת".
- ז. ששה אלה שירי עגבים המה. ראה הוספות סי' ד'.
ח. "לו רגשו גוים ואומים המה".
- ט. לזקנה. "אזכור ימי ילדות ונס הלם".
- י. שיר שלוח מאת הרב המחבר לאיש רב פעלים, אשר העביר תער על פני איש רע מעללים ומוסר ממונם של ישראל, מתחיל: "מה רב בעיני הגביר יקרת".
- יא. שיר לציור משורר גדול ושמו עמנואל. מתחיל: "התמהמה עובר ושור פרצוף" וסופו:

איתן והימן יפחדו ירהו
לו ידעו אותה, וגם דרדע,
ויקבלוהו עליהם לגביר;
אם תאמרו: מי זה ואיזהו?
קורא ידידי! אז שמו תדע,
עת עם בנו תחביר ואל תחביר.

יא. שיר לאלינועם הקץ בחייו מכמה הרפתקי דעדו עליו.
תחלתו „שישו בני מעי ואל תעצבו. נדפס בהוספות סי' ה'.
יב. מקונן על צרת עה"ק, הוא השיר „עד מתי אלהים" אשר
הדפסתיו לעיל צד 4.
יג. לעגבים. „אשר לעפרת הן כליל תפארת".
יד. שיר לתרעומת על המזל, רומז למה שאמרו חז"ל בני חיי
ומזוני במזלא תליא מלתא, וז"ל:

א.

אל מזלי בצרות קבוע
תהיה, אם בטובה חוזר חלפת,
מאז כנשר במהרה עופפת,
ממצבך היום איך לא תנוע?

ב.

האם ביתד סמפרינון תקוע
עתה תהיה? או אם מסוב יעפת?
אי לך מזלי, עלי אנוף אנפת,
נגדי תשב גם לא אדע מדוע!

ג.

דע כי לשוא מזל בני¹ הבית,
לשוא מהוני¹ לא אחדל מרדת,
ובבחרותי¹ אולי ארד לשוח:

ד.

כי אם גופי ביסורים דכית —
תומת לבי לעד תהיה עומדת:
בכל תמשול אך לא תמשול ברוח!

מז. לעמנואל². תחלתו: „צבי הן שים מליצתך בנויה".
מז. מכתם המתחיל „היום הולך אחר הלילה".

(1) רומז לג' דברים הנוכחים (כ"י).

(2) במפתח הנמצא בסוף הכ"י: „לד' עמנואל בר שלמה".

י. קונטרס שירי הנשואין לרבתינו הצרפ"טים (1) (צד כ"ד—כ"ט).
הקונטרס הזה כולל:

(6) שיר ליום התונת הבחור הנעלה משכיל ונבון כמר יצחק במה"ר שלמה סופינו י"צ עם הבתולה הצנועה שושנת העמקים וכלילת יופי מרת רבקה בת הנבון כמה"ר אהרן קארו י"ץ, ותחתיו: מאתי הנאחו בסכך אהבתו יעקב פראנשים תושב מנטובה. השיר הזה נדפס (2) ואינו בנמצא.

(7) שיר לאשקיפוס עב"רי (3) ביום נשואי הנשא והנעלה כמה"ר עמנואל פראנשים יצ"ו עם הבתולה הצנועה בת נדיב מרת (מרת) מרים ויזינו תמ"א ויזי"א. הח' רמ"ש מסתפק אם נדפס השיר הזה ואם לא (4).

(8) בנשואי הבחור כמ"ר מרדכי בכמ"ר דוד ויזינו עם הבחורה מרת בלאנקה בת כה"ר אהרן די סוריא בשנת מרדכי ב"ן דו"ד (?) לפ"ק בעיר ליורנו. בתוך דבריו יאמר ר"ע: "...נא על עלמות שיר — ואם זקנתי — אחביר, ואמרותי בדי[ן] יוחקו — כי אם זקני יחזור כצמר — עוד יש לאל ידי בשיר וזמר".

(9) שיר בנשואי הבחורים כמה"ר אליעזר בכ"ר שלמה חי סיניגו ומרת שרה בת כמ"ר יהושע נורצי במנטובה. גם בשירו זה יאמר ר"ע: "...צאו שירי ואז יכירו — כי גם כבד ימים אני הפעם — כי כארי בין בהמות היער — ככפיר בעדרי צאן אהי בשער... ונהי בחוג השיר כמיומם — שמש אני, והם ככבי שמים".
(10) שיר בנשואי החתן שמואל קורדוורו והכלה חנה ויזינו. חתום תחתיו "ע"פ" (ר"ל: עמנואל פראנשים), וגם פה יאמר: "אל לזקנים לעשות שירה — כנור לנגן אל כבד ימים — שיבה ו שיר לא יעשו חברה".

(11) "שיר בנשואי כמה"רי לומברווי גיסו", נדפס פעם אחת (5) ואולם כבר סף וגם הם ואנכי הדפסתי חלק ממנו בהוספות סי"א.

י. קונטרס פיוטי הימים הטובים וימי הפורים (צד כ"ד—כ"ט):

(6) שיר זמרה לפורים. תחלתו "זמרת פורים".

(7) שיר ליום ראשון של פסח לבקשת חזן א': "עורי נא מצרים, האל משמים, הלילה נלחם".

(8) ליום ז' של פסח: "אלי הלא בקעת".

(1) פראנציה (Francia) הוא צרפת (Frankreich) בלשון איטלקי ולכן כנה המהבחר את עצמו ואת אחיו בשם הזה יען כי גם הם בשם פראנשים יקראו.

(2) רמ"ש ברשימתו הגדולה (Catal. Bodl.) צד 1212.

(3) יעקב פראנשים. (4) ברשימתו שם. (5) שם, שם.

ד) לחג שבועות: „צורי טרם השמעת“.
ה) ליום שמ״ע: „שורה קהלתך“.
ו) שיר לחן¹) ס״י א״ל סירי״ן ד״י טוא״ה בילט״ה²). בו יקונן המשורר וישא נהי על כי יאחר בן ישי מבוא. מתחיל „בלו עיני מיחל“ ומסיים „צפיתי לישועה ולך קויתי“. אח״כ כתוב לאמר: עוד תמצא פיוטים אחרים לחברת השואפים של פירינצו ופיוטים למילה ולנשואין והם כדף ל״ח וט״ל. תם קונטרס הפיוטים לימים טובים בנל״ך ולא ע״י.
יט. שיר בגנאי הזהב „הרם ימינך נא“. נדפס בס׳ קול עגב דף נ״ז ע״ב.

כ. לנבל שאבד כיסו. מכתם ונדפס לעיל צד ג׳.
כא. שיר חבר החר״ף מקצתו והשלימו אחיו עמנו אל. תחלתו „אל תתמהי עפרה לרוב מילי“.

כב. שיר בשם פפוס בעל המלון לחשוקתו. מתחיל: „שמעי כלילת הוד וחקן במאד“.

כג. שיר מיוסד על מאמר הז״ל כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות. תחילתו: מאלף דת אלהים לצביה“.

כד. לאלינועם שיר תחלתו: „כי אחזה טפש לבוש שנים“. השיר הזה נדפס בס׳ קול עגב דף ו׳ ע״א ובמאמר „אור וחשך“ לרד״כ צד 6.

כה. על דברת בני אדם שיצא שמם מקול קל אשר ידפנו רוח וזכו לשם כאלו המה חכמים ולפי האמת הם עניי הדעת. השיר הזה נדפס לעיל צד ג׳.

כו. שיר בשם סרח (זקנה רשעה).

כז. שיר תחלתו: „עפרה קלסתר המה בלחייך, אל הלכנה תדמי ביפוך“, עשרת הבתים הראשונים חברים החר״ף והשאר מר״ע.

כח—ל. שלשה מכתמים לאלינועם בתחלת ספרו. כבר נדפסו למעלה צד 10.

ל. שיר שמכותלי ענינו נכר שחברו המשורר הגדול המופלא מהר״י פראנשים ז״ל, קום משכחו כי הוא זה (לשון המעתיק). תחלתו: „עורי מליצתי והתגרי באף—עם כל החטאים עד אשר יתמו“, בו יאמר ר״י אל בת שירתו:

1) ר״ל ניוון, המלה הזאת מקורה בשפת ערבית לחן והוראתה קול זמרה, אחרי אדותה בשירי שלמה לרוקס מחברת ב׳ צד 78 ובהערה שם, ותוס׳ עלי קדם (Ltbl. d. Orient) לשנת 1844 צד 711 הערה י״ז, אחרי כן שכחו את מקורה וחשבו את הלמ״ד לל׳ השמוש; כן נמצא: „כל אחר כפי חנו הידוע לז׳“ (על שער הם) „שיר אמונים“ דפוס אמשטרדם תקנ״ג) וכן „ולענין היגות נאמר“ (שם „באזהרה למשורר“).

2) שיר בלשון איטלקי ותחלתו: „Il seren di tua belta“.

לא תיראי מכל גבוהי לב מאד   אף כי בשמים ידיהם רמו,
לא תיראי מרכסי איש יסדו   ערים בצרות לעשוק נסכמו,

כי לא פני גדול, פני רב תשאי,   לא תחניפי את גבול ארצמו,
לא תחליקי לשונך, חץ ירי   תוך מורשי לבם וכליתמו.
הה, על זמן בוגד אשר בו מלכו   שקר וכזב, הונפו, הורמו!
הה, על אדונים לעבדים נמכרו   בפני נלוזים שחחו גם דמו!

נהרי שלמות דללו גם חרבו,   כל מעינות אהבה כבר נסתמו,
אף בארות בינה חכמים סתמום   עם מפתחות קנאה, ולא נאמו,
לא פתחו פיהם למו אלים בחד   בה, גם ללמד אין מחיר נאלמו!

בשירו זה כונן רי"ף את חציו נגד בני דורו וישפוך עליהם כמים עברה
וזעם, יען עזבם דרכי ישראלים ללכת ארחות עקלקלות.

לא. שיר המתחיל: "ידידי, נגיד, חמודי, הודי, כבודי והודי
שמע נא נחומי".

לב. שיר תחלתו: "אם מראשי עיני יגרע".

לג. כנ"ל ותחלתו: "יפו פעמיך ומנעליך".

לד—לו. ארבעה מכתמים.

לח. שיר אשר בו יתמרמר על הזמן הבוגד, ונראה ממנו כי
אבד ר"ע את כספו בענין רע וז"ל:

א.

איך יעלוז לבי והן תפרח
ציץ הדאגה עד בקרחתי.
עת אחזה כי ישחקו עלי
בנים, תמול סרו למשמעתי.

ג.

ושכר עמל ידי צפנתיו,
חתום באוצרי במבעתי,
הוא כחלום יעיף ואיננו.
מאן ימאן לעמוד אתי.

ב.

מה לזמן כי יחליף עשר
מונים עבודתי ומשכרתי,
ולאיש אשר לא יעמול הוא בו
יתן אשר נלכד בתוך רשתי?

ד.

וכסיל אשר הוננו תמול שלח
ארץ נזרה על ידי עתי,
יאמר אֵלַי אחיו: ראו הושב
כספי וגם הנה באמתחתי.

למ. "אל תיגע להעשיר, כי איזהו עשיר השמח בחלקו". נדפס בקול עגב דף נ"ט ע"א.

מ. "חבי כמעט רגע עד יעבר זעם". נדפס שם נ"ח.

מא. "חתימת אלינועם לשיריו". הדפסתיו לעיל צד 7.

מב. שיר שלוח לר"ט ואלואזון. נדפס בהוספות ס"י י"ב.

מג-נג. מכתמים שונים ובתוכם אחד על החכמות החיצוניות וז"ל:

מן החכמות חצוניות, דוד, אל תהי נזור,
וראה כי הרופא הטוב מהארס יוציא מזור.

ואחדים אשר יקראו אהור ופנים, כמו:

פנים: יהי לך לבד לחוק, בני, נהי ולא שחוק.
אהור: שחוק ולא נהי, בני, לחוק לבד לך יהי.

נד. שיר נגד שירי עגבים; מתחרט ומתנחם כי עשה אותם. נדפס בהוספות ס"י ד'.

נה-נו. מכתמים, ואחד מהם הוא:

אם יערב שיר עת יישיר נתיבו
בשוא, וישים עב שקר רכובו,
מה אעשה אם כנים אמרי?
הלואי יהי מיטב שיר זה כזבו!

נח. שירים ופיוטים (ל"ח והלאה), הם הנזכרים לעיל דף 14 סוף סימן י"ח, והם כוללים:

(6) שיר תקוה לגאולת ישראל, מתחיל: "קוה לבי קוה";

(3) כנ"ל, תחילתו: "בת עמי קומי אורי". ובו הוספה לחתן ולברית מילה;

(2) שיר לחן שיר לאילת אהבים, תחלתו "עם ישורון עם סגולה" ונדפס בהוספות ס"י ז';

(7) שיר ובו מתוכחים כנסת ישראל וכת משוררים; כנסת ישראל מתאוננת על כי יאחר דודה מבא וכת משוררים תנחם אותה;

(8) שירה לבני חברת השואפים יצ"ו, אנילנטי (Anelanti) בלע"ז, בעיר פירינצי מחוז טוסקאנה ומטרפולין שלה, ובקול זמרה ונעימה על פי חכמת הניגון שוררו שיר זה בב' בתי כנסיות. המדברים הם בת ציון וכת משוררים.

- נמ. קונטרס התוכחות. כולל:
- (6) תוכחה א' בשם מלאך המות ב"מ. תחלתו: "שורו ורהו, אנכי הוא, מלאך הצור, ציר דאבון".
- (5) תוכחה המתחלת "עבר זמן קציר". נדפסה בקול עגב ובהוספות סי' ו'.
- (4) לאיש עשיר וכילי והיה לו בן מפור ממנו, ובהעתק אחר כתוב: לזקן כילי עשיר בלי בנים. תחלתה "אדם אשר זהב תשו כסלך" ונדפסה בהוספות סי' ח'.
- (7) תוכחה, תחלתה: "מה לך בני פה, מה לך נרדם".
- (8) תוכחה תחלתה: "יום התמותה עוד מעט ירגיע".
- (1) תחנה: "קומה אל למנוחתך, משמיע תפלת יושבי ביתך".
- ס. ציונים.

ראשונה יסעו הציים-שנונים ומחברם יאמר בראש דבריו: "אמר אלינועם: עדי בשמים, שכל אלה הציונים שחברתי בבחרותי אין בהם אפי' א' לאיש או אשה מיוחדים, כי הם לי לזרעו' דאבא שאתכבד בקלון חברי". הציונים האלה המה עדים על גודל כחו של ר"ע בהתול והלצה. הוא יתן בפי דימוקראטוס, פלסוף יוני שהיה שוחק וצוחק תמיד, את הדברים האלה:

מעניך דמעה תהי מוחק

קורא, ותצחק על קבורתי,

כי כן אני גם אחרי מותי,

לו יש לאל ידי, אהי שוחק.

ולעמתו ישים בפי אירקליטוס, שהיה בוכה תמיד, את הדברים:

כלו בחיי בדמעות, כלו

עיני, עדי בואי בני צלמות,

גם פה אבכה אחרי המות,

אך שערי דמעה, אהה, ננעלו. —

על אדם שומה יאמר:

אדם שומה נמכר בזה

מעל קברו קורא תשטה,

ודעה כי גם אחר מותו

טוב התרחק מאיש שומה.

ועל אדם הולך רכיל ומגלה סוד:

בקבורה זאת אדם נבזה,
הולך רכיל, מוציא דבה;
גם אם יוכל ימיל איבה,
בין המתים היום הזה!

ואולם אחרית שמחה-תוגה, ואחרי אשר כלו לר"ע חצי לעגו מאשפתו החל לכתוב ציונים אמתיים, אשר נשבר לבו בקרבו ועיניו הורידו כנחל דמעה בעת כתבו אותם. בין הציונים האלה נמצא את הציון לדוד בנו בכורו, וז"ל:

אוי אוי וני	אשא לבני,	ראשית אוני,	בן שעשועים.
אוי כי מות,	יום צלמות,	כברוק ברק	עלי הרעים.
אוי כי ברה,	אוי כי פרח,	הבן יקיר,	הבן נעים.
אוי כי חנים	היום פונים,	אוי כי נאעים (?)	נעים, נעים!

גם הציון על מצבת הנה אשתו ימצא פה והוא:

הה, כי מרוב שיחי רוחי אשפכת, הה, כי לבי צור חלמיש כמוכה
וברוב מכאובי תוך קרבי נכנעתי; יען ובמותחנה אשתי לא מתה,
הה, כי מרוב כעסי נפשי נבוכה, יען עת מעלי נפשה נפרדה,
אכן כי במקומך לבי לא שתי! נפשי עם נפש נפשי לא נדדה!

ועד השלשה אני בא, להדפיס בזה גם מה שכ' ר"ע למצבת כמהח"ר שלמה אזובי ז"ל לבקשת כמהח"ר אברהם ברוך מיננטי חתנו בליוורני.

לאיש שלם במדותיו ובשמו,	הכי נקרא שמו הרב שלמה'
אזובי הוא ורם מכל ארזים,	ולטמא לב יטהר עם נאומי;
לאיש חכם בכל מדע כדרדע,	רצוי אחיו ודורש טוב לעמו,
ראו ציון אשר בנה חתנו,	אשר מעם דבש לקחו ומעמו,
ובשנת זא"ת כמו יום ז"ה לחשון	לקחו הזמן מנהו בזעמו,
מקומו כאן והמקום יבונן	לנשמתו בגן עדן מקומו.

מלבד אלה ימצאו פה הדברים החרותים על מצבת כמ"ר יעקב סאסו ניע¹, חותן אחי המחבר ר' יהודה יצ"ו ומצבת מרת שבת-ינה סאסו, גיסתו של הנ"ל. אח"כ הרויים, חכרם החרי"ף ז"ל, במקום

(1) נפטר יום ט' באב שנת ת"ר.

שמונחים המטה כשאומרים צדוק הדיון; על פתח החדר שבו מנחמים האבלים בשובם מקבור את המת, ועל פתח החדר שבו מטהרים המתים הבאים מהוץ לעיר מנטובה. במקום האחרון כתב:

אם מהרת הגוף, אשר הוא רפשו,

מוכה לפניו, אף נקיות חומר;

צא בני ולמד בקל וחומר,

מה טוב לפניו מהרת הנפש!

סא. קונטרס הקינות.

6) קינה על פטירת אביו ר' דוד. נדפסה בהוספות סי' א'.

7) קינה על פטירת אשתו הראשונה, מרים וויזני, וב' בניה דוד

ואסתר.

8) קינה על פטירת חנה, גראציה, אשתו ובנה יששכר.

9) קינה על פטירת ר' יעקב אחיו. נדפסה בהוספות סי' ב'.

10) קינה על פטירת הגאון ר' שמעי' די מדינה.

11) קינה על ד' גדולי הדור שמתו בוויניציאה.

12) קינה על מות ר' מנחם קאזיס.

שלושת הקינות האחרונות הם מר' יעקב פראנשים ז"ל ונדפסו במועדם אבל כבר ספו תמו ואינם נמצאים. ואחר כי הרב ר"ע זכור וזכרם לטובה בספרו מתק שפתים, אמרתי להדפיסם עוד הפעם בהוספות סימן ט—י"א.

סב. לכמהר"ר אברהם כוכב על אשר שלח אליו "שירים לועזים".

נדפס לעיל צד 5.

סג. "אגרת לפלוני וחברת מרעיו" והוא שבט מוסר לאיש בער וסכל אשר הרהיב עז בנפשו לדבר קשות על ר' יעקב אחיו "על אשר דבר על המשוררים באהבה מסותרת ותוכחת מגולה, לבל ישונו לכסלה, לשלוח בשיר ידיהם, אשר לא ידעום ולא חלק בהם". באגרת הזאת ירים על נס את שיריו הוא וגם את שירי אחיו ובתוך דבריו יאמר "כי השיר העביר קול במחנה, — השר החרוף יהיה לראשואלינועם אחיו יהיה לו למשנה, — על פי שירי אלינועם ישק כל עמנו — רק כסא החרוף יגדל ממנו... ואם הוא בין אויבים בשער — כאריה, ככפיר בבהמות יער — אני בין בעלי לצון ככפיר בעדרי צאן...".

סד. אגרת תמרורים של קשה יום (היינו אלינועם) צועק ומילל על רוב צרותיו, והיא שלוחה לר"י פירמו ידידו ורבו ונדפסה בהוספות סי' ג'.

אלה הם השירים אשר נשארו לנו לפליטה מאת המשורר היקר רע"פ ויותר לא נודע לנו ממנו והשירים האחדים אשר נדפסו בס' קול עגב מלבד אלה אשר קראנום למעלה בשם, אינם שירים בפ"ע רק חלקים מהוכוחים הנמצאים בהחלק הראשון מהכ"י. יכול היות, כי גם הדיון לר' יעקב פראנסים הנמצא בבית אוה"ם הבודלינא¹) יכול בקרבו שירים מר"ע, אבל לדאבון לבו לא היו לאל ידי לשים עיני עליו. אם יאבה הרב החכם הגדול ד"ר נייבואיר נ"י, או אחד החכמים האחרים אשר באוקספורד, להדפיס למצער רשימה שלמה מהדיואן הנ"ל²) יעשה חסד עם המתים ועם החיים, ותברכנו נפש כל אוהבי שפתנו וספרתנו ובתוכם גם נפש הצעיר

חיים בראדי.

ברלין ר"ח שבט תרנ"ג.

(1) ס' 1991 ברשימת הח' נייבואיר.

(1) אנכי מצדי אשתדל אי"ה להוציא לאור עוד את השירים מרע"פ הנמצאים

יכין. מה זה מהרת לבא בני?

בוועז. למצוא חן בעיני אדוני, הפטיש החזק עמוד הימיני, כי אתה בכל החכמות עשיר, ובפרט במלאכת השיר, ואני בכל מדע וחכמה דל ומך, ואתה אמרת היטב אטיב עמך, ואדריכך בדרך ישרה, במלאכת השיר הנבחרה, בשפה ברורה, ואתה אדוני צרור המור, מוצא שפתיך תשמור, כי עליך המלאכה לגמור.

יכין. הנני מוכן להפק מאויך, רק לא תטוש למוד הגמרא כי היא חייך, ומלאכת השיר פרפרת, לכבוד ולתפארת, ועיון הלמוד בר ולחם ומזון, להשביע נפש שוקקה בימי רעבון ורזון, וכבר אמרו בעלי תושיה, הכל צריכים למרי הטאי¹.

בוועז. ראיתי דבריך, האדון! ככסף מזוקקים, ומנפת צופים מתוקים, ואענדם לגרגרותי כענקים, אך אדוני את דברו יקים.

יכין. בטרם אשכילך בדרך שירים שקולים זו תלך, ראיתי להודיעך מקצת שבילי הלצות ושירים, אשר יסודתם בהררי קדש הארבעה והעשרים, והגם כי נגבוה שמים על הארץ גבהו דרכיהם מדרכינו, יהיו לך למשוב נפש ולכלכל זמירך במשפט ולהתנהל לרגל מלאכת השיר אשר לפנינו. ודע כי כל הדבורים² הכתובים בספרי הקדש הם שלשה: הא' הוא ספורי, והוא לשון ההמון, מובן לאנשים ונשים וטף, ומזה המין הוא החומש, יהושע, שופטים, שמואל, מלכים, יונה, דיה, מגלת רות, אסתר. ולפי שלמכווננו אין אנו צריכים [לו] לא נדבר בו. והב' הוא הלצוי, כגון ישעיה, ירמיה, יחזקאל, ורוב ת"ע³. והג' הוא השירי, כגון שירת הים, האזינו, שירת דבורה, תהלים ודומיהם. ואולם התלצוי והשירי קרובים זה לזה, אלא שהשירי הוא יותר צח ומצוחצח. ואמנם לא מצאנו בכל שיריהם שקל או חרוז⁴, אפס כי יש בכל שיטה ושיטה הפסק, ואפשר שהוא על ניגון איננו ידוע אצלנו. והשר מהר"א בפי' על התורה השתדל למצוא משקל לשירת הים, אכן לרויך יגע ודבריו בזה אינם נכונים, ואחרי שכחו מלאכת השיר כתב שבעבור המשקל נדחקו האותיות והוסיפו שני

¹ ברכות ס"ד ע"א ועוד במקומות רבים. ² ר"ל אופני הדבור. ³ כי יונה אינו

בכלל. ⁴ ראה להלאה צד 32 הערה 10.

יודיין ווא"ו במלת יְכַסִּימוּ (גמול ט"ו ה') וכן יו"ד נְאֻדְרִי (כס, טס ו'),
 ויו"ו תְּבִיאָמוּ וְתַמְעִמוּ (כס, טס י"י), תְּבַלְעֵמוּ (כס, טס י"ג) וחסרו
 (לביט) [לבב] בְּמַנְנוּ פֶּלֶא יִשְׁבִּי כְנָעַן (כס, טס ט"ו)². ותמהני איך
 מפיו הקדוש יצא דבר זה שגדול הנביאים הוצרך לדחוק מאמרו ועקם
 את המכוון בעבור הנגון, שמודעת זאת שכל משורר הדוחק דבריו
 בעבור המשקל לפחיתות יחשב לו. ולכן בני לא תאבה לו ולא תשמע
 דבריו בדבר הזה ושים לנגד עיניך אל החבר בכוזרי מאמר ב' ס' ע"ב
 וע"ה שהוכיח במישור גדולות יתר שאת שירי הקדש על השקולים,
 שבעבור המשקל לפעמים יניחו הנע ויניעו הנח ויחברו הנפרד ויפרידו
 המחובר, לא כן השירים הקדושים שאין בהם להוסיף או לגרוע.
 בו"עז. באמת זה הדרך ישר בעיני ולא אטה ממנו ימין ושמאל; אולם
 הודיעני מי היה הממציא הראשון לשירים?

י"כין. המצאת השירים רו"ל יחסה לאדה"ר ואמרו שלפי שיום שבת
 נעשה סניגור בפני הקב"ה פתח במומור שיר ליום השבת³,
 אמנם מהכתוב נראה שלמדך היה הראשון, באמרו: שמען קולי נשי
 למך וגו' (נלשית ד' כ"ג).

בו"עז. ומאין לנו שדבריו אלו הם דברי שיר ומליצה?
 י"כין. מכפל הלשון במלות שונות ומאמרו „נשי למך“ ולא אמר „נשי“,
 שכן דרך המשוררים לדבר על עצמם כאלו הם זולתם, כמו: הקבצו
 ושמעו בני יעקב (נלשית מיט ז'), נאם בלעם בנו בעור (צמדנר כ"ד ג'),
 עורי עורי דבורה (כופטיס ה' י"ב), קום ברק (כס ה' י"ג) ורבים כאלה.
 והמעם הוא מפני שמרוב ההתבודדות יתעלה השכל וישאר הגוף כמו
 בלי נשמה, ונראה להם שהם אינם אלא אחרים ולכן אמר שמואל
 לשאול: והתנבית והיית לאיש אחר (כ"א י"ו), ונראה ג"כ שהמשוררים
 לפעמים כשהם מחברים שיריהם, משתוממים ואינם מרגישים מאומה
 מרוב ההתבודדות, ולפי הנראה, כמ"ש הרמב"ן ז"ל בפ"י התורה⁴,

(1) על הגליון: ותיו"ו אִיִּתְּהָה (שם, שם ט"ז).

(2) הנני להעתיק בזה דברי השר מהר"י אברבנאל עה"ת (פ' בשלח) אות באות:
 „כל שירה יסרו לה מערכות ניגונים ידועים ולזה תמצא בשירה הזאת כי בעבור המשקל
 נדחקו האותיות והוצרך בהרבה מקומות להאריך ולהוסיף אותיות כדי להצדיק המשקל
 והניגון ובמקומות הוצרך לחסר אות או אותיות ג"כ מפני זה, והנה האותיות שנתוספו
 בשירה הזאת הם שני יודיין ווא"ו מן יכסיומו שהיה מספיק ליומר כסם, יו"ד נאדריו ווא"ו
 תאבלמו תיו"ו אימתה ווא"ו תביאמו ווא"ו ותטעמו, ואמנם החסרים הם יו"ד וזמרתיו יה,
 וכן תמלאמו במקום תמלא מהם ווא"ו נהלת בעורך שהיה לו לאמר נהלתי וכן מלת ל"ב
 בפסוק נמוגו כל יושבי כנען, התחשוב שמעה ארון הנביאים בדקדוק האותיות וסדר כתיבתם,
 אלא שענין השיר וצורך הנגון והזמר הצריכו לכך“ עכ"ל (אברבנאל עה"ת
 ד"ו השל"ט דף קנ"ז ע"ב), (3) זו"ל ההערה כלה: ראה רש"י ב"ב ע"ב למטה ד"ה ע"י משה;
 השוה פד"א פ"ט ומדרש שו"ט פרשה צ"ב וילקוט תהלים רמז תתמ"ו, השוה גם ב"ר פרשה
 כ"ב ס' י"ג, (4) עה"פ לכן כל הורג קין שבעתים יקם (רמב"ן דפוס וויניציאה ש"ה דף ח' ע"ב).

למך היה חכם גדול בכל מלאכת מהשבת ולמד את בניו, לבכורו מלאכת המרעה ולעשות אהל ומקנה ולשני למד מלאכת הנגון כנור ועוגב ולג' מלאכת הנפחים ללמוש ברזל ונחושת, ונשיו מרדו ב', או מפני שהרג קין ותובל קין כמו שכתב יוסיפון, או מפני שלא היו רוצות להזדווג לו כמו שאמרו רז"ל שהיו יודעות שיבא מבול על הארץ לשחת כל בשר¹, ולמך הוכיח אתה² בדבור הלציו ושיר כדי שיכנסו דבריו בלבן, ואפשר שלמך ובניו קבלום בני דורם לאלהות כי זה דרכם כסל למו לקבל לאליל כל ממציא מלאכה אחת, והיו קוראים אותו אליל המלאכה שהמציא. ובספרי עבודת אלילים קדמונים כתבו שאליל המרעה נקרא פאן (Pan) ושם אליל הנגון אפולו (Apollo), ואליל הנפחים וולקאנו (Vulkan) והיו כלם בני יופיטר (Jupiter) והיתה אחותם וינוס (Venus) אשת וולקאנו והיתה אליל המשגל מפני שהיתה הראשונה להפקיר עצמה. ואולי למך ובי בניו היו לאלילים לבני דורם, כי וולקאנו קרוב לשם תובל-קין ושמות האחרים נשתבשו בארך הזמן ובלבול הלשונות, ושם נעמה נגזר מל' נעילות בעבור המשגל ובא הכתוב להודיענו, שהיו מורע קין המקולל והמה לא אלהים, ומה שאמר: אבי [ישב] אהל ומקנה (נלשית ס' כ"ה) הוא כנוי לע"ז ע"ד: אומרים לעץ אבי אתה (יכ"י ז' כ"ו).

בוֹעַז. שמעתי שפילוסוף אחד, נקרא פיטאגורה (Pythagoras), בשמעו קולות פטיש נפה אחד [שקל כל אחד ואחד מהן ומצא³] שטפני שמהם היו כבדים ומהם קלים נעשתה קול הברתם משמעת נעימה היא הנקרא קונסונאנצה ומשם המציא חכמת הנגון.

יכין. ואני שמעתי שלא היה פיטאגורה אלא יובל בשמעו קול פטיש אחיו תובל קין. ואמר ג"כ במדרש שנעמה היתה יפת תואר ויפת מראה, ושמעו בה המלאכים, ויש מי שאמר שהיתה אשת שמרון ואמו של אשמדאי מלך השדים⁴. והארכנו בזה יותר מראי ולכן נלך למכוננו.

בוֹעַז. ראיתי שמות שונים בשיר ולכן נכספה וגם כלתה נפשי לדעת אם יש להם טעם.

יכין. שיר, משל, זמרה, משכיל, למנצח ומכתם הם שמות השיר; שלשה הראשונים הם שמות נרדפים וכוללים כל מיני זמר ושיר, וג' האחרונים הם פרטיים. שיר, נגזר מלשון שרירות ר"ל חזק, שכן קראו לחומה שור מפני חזקה, וכן בלשון רז"ל שריר וקים; או יהיה

¹ בראשית רבה פרשה כ"ג ס' ד'. ² כמו: וברא אתה (יחזקאל כ"ג מ"ו).

³ הדברים המוס גרים נתוספו בין השמות ע"י אחרת. ⁴ פרקי דר"א, מובא ברמב"ן שם.

מל' שררה בחלוף שיין שמאלית לימנית, כמו שריון וסריון שהא' בשיין ימנית והבי' בסמך. משל, נגזר מלשון ממשלה, וזה מפני שהמשוררים כמתק לשונם משתררים ומושלים על שומעיהם. זמרה, נגזר מלשון זמרת הארץ (בנלצית מניג' f) ר"ל מיטב; או יהיה מלשון תזמור כרמך (ויקרא כ"ג), שהם כורתים הסעיפים המתרים ובוה לא ימיש הגפן מעשות פרי והיה עלהו רענן. משכיל נגזר מהשכל. למנצח, מלשון נצוח. מכתם מלשון כתם פז (ז"ר ס' י"ב), מרוב חשיבותו.

בועז. כיון ששירי להק לא באו בחרוז ובמשקל, הנה החרוז והמשקל מי המציאם?

יבין. לדעת החבר בס' הכוזר⁽¹⁾, וכן דעת ר' יהודה החריוזי⁽²⁾, למדוהו היהודים מהישמעאלים; אבל בעל ס' דרכי נועם⁽⁸⁾ מעיד שבהיותו בעיר מורוטיירי⁽⁴⁾ במלכות ואלנסייה⁽⁵⁾, שבשנים קדמוניות היתה עיר גדולה ונקי סאגונטו⁽⁶⁾, ספרו לו אנשי הקהל⁽⁷⁾ ששם בראש ההר היתה קבורת שר צבא אמציה מלך יהודה, והוא עלה שם לראותה והיתה עליה מצבת⁽⁸⁾ וחקוק בה קינה שאחר העמל קרא בית: „שאי קינה בקול מרה, לשר גדול לקחו יה" ולא יכול לקרות עוד אלא תוך בית⁽⁹⁾ שנית שהיה כתוב „לאמציה". ולכן אומר שלפי דעתי הנבואות והשירים האמורות ברוח הקדש לא באו בחרוז ובמשקל מפני הטעם שכתב החבר, כמו שאמרתיו לך, אבל שירים אחרים היו עושים בשקל ובחרוז⁽¹⁰⁾, וכאשר החל גלות החל

(1) מאמר ב' ס' ע"ח. (2) „... גם בני עמנו אחר גלותם מאדמתם, שכנו רבים מהם עם בני ערב בארצותם, ונהגו לדבר בלשונם, ולהגות בהגיונם, ובהתערבם עמם, למדו מלאכת השיר מהם, כמו שנא' ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, כי בעוד היו אבותינו שכנים בעיר הקדש, לא נודע להם שיר שקול בלשון קדש, רק ספר איוב ומשלי ותלים, הם פסוקים קצרים וקלים, וידמו לחרוזי שיר אבל אין להם חרוז ואינם שקולים" (תחכמוני שער י"ח). ראה להלאה הערה 10.

(3) דרכי נועם לר"מ בן חבב דף ו' ע"ב (בדפוס רעדליהיים תקס"ו) ודבריו הובאו גם בס' מאור עינים לר' עזריה מן האדומים פרק ס'), והוא מעוד ע"א „שמים וארץ" כי אמת יהגה חכו ועולה לא נמצא בשפתיו.

(4) בד"ג ומ"ע: מורוטיירי והיא העיר Murviedro. (5) בד"ג: וואלינציה, ובמ"ע: ואלנציה, והרע"פ השתדל ליהרר כל נכרי. (6) הוספת המחבר, וליתא בד"ג. (7) בד"ג: כל העם אשר בשער הזקנים. (8) מצבת אבן, כצ"ל וכן הוא בד"ג ומ"ע. (9) אבל היה כ"ס: השיר השני „לאמציה" בן הל' בד"ג, ובמ"ע הסרה מלת השני, ורע"פ עשה מהשיר בית. (10) או האמנתי כי הדרך הזה במשקל השירים היה „מימי היות אבותינו על אדמתם" כ"ב בד"ג, ובמ"ע הביא מזה ראיה כי „לשונו בטבעו ומנהגו מימים ראשונים אינו מרחיק השירים בעלי מדה ומשקל". ולעומת זה הנה רבו מאד דברי האומרים כי החרוז והמשקל ומורות זר הנה ולא נטעו נעמנים ככרם שפת חזוי יה. והנה יאריך מאד להעתיק בוה דברי כל החכמים אשר יחזו את דעתם בענין הזה, ונביא מלבד המובא

הזה להתפור בארצות העמים למדו הגוים מלאכת השיר מהם והיהודים

לעיל הערה 8, רק את דבריו ר' סעדיה אבן דנאן (במלאכת השיר להח' נייבואיר צד 6):
 „ואנחנו לא נדע מואימתי נתעסקו בני עמנו בזאת המלאכה, ויראה לי כי אינה ממלאכת
 אבותינו, אלא ממה שנא' בנו בעבורה ובעבור זולתה: ויתערבו [בגוים] וילמדו מעשיהם.
 וכבר בקשתי והפשתי הרבה ומצאתי כי לפני הרוזי הרב הגדול ר' אלעזר
 הקליר לא ידענו ולא נשמעו לנו חרוזים באומתינו, וראה מה שב' בזה
 הח' ר"ל דוקעס בנחל קדומים א' וב', ואנכי הצעיר הוכחתי במאמרי ע"ד השיר והמשקל
 בתלמודים ומדרשים, אשר יגמור א"ה בעוד שבועות אחדים, כי גם ר"ל עשו שירים
 שקולים ונמצאו עוד שירים אחדים מהם בתלמוד ומדרש, והנה יארכו הדברים מאד
 לו הפצתי להעתיק פה את ראיותי, אך לא אמנע מהביא עכ"פ אחדים מהם, הנמצאים
 במס' ברכות לבר, הראשונים הם מאמרי רב הייא (ברכות מ') ואחריהם שירי של בן
 עזאי (שם ס"ב):

א. אַחַר כָּל אֲכִילְתָּהּ אָכַל מֶלֶח וְאַחַר כָּל שְׁתִּיתָהּ שְׁתָּה מַיִם	ב. אָכַל כָּל מֵאֲכָל וְלֹא אָכַל מֶלֶח, שְׁתָּה כָּל מִשְׁקָן וְלֹא שְׁתָּה מַיִם; בַּיּוֹם יִדְאָג מִן רֵיחַ הַפֶּה, וּבַלַּיְלָה יִדְאָג מִפְּנֵי אֶסְפֶּרֶה.	ג. הַמִּקְפָּה אֲכִילְתּוּ בְּפָיִם, אֵינּוּ בָּא לְיָדֵי חֹלְי מַעֲיִים	ד. עַל כָּל מִשְׁכָּב יִשְׁכַּב חוּץ מִן הַקְּרָקַע; עַל כָּל מוֹשָׁב יִשָּׁב חוּץ מִן הַקְּוֶרֶה.
(ו' וג' תנועות).	(ס' וחס"כ ט' תנועות)	(ט' תנועות).	(ס' תנועות).

והנה מה שנוגע להשיר הראשון הוא ב"ס לר' חייא, אך ס' ב' וג' הם ברייתות סתמות,
 אך ג"ל שהם ג"ב שירים מבריתא של רב חייא, והשיר הד' הוא לבן עזאי, וכן מצאתי
 שירים אחדים הבנויים על החרוז, ואביא ג"כ רק אחד מהם (ברכות מ"ד):

מחול יפה לשינים
 וקשה לבני מעיים;
 קרישין קשין לשינים,
 ויפין לבני מעיים.
 כל ירק
 חי—מוריק,
 וכל קמין
 —מקשין;
 וכל נפש
 משיב (את ה)נפש,
 וכל קרוב לנפש
 משיב את הנפש.

ומה שנוגע לכתובת אשר ראה ר"מ בן חביב, הנה כבר הביאווה גם חכמי העמים ואמרו
 כי אין בדברים האלה ממש, ובאמת מהכתבת אין להוכיח כי היה אמוצי הנקבר פה שר
 צבא מלך יהודה, ועי' הערת הח' דר' קאסל ז"ל במאור עינים שהו"ל (ווילנא תרכ"ו)
 צד 479.

מרב הצרות והמלטולים שכחוהו והיתה להם לזרא עד אשר קרוב לדי אלפים ות"ש שנה העיר די לבות המשוררים הקדמונים והחזירו עטרת השיר ליושנה, אך היה מעם השיר כמעט ריר חלמות. ואחריהם קמו משוררים ומליצים אנשי שם בכל דור ודור ומהם ר' יצחק דלפון והמשורר הגדול ר"ש בן גבירול, קרוב לשנת דת"ה, (1) ואחריהם רי"ץ בן גיאת ור' יוסף הדיין תלמידו, ואחריהם ראב"ע ור' משה בן עזרא, ר"י הלוי ור' יהודה החריזי, ואח"כ קם ר' עמנואל בן שלמה מלאמרקא (2) אשר ידיו רב לו בשירים, אבל השחית את דרכו על הארץ בשירי נאופים שאסור לשומעם (3) ודי יכפר בעדו ובעד המדפיסים שהדפיסו הכל ולא כלו הקוצים מהכרם — מהברותיו אשר יש בהם שירים רבים ונכבדים.

בוועז. אמרת שמשל מן השמות הכוללים והלא יש שאינו אלא הדמות? **יבין.** כן דברת ונקראו השירים בשם משל מפני שימצאו הרבה בשירים ובמליצות, ויאמר כנחלים נטויו כגנות עלי נהר (נמדנז כ"ד ו'), כאהלים נטע די' (ע"ס ע"ס), וכן כנשר יעיר קנו (דנז"ס ל"ב י"ב), וייקץ כישן ה' כגבור וכוי (הגליס ע"ח ס"ה) וכן רבים.

בוועז. ראיתי במזמור מ"ט שאומר אמה למשל אזני אפתח בכנור חירתי (הגליס מ"ט ה') שנראה שהוא כפל ענין במלות שונות ולא ידעתי מה לזה אצל זה?

יבין. כבר פירשו המפרשים ששניהם הם דברים סתומים אינם מובנים כי אם לבעלי שכל. ונחזור לעניננו. אמרתי שירי הקדש אין בהם לא חרוז ולא משקל ואולם הם י"ב מינים. הא', בשבח הקב"ה כמו מזמור תפלה למושה (הגליס ז') ומזמור ד' אדוננו מה אדיר שמך (ע"ח) ואחרים; הב', בהודאת שמו ית' על הצלת מה או הטבה, כמו שירת הים (שמות ע"ו), שירת הבאר (נמדנז כ"א י"ח), שירת דבורה (שופטים ה') ודומיהן. הג', תפלות ותחנונים וידויו עונות, כמו למנצח על אילת השחר (הגליס כ"ב) ומזמור חנני אלהים חנני (ע"ס מ"ז) ומזמור בבוא אליו נתן הנביא (ע"ס ל"א) ורבים אחרים. הד', נבואות ויעודים, כמו ברכת

(1) ראה במבוא לספר שיר השירים אשר לשלמה להח' זק"ש ז"ל.

(2) הוא ר' עמנואל בעל המהברות. (3) מליצות ומשלים של שיחת חולין ודברי חשק כגון ספר עמנואל... אסור לקרות בהם בשבת ואף בחול אסור משום מושב לצים ועובר משום אל תפנו אל האלילים לא תפנו אל מודעתכם ובדברי חשק איכא תו משום מגרה יצר הרע ומי שחיברן ומי שהעתיקן ואצ"ל המדפיסן מחטאים את הרבים" או"ח הל' שבת ס' ש"ג, וב' שם הרמב"א, דהא דאסור לקרות בשבת חולין וספורי מלחמות היינו דוקא אם כתובים בלשון לע"ז אבל בלשון הקדש שריו" ומקור דבריו מתוס' שבת קט"ז ע"ב שכתבו שם בד"ה מכ"ש בשטרי הדיוטות וז"ל: „ומיהו אותן מלחמות הכתובים בלע"ז נראה לרבינו יהודה דאסור לעיין בהם" וכתב ע"ז בבאר היטב: „ודברי חשק ועמנואל אפי' בלה"ק אסור”.

יעקב לבניו (כראסיה מ"ט) ונבואת בלעם (צמדנר כיג). הה', בשבח הצדיקים, כמו מזמור אשרי איש ירא את ד' (תהלים קי"ג) ואלפא ביתא של אשת חיל מי ימצא (משלי ל"ג) לפי הפשט. הו', בגנות הרשעים, כגון אמר נבל בלבו (תהלים י"ד) ומזמור בבא דואג האדומי (ע"ג ל"ג) ואחרים. הו', של שמחות, כגון רחש לבי דבר טוב (ע"ג מ"ה) לפי פשוטו. הח', דברי מוסר ותוכחה כמו שירת האזינו (דנ"ג ל"ג) וס' משלי ודומיהן. הט', התנצלות על תלונת מה, כמו שגיון לדוד (תהלים ז') ורוב מעני איוב. ה"י, שיר יידידות על דרך משל, כמו שיר השירים. ה"א, קינות על חרבן בית המקדש, כמו מגלת איכה, או על פטירת צדיקים, כמו קינת דוד על שאול ועל יהונתן (שמואל ב' א') ואבנר (ע"ג ג' ל"ג). ה"ב, קינות על מפלת צוררי ישראל והוא בדרך לעג, כמו קינה על צור ועל נגידה (יחזקאל כ"ח) ועל פרעה (ע"ג כ"ט ול"ג). והנה רוב השירים הם מורכבים ממינים שונים. ועתה אציג לפניך מקצת דרכי השירים והמליצות הקדושות אשר השגתי בקוצר דעתי. דע שתכלית המשורר הוא להביא את זולתו למכווננו. ויען שאהבת הערב והמועיל הם ב' עבותות הממשיכות לבות האנשים להמשיכם בהם כדי שבאמצעותם יגיעו לאהבת הטוב במה שהוא טוב, בקשו המצאות בהפתחת (sic) שירים בהפלת דברים, כמו בשירת האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דנ"ג ל"ג) וכן ישעיהו שמעו שמים והאזינו ארץ (ישעיה' א' ב') ובני קרח שמעו זאת כל העמים וכו' (תהלים מ"ט). ולהיות שטבע האדם להטות אוזן לשמוע גדולי הדור אנשי שם, תארו עצמם בתארי החכמה והמעלה, ואם כי אין מדרך המוסר שיהלל האדם את עצמו, כמאמר החכם: יהללך זר ולא פיך (משלי כ"ז ב') הלא תראה כי גדול הנביאים, עניו מאד, תאר עצמו בשם מלך, שנא' ויהי בישורון מלך (דנ"ג ל"ג ה') ודהע"ה בדבריו האחרונים אמר נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל (שמואל ב' כ"ג א'), כי מצד היחס אמר בן ישי, שהיה יוצא באוכלסא כמאמרם ז"ל¹, ומצד הגבורה שבה נתעלה אמר נאם הגבר הקם על, ומצד הגדולה והכבוד אמר משיח אלהי יעקב, ומצד החכמה אמר ונעים זמירות ישראל. ושבו חכמים ג"כ חבורם בהודיעם התועלויות הנמשכות מהם, ולכן שהע"ה אמר בתחלת ספר משלי „לדעת חכמה ומוסר“ שהוא המועיל, „להבין משל ומליצה“ על הערב, ואח"כ אמר „ראשית חכמה יראת ד'“ שהוא הטוב במה שהוא טוב. ובמזמור שמעו זאת כל העמים (תהלים מ"ט) אמר „פי ידבר חכמות“ על המועיל, „אטה למשל אזוני“ על הערב, ואח"כ „למה אירא בימי רע וכו'“. ומזה למדו האחרונים לשבח חבורם, וכן הרמב"ם ז"ל בפתיחתו לס' המורה נבוכים

¹ ברכות נ"ח ע"א.

כתב: „דעי הולך ולנחות דרך וישר, למלול אאת המסללה וכו“¹ והראביע
בס' צחות: „קחה מלים בכור דעת צרופים, ולרעבים מתוקים הם
כצופים וכו“, ורד“ק בס' מכלול: „השכל וידוע אשו נכחו, ולעלגי שפה
אחו רוחי וכו“, והרשב"א בס' משמרת הבית כתב: „בית תוכו רצוף
אהבה, על אדני פו יסדה ידי וכו“ ור' זרחיה הלוי בס' המאור:
„קחה ספר כמו צהר תקימו, וכנר אל נתיבתך תשימו וכו“ ור' ירוחם
בס' אדם וחיה כתב: „דבר מלך כמו תורה ומצוה, שמור פיהו לשכל
טוב ותקוה, והוא העיר ברוח אל ירוחם, ועזרתו לנגדו שם ושוה“
ובעל התרומות בספרו: „תרומות קח ושנתתם מהרה, ותהגה בו ועורה
מתנומה, אני ילד שמואל בן ליצחק, הרימותיה תרומה מתרומה וכו“
ור"ש בס' כריתות: „ראו ספר כלו מהמדים ומכרו לו לבבכם לצמיתות
וכו“, ובעל הליכות עולם בספרו כתב: „צבי עופר קחה היום תשורה,
לך ספר בדרכי הגמרא וכו“. והארכתי בזה שלא כמנהגי להודיע
ולתודע כי אלה גאוני עולם, להקל מעליהם טורח למוד התורה המתשת
כחו של אדם, לפעמים היו משתעשעים בחבור שירים וכן עשו בעל
הובת הלבבות, ור' טודרוס הלוי ור"מ אלשקאר והרב ר"י אשכנזי
וחכמים אחרים רבים וכן שלמים ולכן ישימו יד על פה הדוברים עתק
בגאות ובוו על מלאכת השיר, באמרם כי היא להג הרבה ויגיעת בשר,
וכאפס ותהו נחשבו להם כל בעלי השיר ולא ידעו ולא יבינו כי גם
בימי התנאים² היתה מלאכת השיר לכבוד ולתפארת ובהספרו של
ראבי"ש שבחוחו ואמרו: „דהוה קרי ותני ופייטן ודרשן“³.

בוועז. שמעתי אומרים שר"א בר שמעון הוא ר"א הקלירי⁴ אשר כתב
עליו בעל הערוך בשרש קליר שאכל עוגה אחת ונתפקח ונקרא
קליר שיש מקומות שקורין לעוגה קליר.

יכין. אין הדבר כן, שר"א הקלירי ע"ה היה חכם גדול מן הקדמונים
וחבר פיוטין קשי ההבנה, והראביע בפירושו לקהלת (ס' ט"ז) השיג עליו
בפסוק על כן יהיו דבריך מעטים והאריך מאמרו. ובאמת דבריו נכוחים
אלא שיש ללמד זכות לשירי הקלירי ע"ה שהברם בזמן
הגזרות ולא רצה שיובנו דבריו כ"כ. ונהזור לעניננו. אמרנו
שהשירים מלאים משלים, ואולם בשירי הקדש יש מהם שכלם משל
ולא בא הנמשל כ"א ברמז, כמו שיר השירים, המשל הוא אהבת מלך
לבחורה יפת תאר ויפת מראה והנמשל הוא אהבת ד' לכנסת ישראל
ובא שמו ית' ברמז שלמה כמאמרם ז"ל למלך שהשלום שלו,⁵ וכן

¹ מורה נבוכים (דפוס ווארשא תרל"ב) דף י"ב ע"א, ותחת המסלולה צ"ל
מסלולה. ² עי' לעיל צד 32, הערה 10. ³ ראה בפסיקתא פסקא כ"ה, ויקרא רבה
פ"ל ומדרש חוית פ"ג וגם תוס' חגיגה י"ג ע"א ד"ה ורגלי. ⁴ עי' ראש פ' אין עומדין
ותוס' חגיגה הנזכר. ⁵ ולקוט שיר רמז תתק"פ.

אמרו השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה שצבאות רומז לשם הקדוש¹ ואילות מלשון אילותי לעזרתי הושה (הגלס כ"ג כ'). וכן אשת חיל עד סוף האלפא ביתא (משלי ל"ג) משל, ודעת המפורשים על תוה"ק או על הנשמה המהורה. ויש משלים שאח"כ בפ' הנמשל, משל אהלה ואהליבה (יחזקאל כ"ג) ומשל צור (ז"ס כ"ז). ואתה בני תן לבך למשלים ההם ותמצא שיש לכלם התיחסות מה לנמשל. והנה יחזקאל ע"ה המשיל צור לאניה יפה מלאה סחורות ואבן יקרה ארוז לבנון תרנה, משושיה אלוני בשן, בה אנשי חיל ותופשי מגן וצנה, וזה מפני שצור עיר גדולה מלאה כל טוב, לחוף ימים תשכון, והיו באים לה מכל הארצות סוחרים להסתתר שם; והמשיל נגידה (יחזקאל כ"ב) לכרוב סוכך בעדן גן מפני גדול חכמתן (sic) כנודע, ואמר שהיה מסוכתו כל אבן יקרה אדם, פטרה ויהלום וכו', משל לעשרו כי רב הוא, והמשיל פרעה מלך מצרים לתנין הגדול רובץ בתוך יאור מפני שארץ [מצרים] מלאה יאורים הנמשכים מנהר נילוס² ובו ימצאו התנינים קרוקודיל בלע"ז. וישעיהו ע"ה אשר דברותיו צחות והשביע בצחצחות נפשנו המשיל הקב"ה בנקמו מאדום לדורך בגת אדום בלבשו (ישעיה ס"ג), מפני שבצרה, עיר ממלכתם, ובציר מגורה אחת, והיין שהוא אדום, שנקרא דם-ענב, רומז לדם וגם לשם האומה אדום. ואיוב ג"כ אמר: ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ו' ז'), ומפני ששם תקוה משותף לתוחלת ולחוט, כמו אולי יש תקוה (איכה ג' כ"ט) וכמו את תקות חוט השני (יסו"ט ג' י"ח), והמשיל ימיו לארג שהוא הכלי שמשימים בו הערב ומשליכין אותו בשתי מן הקצה אל הקצה עד שיש בו חוט, והנה תשמש מלת תקוה למשל שהוא החוט ולנמשל שהוא התקוה והתוחלת, וכן אמר אליפז: כאשר ראיתי חורשי און וזורעי עמל יקצרוהו (איוב ד' ח') כי מלת חורשי היא משותפת אל המחשבה, כמו: חרש חכם יבקש לו (ישעיה מ' כ') ולחרישה, כמו: לא תחרוש בשור ובחמור (דברים כ"ג י') ואמר חורשי למשל ואמר וזורעי עמל וחורשי ג"כ לנמשל ויהיה כמו וחושבי, והביא ישעיה ג"כ שמות משותפים שהא' מהם שם העצם וא' שם התואר באמרו: לא יקרא לך חפצי ולא רצץ בעולה³, כי עזובה וחפצי בה הם ב' גבירות הא' אם יהושפט והשנית אם מנשה בת הנביא עצמו, ואפשר ששממה ובעולה היו שמות נשים ידועות אצלו.

¹ שם התקפ"ה, ² עי' רש"י בראשית מ"א א', ³ יד מאוחרת העבירה עם סופר על שתי המלות "חפצי" ו"בעולה" וכתבה תחתיהם "עוד עזובה ולא רצץ לא יאמר עוד שממה", ולשון הכתוב הוא כן: לא יאמר לך עוד עזובה ולא רצץ לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולא רצץ בעולה וגו' (ישעיה ס"ב ד'), וכצ"ל גם כאן ורק הסופר (אשר לא היה מומחה לאותו דבר, כנראה בכמה מקומות בהעתקתו) טעה.

בועז. היתכן שתקרא אשה שממה?

יבין. יתכן ויתכן, שמצאנו בד"ה שמות משונים מזה, הלאה (ד"ה א' ד', ה')
זמה (סס'ו ה'), מרבה (סס' ח' י"א), ועמל (סס' ז' ל"ה). והביא שמות
העצם משותפים בפועל ואמר בנים גדלתי ורוממתי (יפס"ה ז') שהם
שמות ב' בני אדם בני הימן ראשי משמרות (ד"ה א' ב' ה', ד'). ונהגו
בהן הרבה כפל הענין במלות שונות¹ כמו עד יעבור עמך ד' עד
יעבור עם זו קנית (סמות ט"ו ט"ז), וכן לולי ד' שהיה לנו יאמר נא
ישראל לולי ד' וכו' (הלוט' קס"ד א'), ובהכפל ג"פ ג"ב היכל ד' היכל ד'
היכל ד' (ינמ"ה ז' ד'), ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ד' (סס' כ"ב כ"ט).
ונכפל ג"כ ד"פ עורי עורי דבורה עורי דברי שיר (כופט"ס ה' י"ג),
וכן שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך (זכ"ז א' ב'). ולהיות
שהמליצות והשירים המשובחים צריך שלא יהיו כ"כ קלי ההבנה לכן
נהגו לשונות זרים וכבדים, וזה בפרט נמצא בספר איוב.

בועז. ולמה דברי ספר איוב באו בקושי ההבנה לא כן כתבי הקדש
ובפרט שיר השירים שהוא קדש קדשים ואעפ"כ הוא צה וקל
להבין?

יבין. דברי איוב וחבריו הם וכוחים סתומים וענינים עמוקים ולכן
הביאו לשונות משונים וזרים בלתי מובנים להמונים, לא כן
שיר השירים שהוא משל אוהב מדבר על לב נערה והוא מתרפקת
על דודה, תשיב אמריה לו דברי אהבה וחבה, ולכן באו דברי שניהם
בלשון קל ההבנה. ולפעמים נהגו בהם במליצות ושירי הקדש לשונות
תרגום, כמו קמל, כפן, דור, ערק, אתא וחוח, כי כל אלה ודומיהם
לא תמצאם כי אם בשירים ומליצות הקדש.

בועז. אם כן תפל תלונת כמה אנשים שהם מלינים על משוררי הדור
שהביאו בשיריהם לשונות תרגום, משנה וגמרא.

יבין. הדין עם המלינים אם הם מלות שאינם צריכים להם, אבל
המלות שלא תמצאינה במקרא הרשות נתונה ביד המשורר
להביא לשון המשנה והגמרא כמו: ודאי, תנאי, זכות והיוב. ולא זו
בלבד אלא שיכולים להביא מלות מהודשות מהאבן תבון, כמו מלת
כמות, איכות, קוטר, קוטב, מרכז, שמי, ארציי וכדומה. ועוד אני
אומר שיש לדהות לשון פסוק כשהוא מסופק מלשון משנה בלתי
מסופק, ד"מ: לו תשמש בל' הלואי, כמו: לו יהי כדבריד (נזל"ט)
לו (לד), ותשמש בלשון שמא, כמו: לו ישטמנו יוסף (נזל"ט ג' ט"ו),
וכן נהם תשמש ללשון נהמה ודבר על לב ותשמש לשון הרטה ולכן
המליץ יבחר לו הבלתי מסופק ואם הוא לשון משנה. ובא ג"כ בלשון
הקדש לשון נופל על לשון כמו: ועקרון תעקר (יפס"ה ז' ד'), ובתקוע

¹ הגה: ולפעמים לחוק דבריהם במלות שונות.

תקעו שופר (יכמס ו' ח'), והגלגל גלה יגלה (עמוס ה' ה'), וכלי כליו רעים (ישעיה ל"ב ז') וכן שמשון אמר על צד הצחות: בלחי החמור חמור חמורותים (שופטים מ"ו ע"ג), והחריף זל מקונן על פטירת מהרשד"ם¹) כתב: צורי מאד צר לי, לצירי אין צרי וכו'. דברי הבאי וגוזמא באים הרבה בשירי הקדש. טובל בשמן רגלו (דברים ל"ג כ"ד), ודם ענבים סוטה (נחמיה מ"ב י"ח), נהרו נחלי דבש וחמאה (איוב כ' י"ז), וכן במזמור לאסף שאמר: ואני כמעט נשיו רגלי וגו' כי קנאתי וגו' עד ואומר אך ריק זכיתי לבכי וארחץ בנקיון כפי (תהלים ע"ג). כי חלילה שאסף איש קדוש נסתפק בדבר ובא לידי מינות, אלא שרצה לחזק דברי הסותר לבא אל מכוונו שסיים „עד אבא אל מקדשי אל וגו' ועוד נהגו שירים בסדר הא"ב בראשי הפסוקים כמו מגלת איכה, אשרי תמימי דרך (תהלים קי"ט) אשת חיל (מגילת ל"ג) ומזמורים אחרים, ומזה למדו משוררים הרבה לתת בראש הבתים את שמם. והר"ר יצחק עראמה בסוף פ"י משלי קרא תגר על סלוק קדושת יוהכ"פ שחבר ר"ש בן גבירול, וכתב שגבה לבו בדרכי שירו בו עד שלא תעלה בהבנת כוונותיו שם, וזלת הברת האותיות המזכירות שמו ושם אביו כאלו היתה הזכרת שם המפורש, שכפרת היום תלויה בו, ואך שם המפורש לא נזכר כ"א י' פעמים ושלו אין מספר, ע"כ. ואני ג"כ תמהתי על מחבר פיוט „לכה דודי לקראת כלה"²) שנהגו מחדש לאמרו בהכנסת כלה, שאומר „שמור וזכור בדבור א' נאמרו" (sic), שלתת שמו בקרבו הקדים שמור לזכור, שאע"פ ששניהם בדבור א' נאמרו מ"מ היה לו להקדים זכור כמו שבא בתורה³). ומפי חכם א' מליץ בעדו שמעתי שיש בו סוד ע"ד האמת, ואל אמת, שהותמו אמת, ויודע האמת, ינתנו בדרך אמת. ואהרי הודיעי לך כל זאת נתנו נהלך חושים ונשים פנינו לשירים חרוזים ושקולים כפי כוונתנו בקוצר מלים, ולא אטריחך בדברים קדמוני אחרים אשר לא נעלמו ממך.

בועז. אחלי אדוני, אל נא יהי לטורה עליך להודיעני כל ארחות השיר גם מה שכתבו אחרים גם מה שהוספת על דבריהם.

יכין. גם בזה נשאתי פניך, כי מצאת חן בעיני.

בועז. השואות חן חן לך אדוני.

(1) הוא ר"ש די בודינא; ראה הוספות ס' ט', (2) הוא לר"ש אלקבין, ונהגו לאמרו בקבלת שבת ונראה שאמרוהו גם בלילי יו"ט. ראה אגרות הרמ"ז ס' י', (3) „בספר חסידים" לר"י החסיד, הו"ל בעת ע"י הח' ר"י ויסטיניצקי הכהן נ"י (בהוצאות הח' מקיצי נרדמים) ס' תש"ו (צד 184) התמרמר ג"כ על אלה „הכותבים ספרים או פירושים פעמים מכוונים וכותבין בראשי תיבות את שמם וחומאים" וב' „וכי בשביל שירמוזו את שמם יחסרו תיבות או יהפכו תיבות? ועל זה נאמר (משלי י' ז') שם רשעים ירקב (תהלים ט' ז') שמו מחית לעולם ועד; כדי שידעו מי כתבו הוא נעשה" — ויפה העיר שם הרח"ח ויסטיניצקי כי חלילה שיכון הרב על כותבי הפיוטים. —

יכין. גדר השיר שנדבר בו מאמרו ערב ראוי למכונונו בשקל וחרוז. ואלה שמותם והלקיהם אשר גדרו ראשונים: יתד, תנועה, משקל, חרוז, דלת, סוגר, בית, שיר פשוט, שיר מורכב, שיר חרוזי, שיר מחולק, שיר עובר, שיר ראוי, שיר משובח.⁽¹⁾ תנועה היא אות א' נקודה בפתח או בקמץ או בחולם או שורק או צירי או סגול או ג' נקודות. ותהינה תיבות קום, לך, אף, שב, נא, חיש, פה כל א' מהנה תנועות, וכן תיבות אמר אויב ארדוף אשיג (צמות טו ט'), כל א' מהן ב' תנועות. והגם שאות ריש של ארדוף בשוב א' לא איכפת לן כיון שהוא נח והוא כלא היה, ותיבות רעיתי (יפתי) וינתתי (זכ טו ז') הן של ג' תנועות וכן עזי הדרך אם הם ד' או ה' תנועות. יתד הן ב' אותות, הא' נקודה בשו"א או באחד מהחטפים והשנית נקודה בא' מהנקודות האחרות, ולכן בני הלום צרי אמת, כל א' מהן תהינה יתד, וכן צניה, חכמה, אמנה יתד ותנועה. וכן עזי הדרך אם תהיה התיבה מתנועות הרבה ואם תבא בשירך קודם אותיות במ"ף כמו וקא, זמי, ופי, דין שו"א יהיה להם ותהינה כל א' מהם יתד, אבל אם בא איזה מהן בקמץ דין תנועה יהיה לה, כמו: מי ומי ההולכים (צמות י ט') שתיבת (של) ומי לב' תנועות תחשב וכן אם אחר השורק יבא שו"א נראה, דין תנועה יהיה לה, ותהינה תיבות ובני, ולכל, ולך בית כל א' מהן. וראיתי מי שדחק עצמו וכתב ופרו לתנועה ויתד, והניע השו"א שתחת הפ"א ומעות הוא בידו.

בועז. שמעתי שהרשות נתונה למשוררים להניח הנע ולהניע הנח ולכן במה טעה המשורר שהוא?

יכין. דע כי רשות כזאת לא נתנה, והרשות שנתנה הוא מפני הדחק, אך במשפט, ויש תיבות שאין להניח הנע כלל כשתבוא שו"א באות שאחריו אות דומה לו, כמו: הלל, רנגו, רזקמו ודומיהן. ועוד יש ליוזר שלא להניח נע ולהניע נח יחד בשטה א' כאשר עשה המשורר „בארון עולם“⁽²⁾ שאמר: „ואחרי ככלות הכל“ שהניח חטף פתח של ה', ואחרי והניע כ"ף ככלות בעבור המשקל⁽³⁾. — והנה המשקל הוא סך התנועות והיתדות כמה תהינה ומקומן. ונאמר כי כל מלה קטנה כמו: שיר, קול, בן, אב ודומיהן שקולים יחד, שכל א' היא תנועה, וכן צרי,

(1) לעדות ר' ישוע בבגנשת מנה ר' יעקב רומאן, אשר חבר ס' מאוני משקל על מלאכת השיר, תקע"ח מיני שיר. (ראה בשירי שלמה לדוקס מחברת ב' צד 85).
(2) „המשורר“ הוה עוד לא נתפרסם שמו ולדעת יד"ל (מבוא למחזור צד ו"ח) קרוב הדבר שהשיר הוה „נעשה באיטליה“. (3) ראה בס' זמירות ישראל לר' חגינה אלחנן חי הכהן (ליורנו תקנ"ג) דף ג' ע"א, ור' יצחק אריה בער בסדרו תפלה שלו הנקרא „עבודת ישראל“ (רעדלהיים 1868) העיר בצדק, כי השיר „ארון עולם“ הוא על משקל שש תנועות בדלת וכן בסוגר והמשורר לא שם לבו אל השוא"ן, כאשר נהגו גם משוררים אחרים בפיוטיהם, אבל איננו על משקל יתד וב"ת כאשר חשבו רבים וכאשר חשב גם בעל יועתר יצחק, ראה בסדרו הנ"ל צד 85 בהערות.

בְּנֵי פְדוּת, גְּבוּלֵהֶם מִשְׁקָל, וְכֵן נֹאמַר, צָבִי עוֹפֵר הֵם בְּמִשְׁקָל יִחְדְּתִי שֶׁכֵּל
א' מֵהֶם יֵשׁ לָהּ יִתְדוֹ וּבֵיתָהּ, וְנֹאמַר ג' כ' שְׁפִיטָה «אֱלֹהֵי אֵל תְּדִינֵנִי כְּמַעֲלֵי»⁽¹⁾
יְהִיָּה עַל מִשְׁקָל «שָׁמַע קוֹלִי אֲשֶׁר יִשְׁמַע בְּקוֹלוֹת»⁽²⁾ שֶׁהֵם יִתְדוֹ בֵּית
יִתְדוֹ בֵּיתָהּ יִתְדוֹ וְתִנּוּעָה; וְכֵן «שְׁלוֹם לְךָ דוּדֵי הַצַּח וְהֶאֱדַמְוִן»⁽³⁾ ע"מ
«יִגְדַל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח»⁽⁴⁾ וְכֵן מִשְׁקָלִים אַחֵרִים. תְּרוּזָה הִיא הַשְׁוֹאֵת
הַחֲבֵרָה בְּאַחֵרֵי הַתִּיבָה, כְּמוֹ לְשׁוֹרָה, בְּרָה, שְׁחֹרָה, שֶׁהַתְּנוּעָה הַאֲחֵרוֹנָה
לְכָל הַתִּיבּוֹת רָה, וְכֵן: דְּבַר, לְשׁוֹרָה, מְדַבֵּר, תְּנוּעָה אַחֲרוֹנָה לְכָלֵם בְּרָה. זֶה
יּוֹבֵן בְּמִלּוֹת מְלָרַע אֲבָל בְּמִלּוֹת מְלָעִיל צָרִיךְ שֶׁתְּהִיָּה הַחֲבֵרָה כְּפֹלָה
כְּמוֹ: דְּבַר, לְשׁוֹרָה, הַפְּרָה, שֶׁהַחֲבֵרָה הִיא אֲרֹה. וְכֵן אִם בֹּא שׁוֹאֵה נִחַ נִרְאָה
קוֹדֵם תְּנוּעָה אַחֲרוֹנָה צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ הַחֲרוּזִים גַּם הֵם כֵּן, וְיִהְיוּ: דְּבַרְתָּ,
נְדַרְתָּ, סִפְרָתָּ, חֲרוּזִים וְהַחֲבֵרָה שֶׁלֵּהֶם אֲרָתָּ, וְכֵן: שְׁמַתִּי, קָמַתִּי, חֲתַמְתִּי הַבְּרִיתִם
אֲמַתִּי, וְלִכֵּן לֹא יַעֲשֶׂה חֲרוּזִים מְקִימָתָהּ, נִזְרָתָהּ, נַחַתִּי. וְרֵאִיתִי מִשׁוֹרָרִים
בְּעֵינֵיהֶם שֶׁלֹּא נִזְהָרוּ מִזֶּה וְלֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינּוּ מִלֵּאכֶת הַשִּׁיר. גַּם צָרִיךְ
שֶׁתְּזַהַר שֶׁאִם הַחֲרוּזֵי הוּא מְלָעִיל וּבְאַחֲרוֹנָה יִבֹּא נִחַ נִרְאָה, כְּמוֹ ד"מ:
תְּזַמְרָה, גִּמְרָה, עוֹמְרָה לֹא יִשִּׁים לַחֲרוּזֵי לָהֶם זְמָרָה, צְמָרָה שֶׁהֶרְאִישׁוּנִים הַחֲבֵרָה אוֹמְרָה
וְהַאֲחֵרוֹנִים הַחֲבֵרָה אָמְרָה וְאִזּוֹן מִלִּים תִּבְחַן כְּמֵה הַפֶּרֶשׁ יֵשׁ בֵּין זֶה לָזֶה.
וְכֵן אִין לַעֲשׂוֹת חֲרוּזִים בְּתִיבּוֹת מְלָעִיל וְתִיבּוֹת מְלָרַע כְּמוֹ: עֲשִׂיתִי וּבֵיתָהּ,
שׁוֹרָשׁ וְשׁוֹרָשׁ, בְּרָה וְנִרְתָּ, גַּם שְׁרֹב מִשׁוֹרָרִים אֲשֶׁר לִפְנֵינִי לֹא הִקְפִּידוּ עַל זֶה,
וְכֵן הֶרְאִיעַ בְּשִׁיר הַמִּתְחִיל «בֵּן אֲדַמָּה יִזְכּוֹר בְּמוֹלְדָתוֹ»⁽⁵⁾ הִבִּיא חֲרוּזִים
שְׁמִשׁ חֲמִשׁ, עֲשֶׂר וְיִשָּׁר, הֶבֶל וְתִבֵּל, וְגַם ר' עֲמִנּוּאֵל בֵּן שְׁלֹמֹה עָשָׂה חֲרוּזִים זְפָתָהּ
וְנִפְתָּהּ, אֲרָתָהּ וְקִטְרָתָהּ. וְהַחֲרִי"ף ז"ל וְאֵלֵינוּ עֹמֵם אֲחִינוּ נִזְהָרוּ מִזֶּה וְהָרִין עִמָּם.
וְדַע שֶׁפֶת"ח עִם הַקָּמִץ בֵּין מִשׁוֹרָרִים שׁוֹתֵת יְהוּדִי, וְכֵן הַצִּירִי וְהַסְגֹּרִי
וְכֵן הַשׁוֹר"ק וְג' נִקְדוּת; וְלִכֵּן אַחַר וְקָחָהּ, עֲנָה וְעוֹנָה, וְכֵן שֶׁבַח וְחֲשׁוֹב הֵם חֲרוּזִים
יְהוּדִי, וְכֵן אִם בְּסוֹף הַתִּיבָה תְּכֹאֵנָה אוֹתִיוֹת נַחֲוֹת, עֵינֵי שׁוֹנָא אוֹ קָרָא, מוֹרָה וְדְבַרְתָּ,
תְּהִינָה חֲרוּזִים, וְלֹא אֵיכְפַת לָן אִם הֵם מִשְׁנוֹנֹת בְּמִכְתָּב כִּיּוֹן שֶׁהֵם שׁוֹתֵת

(1) בְּקִשָּׁה בְּמַחֲזוֹר סִפְרָה לְשַׁחֲרִית ר"ה וְהוּא לְפִי נוֹסַח קִצַּת סְפָרִים לְר"י הַלּוֹי, אוֹ לְר"ש
בֵּן גְּבִירוֹל אֵךְ בְּכ"י הַכּוֹלֵל שִׁירִים וּפְיוּטִים מִהַמִּשְׁוֹרָרִים הַקְּדִמוֹנִים נִרְשַׁם עֲלֵיהֶם: «בְּקִשָּׁה לְר' יִצְחָק
בֵּר לִוִּי בֶן מִר שְׁאוּל אֵלִיסֵנו וְל"ל» וְהַסְכּוֹמוֹ הַחֲכָמִים לְתַת אֲמוּנָה לְהַדְבִּירִים אֱלֹהֵי, רֵאֵה לְאַנְדְּרֵסְהוּט,
עֲמוּדֵי הַעֲבֻדָה צֵד 127; צוֹנִין, לִישְׁעֲרֵאֲטוֹר גַּעֲשׂה, צֵד 187; דוֹקֵס, נַחַל קְדוּמוּס צֵד 42
הַעֲרָה 24, נַחַלֵת שְׁד"ל תַּחַת הַשֵּׁם שְׁאוּל וְתַח" הַשֵּׁם רִשְׁב"ג וְדוֹקֵס, עֲמוּדֵי הַכְּבוֹד וְאֲבִנֵי נִכְרוּן צֵד 21.
(2) בְּקִשָּׁה לְעִרְבִית יוֹהֵב"פ בְּמַחֲזוֹר סִפְרָה וּבְסִלְחוֹת שׁוֹבְבִים ת"ת לֹזְבִלוֹן ח"ד
(לְאַנְדְּרֵסְהוּט, שָׁם צֵד 62) וּבְקוֹרָא הַדּוֹרוֹת ה' א' מִיוֹחַסֵת לֹה, וְרֵאֵה זֶה מִצְאֵת בְּמַחֲזוֹר כ"י יִשָּׁן
הַנְּמוּצָא בִּידֵי מוֹרֵי הַחֲכָם דר' בְּרִלְיֹנֶר ג'י נִרְשַׁם עַל הַבְּקִשָּׁה הַזֹּאת לְאַמֵר: בְּקִשָּׁה זֹה
לְהַגִּיאֵן רַב הַאִי ז"ל, וּמִכָּאֵן רֵאִיהֶם לְמִשְׁכַּב בְּקוֹרָא הַדּוֹרוֹת, (3) הוּא לְר"ש בֵּן גְּבִירוֹל.
(4) לְפִי עֲדוֹת שֵׁנו כ"י אֲשֶׁר רֵאֵה אוֹתָם שְׁד"ל (מִבּוֹא לְמַחֲזוֹר צֵד ו"ח) נַתְחַבֵר זֶה הַשִּׁיר
מִר' הַנִּיאֵל בְּמַהוֹ יְהוּדֵי דִיּוּן, (5) פּוֹמּוֹן בְּמַחֲזוֹר סִפְרָה לְמַנְחַת יו"כ וְהוּבֵא בְּמִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל
דָּף ג'י וְנִדְפַס בְּרֵאשׁ סְדוֹר שֶׁפֶה בְּרוּרָה מִהִידְנֵהוּיִם, וְנִרְאָה שְׁרִמּוֹ אֲבָרִם בְּחֲרוּזֵי: אִין
בְּלִבּוֹ דְרַעִיּוֹן וְלֹא מוֹחֶשֶׁב (לְאַנְדְּרֵסְהוּט, עֲמוּדֵי הַעֲבֻדָה 8 ס' 46).

במבטא, וכן סמ"ך ושי"ן שמאלית; אבל שי"ן ימנית ושמאלית, כ"ף רפויה עם חית"ת או עם כ"ף דגושה וכ"ף דגושה עם קו"ף, ותי"ו רפויה עם דל"ת, אע"פ שנראה שהם קצת שוות במבטא אין לעשות הרוויים יחד. וזה בחרווי הסוגרים, אבל בדלתות אין להקפיד כ"כ שאינו הפסק גמור כמו בסוגרים. וכן תמצא שר"ש בן גבירול באזהרות שלו (1) כתב: "ועל כנפי בגדך נדילים תעשה לך, ותלוה דל ודך תפוס בדברים" ובמקום אחר: "ותלמוד ותלמד, והורך כבד⁽²⁾". ור' אליה המדקדק בפרקי שירה שלו פ"ה כתב: "הלא ה"א הידיעה וגם ה"א הקריאה וכו'". וראיתי למשורר אחד שרוב חרוזיו הם בנדך, עמך, חסידך, וכן; בנינו, ידינו, וכן; אביהם, בניהם, תלמידיהם, וכן; עשנו, עמנו — ולא ישרו בעיני.

בועז. לפי מה שאמרת מקודם נראה שדין חרוז יש להם? יכין. ידעתי בני ידעתי; אמנם דע שדרך משוררים לברוח מדברים קלים ולבקש קשי ההשגה והוא היא תפארתם. והשירים שחבר האיש הלז נער קטן ינהג בהם ויעשה שירים עד אין קץ.

בועז. ראיתי שיר לחר"ף ז"ל שחבר בנשואי הרופא כמה ח"ר בנימין שער אריה שכתב בסופו: רוח בכל עת משירי דודך, על פי לרוב טוב יאמרו דיינו, מה זאת אשר עשה אלהים לנו, הגדול די לעשות עמנו" והנה עשה חרוזים לנו ועמנו?

יכין. החר"ף ז"ל חורה היתר לעצמו להביא בסוף שירו ב' פסוקים כמעט שקולים. וכן בשיר ששלח לבחור שמו שמשון, שהיו רודפים אותו אויביו כתב וז"ל:

אל לקרואים שם־בְּנוֹ מְנוּחַ	לְבָבוֹת בְּנֵשִׁים! קוֹם עֲשֵׂה כְשִׁמְךָ!
בְּקִשׁ לְךָ מֵאֵיבֶיךָ נוּחַ,	עַל זֹעֲמִיךָ קוּם, שְׂפֹרָה זְעִמְךָ!
קוֹי ה' יַחְלִיפוּ כַחַ,	וּבְרוּב נְאוּנָה תַּהְרוֹם קָמְיךָ;
בְּגִדוֹל זְרוּעֶךָ יִדְמוּ בְּאַבְן	יִתְפָּרְדוּ כָּל פּוֹעֲלֵי הָאָוֶן (3)

ועשה חרוז אָבֶן וְאוֹן להביא ד' פסוקים שקולים יחד במעט שניו. בועז. ועוד שלאבן ואון אין להם חברים בחרוויים.

יכין. דלת הוא הצי לשמה במעט הפסק בינו ובין הסוגר, כמו: "שמע קולי אשר ישמע בקולות" וסוגר, השמה הבאה אחר הדלת וכמו: "והאל המקבל התפלות". בית הוא הסוגר והדלת יהי. שיר פשוט הוא כלו תנועות או כלו יתדות, והראשון שהוא כלו תנועות כמיש החר"ף ז"ל בשבת הנשים שיר גדול מתחיל וז"ל: "מצא אשה מצא לו הפץ ופנינים, קנה אשה קנה מבהר הקנינים וכו'". ואלינועם אחיו כתב במשליו:

(1) דפוס אמשטרדם תצ"ה (עם פי' הרשב"ץ) דף ג' ע"ב. (2) שם דף ד' ע"א.
(3) השיר הזה מיוסד ע"מ ב"ת ויתרוב"ת ויתר וג"ת בדלת וכן בסוגר.

דוד אם תראה בור מתנאה   ובשם בעל תורה נקרא
 עיניו נקר כי יתיר   בלתי תורה לא בעל תורה!

והשיר-פשוט כלו יתדות כמו שכתב אלינועם במשליו:

ידיד אמת בלב צרור   כמו צרי ומר-דרור,
 וכל אנוש מריא ושוא   ואיש כסיל — שלח דרור,
 אשר יהי ביום נהי   כמו ביום סתיו דרור. —

ובפתיחת חבור צבי מודח⁽¹⁾ כתב ג"כ וז"ל: "קרוב בני קרב הלום וכו'". שיר מורכב הוא מתנועות ויתדות וימצא הרבה מינים ממינים משונים ואזכיר מהם היותר נהוגים. המשקל הא' הוא יתד ותנועה יו"ת, כמ"ש אלינועם במשליו וז"ל:

ביום ניל ותורה שבה דוד בשובה   וגם כי קרובה תהי המחפה
 ומה לך לאייה ולנהי ונהיה   להבא — ודיה לצרה בשעתה!

המשקל הב' הוא של יתד ותנועה יתד וב' תנועות יו"ת יתד וב"ת כמו ששודר ר"ש בן גבירול וז"ל: "אמת אל אמת אמה ואם לא חזיתך, ואולם ברוב טיבך בכל עת ראיתך"⁽²⁾. אמנם נראה בעיני זה המשקל כשתיבת החרוז מלרע כמ"ש בעל ס' ערוגת הבשם⁽³⁾ בפתיחת ספרו וז"ל: מסלות שפת רהב אסקל באמרתי, ותקיץ לשון זהב תנומת תנומת, תהי נא לעת זקנה וכו'".

בועה. ראיתי בספר ערוגת הבשם לא לינועם מכתיבת ידו כתוב בית אחר והוא זה:

"נתונה לכל העם תהי נא תשורת
 ותנעם לחיד: ינעם, תנובת תנובתי"⁽⁴⁾.

(1) נדפס ע"י החכם ר"מ מורטארה בקיץ על יד שנה ראשונה (תרמ"ה) צד 101—128 ושם מתחיל השיר הזה בזה הל' : "קרוב הלום גליה ידי".

(2) מובא בכתות להראב"ע דף י' ע"ב (הוצאת ליפמאן) ובמהלך לרמ"ק גליון ח' עמוד א' ברפוס מנוסחה שב"ג ושם הנוסחא: "ואם לא ראיתך ... בכל עת חזיתך".

(3) הוא ר"ש ארקולטי, וספרו נדפס ראשונה בשנת שס"ב.

(4) כן הוא בכ"י ועל מלת "תנובתי כתובה בתור הגה מלת "תכונתי" ואצלנו נמצא ג"כ השיר הזה (דפוס אמשטרדם דף א' ע"ב) וז"ל:

מסלות שפת רהב אסקל באמרתי
 ותקיץ לשון זהב, תנומת תמונתי,
 תהי נא לעת זקנה, תשורת עיונתי
 למנה ככל פנה, תמורת תמורת.

ואולם שני הכתום המובאים פה מב"י שהיה כיד ר' עמנואל אינם בנדפס.

יבין. המשקל הג' מורכב מיתד ובי"ת יתד ובי"ת כמו שב' אלינועם במשלו:
 יֵאָשֶׁר אִישׁ אֲשֶׁר פָּשְׁעוּ יְהִי עֹזִיב בְּגִלְדוֹתָו
 וְאִוִי לוֹ לְאֲשֶׁר רָשְׁעוּ בְּזָקְנָו יַעֲזֹב אוֹתוֹ!

המשקל הרביעי יתד ושתי תנועות יתד ובי"ת יתד ותנועה, כמו ששורר
 אלינועם בגנות צחוק קלפים, קרט"י בלע"ז, וז"ל:

שְׁאֵלוּנִי וּמִי הֵמָּצִיא קְלָפִים, וּמִי חָשַׁךְ מְאֹד עוֹלָם בְּנִשְׁפָּם?
 וְאֶמְרֵתִי מִתִּי תוֹפֵת מְצֵאוֹם, לְאֶבֶד (1) יוֹשְׁבֵי תְּבֵל וְטָפָם;
 וְצוּרְתָם וְתַבְנִיתָם מְגִלּוֹת, זְדוֹן לָבָם וְתַרְמִיזָם וְאָפָם;
 חֶרְבוֹת (2) בָּם לְדַקֵּר פֶּל מְצַחֵק, וְנִפְשׁוֹתָם אֲשֶׁר שָׁמוּ בְּכַפָּם,
 וְתַרְעֵלָה בְּכוֹסוֹתָם (3) יְבַסּוּן, וְהַעֲצִים (4) לְהַתְלֹת בְּקַצְפָּם,
 וְאִם שָׁמוּ זְהוּבִים (5) בָּם, עֲשָׂאוֹם, לְאֶבֶד אֵת זְהוּבֵיהֶם וְכִסְפָּם,
 כְּמוֹ דָגַי אֲשֶׁר דָּגִים יִרְצוּן, אֵלֵי אֶבְלוֹ — וַיִּשִׂים חָח בְּאָפָם.

המשקל הה' מורכב מבי"ת ויתד ובי"ת ויתד ובי"ת, כמ"ש אלינועם בשם
 חכם א': "כי אחזה טפש וכו" (3). המשקל הו' מורכב מבי"ת ויתד
 ובי"ת ויתד וג"ת, כמו ששורר אלינועם בהוכיחו זקן כילי עשיר בלי
 בנים וז"ל: "אדם אשר זהב וכו" (4)

המשקל הז' מבי"ת ויתד, בי"ת ויתד, בי"ת ויסד כמ"ש אלינועם במשלו וז"ל:
 צְדִיק בְּעוֹלָם זֶה פְּאֵלוֹ תָם וְסָף, אַךְ אַחֲרֵי מוֹתוֹ יְהִי חַי בְּאַמְתָּ.
 אִם בֶּן עֲלֵי חֶסֶד לְעִמּוֹ נְאֻסָּף, לְמַה נָּהִי יִשְׂאוּ וַיִּבְבְּהוּ בְּמַת?

ויש שירים וקיונות שהדלתות ממשקל זה והסוגרים ממשקל אחר כמו
 קינת החר"ף ז"ל על ד' חכמים נפטרנו בויניציאה וז"ל: "על מה אדניך
 וכו" (5). וכן אלינועם אחיו מקונן על מרת חנה אשתו ובי' בניה הנולדים
 לו כתב וז"ל: "אוי כי אפיקי וכו" (6) ובתשובתה אליו בחלומו מתחלת
 "מי זה כלפי וכו", ועל מרת מרים אשתו הבי' ועל בנה הנולד לו
 מקונן וז"ל: "אם אל קאת וכו" (6). המשקל הח' מורכב מבי"ת ויתד
 ג"ת ויתד ותנועה כמ"ש החר"ף בשם איש טפש רודף אחר הרבנות,

(1) בכ"ו: פל יושבי וזה מעות.
 (2) הערות על גליון הבי": (b) יורה לקלפים הנקראים איספאדי (Espade=Spade).
 (3) יורה לקלפים הנקראים קופי (Copi=Coppe). (ג) יורה לקלפים הג' באסטוני (Bastoni).
 (ד) יורה לקלפים הג' דינארי (Denari).
 (5) השיר הזה נדפס בספר קול ענגב לר' אברהם ברנך פיפירנו דף י', ובאוה"ם שנה
 א' חלק אוצר החכמה צד 6, ונמצא גם בכ"ו אשר לפני, ח"ב דף ל"ב. (4) ראה הוספות
 סי' ה'. (5) הם החכמים ר' זכריה מפיגו, הגאון יהודה והגאון ר' אליה שני גרובים בוויניציאה
 והאלוף שמואל מסעוד. הקנה הואת נדפסה בהוספות סי' י', (6) נמצא בכ"ו.

הביאו אלינועם אהיו בו יכות רכב ובענה ״רוחי גבוהה וכו״¹. המשקל המ' מורכב מב"ת ויתד וב"ת ב"ת יתד וב"ת כמו ששורר ההר"ף ז"ל בשם איש אחד וז"ל: הַשּׁוֹאֲלִים אֵלַי מֶה לִי וְלִדְוִי מֶה לִי וְאֵל עֹפֵד חֲשָׁקִי וְחֻמְדִי וכו״. המשקל ה' מורכב מב"ת ויתד וד"ת ויתד ותנועה, כמ"ש ראב"ע ז"ל: ״כִּי אֶשְׁמְרָה שַׁבָּת אֵל יִשְׁמְרֵנִי״² ואלינועם במשלו כתב וז"ל:

מֵאִישׁ בָּפֶה שׁוֹחֵק, הֶלֶק בְּגִיבוֹ, אֶת נַפְשׁוֹ תִשְׁמֹר, אֵל תִּאֲמִין בּוֹ,
 פִּי אִם פֶּאֶח דְּבִק. יְהִי מִחֲבָקוֹ לָךְ, אִזּו יְהִי טָמוּן אֲרָבוּ בְּקָרְבוֹ,
 בֶּן פֶּאֶשֶׁר קוֹצֵר יִקְרִיב לְחִיקוֹ, קֶצֶיר, בְּעֵת יְגִיף חֲרַמְשׁ לְחַטְבוֹ,
 וְזָכוֹר עֲמֹשָׂא פִי יֹאבֵב נִשְׁקוֹ, הָעֵת אֲשֶׁר תִּקַּע חֶרֶב בְּלִבּוֹ.

המשקל ה"א מורכב מב"ת ויתד ותנועה ויתד ותנועה כמו ששורר ר"ש בן גבירול ״נַחַר גְּרוּנִי בְּקָרְאִי, דְּבַק לְשׁוֹנֵי לְחַפִּי״³ המשקל ה"ב מורכב מתנועה ויתד וב"ת ויתד ותנועה, כמו ששורר אלינועם בפיוטיו ״עם ישורון וכו״⁴. המשקל ה"ג מורכב מב"ת ויתד ותנועה ויתד, ב"ת ותנועה ויתד, ב"ת ויתד ותנועה, ויתד ב"ת יתד ב"ת אלא שיש מי שבדלת הראשונה במקום יתד תבא תנועה כמו שכתב המשורר: בְּכַר אֲשֶׁר דַּת וְחֹק הָרַת עָלַי לְפִי, יִשְׁמַח בְּדַעְתּוֹ בְּגִבּוֹר עַת שְׁלוֹף חֲרָבוֹ, לְחֻקּוֹ יִסּוֹד סוֹד צַפְנִיתִי, יַעֲלֶה אֵל מְעוֹן מַדַּע וְיִשְׁקֶף בְּעֵיִן שִׁכְלֵ בְּאֶשְׁנָבוֹ״⁵ ועיין בפתיחת הבור זה⁶ שיר שקול במשקל זה, מתחיל ״הֶאֱסַפוּ לָלֶכֶם״ ואין בו נע במקום נח או נח במקום נע וגם אין הפסק באמצע המלות, וכתב הראב"ע ז"ל⁷ שבעבור שמשקל זה הוא כבד בלה"ק הוצרכו המשוררים להפסיק בין רבוע לרבוע, והרב ר"י מוסקאטו בפ"י לס' הכוזר מאמר ב' ס' ע"ה השיג על הראב"ע וז"ל ״ועיניך רואות כי שו"א על מְעוֹן הוא נח עם היותו כראש תיבה ולדוגמתו הוכפל כמה פעמים בשיר ״שְׁמוֹר לְפִי מְעָנָה״ אשר חברו החכם רשב"ג, והוא שולח⁸ רסן מעל פני

(1) הוכוח הזה נמצא ג"כ בכ"י אשר לפני (ראה מבוא פ"ב) ואנכי העתקתיו לי ומוכן הנני להו"ל לעת מצוא א"ה. (2) זמר לסעודת שבת ובמהחור אויניון קבעוהו ג"כ בתפלת שהרית לחוק. (ע' לאגנסהוט, עמודי העבודה צד 9 ס' 53). (3) מבוא מהראב"ע שם וכן במהלך שם, ונדפס ע"י דוקס במה"ע Ltbl. des Orientis משנת 1848 עמוד 425, ובדברי הפין להר"צ עדלמאן צד 19, ואח"י הדפיסו דוקס עוד הפעם בספרו שירי שלמה מחברת א' צד 1 ומשם העתיקו גרעמץ והדפיסו בלקט שושנים צד 45 והנוסחא האמתית היא: ״בחר בקראי גרוני, דבק להבי לשוני״, ולפנינו יש מעות סופר. (4) ע"י הוספת ס' ו'. (5) ראב"ע בצחות דף י"א ע"ב והשיר כלו נדפס ע"י שד"ל בהליכות קדם לר"ג פאלאק וע"י איגר בדיואן להראב"ע צד 10. והנה בדיואן וגם לפנינו תמצא הנוסחא האמתית ״וישקף״, אבל לא כן בצחות ובקול יהודה לבזורי מאמר ב' ס' ע"ה, מי שם נדפס ״ונשקף״, וכבר העיר החכם ר' ג"ה ליפמאן בהערותיו לצחות שם הערה י"א מי יש שם מעות, וצ"ל ״וישקף״. (6) מבוא פ"ב. (7) בצחות שם. (8) בקול יהודה: שלוח.

בני השיר להקל מעליהם משא ומשקל. והראב"ע גם הוא נטה [שכמו] לסבול הנחות ההוא ולא דבר על אדותיו מאומה כאשר היה דברו על הפסק [מלת] פְּנֵי-בֹר וּמַלְת צַפְנֵי-תִיב עכ"ל. ואתה בועז בני תראה כי לא בצדק דבר הרב מוסקאטו בזה, דניים כדאמרו שמלת מעוז לפי המשקל צריך שיהיה נע ולא נח השו"א שהוא סמוך למלת מדוע הבאה אחריה.

בועז. והשיגו להראב"ע ג' על מה שכתב, מה לך יחידה תשבי דומם כמלך פְּשָׁבִי, כנפי רננים תאסוף וכנף יגונים תסחבי" (1) וכתב כי במלת "תשבי" השי"ן הוא נח והוא ז"ל הניעו בעבור המשקל. וז"ל המוסקאטו: "ואני שמעתי ולא אבין מה זה נעשה בו שלא כהוגן שהרי כמשפטו הונע למראה (2) עינינו ומי יתן ואדע על מה היה דוח לבו על ככה" עכ"ל. ודבר תימה שראב"ע טעה [מעות] כזה.

יבין. דע כי הרבה טעיות באו בספרים, והמדפיסים אשר לא ידעו ולא יבינו ומתחכמים לתקן המעוות בעיניהם ותמצא בתקנתם קלקלתם, ואולם טעות נפל בחבור ראב"ע. ועוד א"א שיאמר "יחידה תשבי כמלך בשבי" שדובר המשורר בנפשו ומתרעם שלא יבא אליהו לבשרני יען שבעוונותינו הוא אסור כבשביה, ויאמר יחידה, אליהו התשבי כמלך בשבי, ועוד טעות גדול שנראה ודאי שמעו המעתיקים, שאומר: "כנפי רננים תאסוף" וצ"ל: אֶסְפִי, שמלת תאסוף הוא לזכר לנוכח או לנקבה נסתרת, ובפיוט זה לא יצדק לא זה ולא זה, ותמהני מהרב מוסקאטו שלא הרגיש בטעות כזאת וכבר הארכנו בזה ונשוב למגמתנו. המשקל הי"ד מורכב מיתד וד"ת יתד ובי"ת כמ"ש ראב"ע ז"ל: "בְּרוֹם גְּלָגַל יֹסֵב עַלֵי מַעְגַל שְׁמֶךָ יִגַּל הַיּוֹם זָנִם נְגַלְלֵה" המשקל הט"ו מורכב ומרובע יתד וד"ת יתד וד"ת כמו ששורר החר"ף ז"ל בשיר שמחות וז"ל:

יְדוּתוֹן הַסֵּ, אֵיתָן
שְׁתוֹק, אֵל קוֹל חֲתָן
אֲשֶׁר יְדוּ נָתָן
לֵיד אֲשֶׁה נְאוּה וכו'.

המשקל הט"ו, והוא קשה מכולם, מורכב מתנועה ויתד תנועה ויתר, ואלינועם חבר במשקלו ג' בתים הללו:

(1) צחות להראב"ע דף י"א ע"א, מהלך לרמ"ק שם, ושם כתוב תְּשָׁבִי ומדבריו ר"ע נראה שקרא תְּשָׁבִי. והשיר כלו נדפס, אחרי העתקה מס' עומר השכחה, בשירי שלמה לדוקס צד 4 ומשם לקחו גרעמן והדפיסו בלקט שושנים צד 47, ושם כתוב "תשבי דומה" תחת "דומם" ותחת מלת "תאסוף" אשר לא ישרה בעיני ד"ע כתוב שם באמת "תאספי".
(2) בק"י: למראית.

קראו נאמן	בוערים לזמן
הוללים הוללו,	מעלליו במן
קראו מעשיו	סופרים ריק ושוא
ליל ויום קללו,	תאות דרשיו
דת ודין יורדים,	הן לזאת לוקדים
מעלות יעלו.	ועדת בוגדים

שיר חרוזי הוא כשיבאו החרוזים בדלתות ובסוגרים. שיר מחולק, ויש שקוראים אותו שיר מרובע, שהוא על הפסקים הרבה ויש מהם שבא החרוז בסוף הבתים כמו ששורר החר"ף ז"ל "אשרי הגוי בחר לו יה" ¹, ויש שקוראים אותו שיר קשור ויש מזה המין שיבא החרוז גם בב' פסוקים כמו ששורר הוא ז"ל בשיר שמחות לשמה חתן וכלה, וז"ל:

אסובב ואהנה	גבירי בצד זה
ראו ללעימה,	נזידים אשר יקן
בצד זה יצוקים	וינות מתוקים
במאה קשימה.	וכל פום ישועה

ויש שגם בכל ההפסקים יבאו החרוזים כמו שקראתי בשיר אלינועם:

נעימות ותמות	בכל העלמות
הלא אין פלאה;	ובגוי רשומות
ופנע אזי בה—	ולו יעקב בא
ורחל שנואה!	תהי נא אהובה

בועז, ראיתי שאלינועם כתב על ענין זה במשקל אחר ואמר "עלמה יפיה וכו' ואמנם אמור אדוני הייטב בעיניך שיעשו שירי עגבים בלשון הקדש הנותן לנו שבח הכיית ודברי מוסרים? יכין. אם כונת המשורר הוא דרך ניאוף או ליצנות בכל לשון שיהיה הוא דבר מכווער ונמאס ² ואף כי בלה"ק; אבל אם המשורר לא יטה

¹ הוא השיר הידוע נגד המקובלים, אשר ע"י העיר עליו פראנשים חמת רבני איטליה, והוא נדפס ראשונה בפ"ע ובערוהו רבנו מנמוכה, אח"כ נדפס שנית בסוף ס' בחינות עולם עם פי' עין הדעת לר"ש מורפורגו, אוהבו וידידו של הר"ף, ונרפס שלישיית בראש ח"ב מהספר נחלת יהודה להגאון ש"ר (לבוש תרל"ג) ולאחרונה נדפס ע"י החכם ר' דוד כהנא במאמרו "האור והחשך" (אוה"ס שנה א', חלק אוצר החכמה) צד 7 ונמצא בשינוי לשון גם בכ"י אשר לפני; ראה הוספות ס' ב'. ² ראה דברי הרמב"ם בפירושו

מדרך הצניעות וישבחה אשתו או כלתו או אשה פנויה ודעתו לקחתה לו לאשה אין להאשימו ע"ז, ואתה בועז בני צא ולמד ממה שאמרו רז"ל שמחבבין (?) את הכלה כדי לחבבה על בעלה (נחזק"ט י"ז ע"ה) כ"ש לאלה שמותרות לו. ואם שירי אהבים המותרים היו אסורים לגמרי לא היו באים אפי' בדרך משל בכתבי הקדש כמו שבאו בש"ה ש, שאין להדמות המפואר למכוער והטמא לטהור, ואם המשורר יחבר שירים להביאם באיזה חבור של תועלת ודברי מוסר, כמו שעשו בעל ספר משל הקדמוני וספר בן המלך והנזיר, יהיו לרצון אך בתנאי שלא יהיו בשיריו דברים מכוערים כשירי עמנואל בר שלמה, ואפי' יהיה חבורו דברי מוסר, ואתה בני אל תקרב אל פתח ביתם ותשים דברי על לבך כחותם¹).

בועז. אדוני דבריך נכוחים וטובים, ויומם ולילה יהיו אלי קרובים. **יכין.** שיר עובר הוא החרו בהשואת הנח נראה בסוף המלה כמו: יקיר, מהיר, ישיר, וכן: אש, תמש וכדומה, וזהו הרוז גרוע כמו שאמרנו. שיר ראוי הוא שהחרוים יהיו דומים אם הוא מלרע בתנועה אחרונה, שיר, עשיר, ישיר; מדבר, נשבר, חפר ודומיהם, ואם הוא מלעיל יהיו החרוים כפולים כמו שאמרנו. שיר משובח הוא כשהחרוים מלרע שווים בב"ת האחרונות כמו: תחלתך, תועלתך, סלתך, וכן: אשפרך, מפרך, ופרך, ואם מלעיל בב"ת כמו: תועלתנה, תחלתנה, סלתנה, וכן אשפרנה, מפרנה, ופרנה ועוד יש שירים רבים שקולים, מינים ממינים שונים, חדשים מקרוב באו, ולא אזכיר כ"א מקצתם. ואלה שמותם לגוייהם: סוניטו, ססטונה, אוטאווה, טרסיטא, קנסונא, וירסו שולטו² הסוניטו יש לו י"ד שמות ולכן קראתי אותו ד"י זהב והוא נחלק לד' חלקים הב' הראשונות של ד' שמות כל אחד מהם והאחרונים של ג' שימות, והוא שיר חשוב, אפס כי מי שאינו יודע בטיב שירי בני אדם לא יצליח בהם. ור' עמנואל בר שלמה שהיה ראשון שהביא [ם] בלה"ק רובם לא ישרו בעיני, שנהגם בכבודות. ואמנם צריך שיהיו חרוזיו או כלם מלרע או מלעיל פשוטים או מורכבים ואם מלרע ופשוט תהיה כל שטה ושטה של י' תנועות, כמו ששורר אלינועם בשבחה מרת חנה כלתו ביום חתונתו והנו לפניך:

למס' אבות פ"א מט"ז: „...וזאת אולת אין בינה, כי אין השית אסור ומותר נרצה ונמאם ומחוקק מפני לשונו כי אם מפני טעמו והשיר הזה אם נכבדות מדבר בו נאוה לאמרו בכל לשון ואם דבר בליעל יצוק בו מנע שפתך ממנו ככל לשון" (לפי העתקת בנעט בס' „שי למורא" צד 78 בחלק העברי).

(1) עי' לעיל צד 34, הערה 3, ועי' הוספות סי' ד'.

(2) שמות השירים בלשון איטלקי: Sonetto, Sestina, Tersetta, Ottava, Verso sciolto. Canzone.

א.

זאת קִוְּמַתְךָ אֶל-תִּמְרֵי דֹמָה,
 עֵינֶיךָ בְּלַתִּי עֵינֵי יוֹנִים,
 רֵיחַ אֶפְרָיִם רֵיחַ סַמִּים וְיוֹנִים¹
 וְקִנְצוֹתֶיךָ כִּידוּדֵי חֶמְדָּה.

ב.

צִחֹת נִיבֶךְ עַל כָּל צִחֹת רָמָה,
 שִׁפְתוֹתֶיךָ עֶפְרָה חוֹמֵי שָׁנִים,
 נֹעֵם קוֹלְךָ עֶרֶב מִכָּל מְנִים,
 תִּנְדָּךְ כָּלֶךְ יָפָה אֶת וּתְמִימָה.

ג.

אֵךְ בְּרֹאוֹתֵי, כִּי תִזְקְנֶה תוֹלֶךְ
 חֵן עֵילוֹת גַּם יוֹפֵי עֶפְרוֹת שׁוֹלֶל,
 גַּם כָּל גִּוָּה אַחַר גִּוָּה תִשְׁלֶךְ:

ד.

שָׁבַח לֹא אֶתָּן לָךְ כִּי אִם בְּגִלְל
 יִשְׁרָף עִם תּוֹם לִבֶּךָ, זֶה תִּלְוֶלֶךְ,
 אִשָּׁה יִרְאֵת ה' תִּתְחַלֵּל!

ואם הוא בחרוזים מלעיל ופשוט צריך שתהיה כל שמה ושמה של י"א
 תנועות כמו ששורר אלינועם בשבח הבור קמן שחבר כמהח"ר י"ט
 ואלוון² וקרא אותו הד הרים והוא מודפס וזהו:

א.

מִמֵּי הַיַּם חֲכַמַת הַשִּׁיר לְמִדָּת,
 כִּי תִנְעַם מִכָּל צוּף יַעֲרַת שִׁירֶיךָ ?
 אֵיךְ דָּאִיתָ לָרוּם וּבְכַנּוּרֶךָ
 חֵן מִכָּל מִן מְתוּק לָנוּ הוֹרְדָתָ ?

(1) רבים ממלת ון; השוה פערלעס: Etymologische Studien צד 80.

(2) הוא אחד מודידי ר' עמנואל, ומצאתי בכ"י אשר לפני עוד שיר אחד בשבח

ר' י"ט זה, ראה הוספות ס' י"ב.

מפק טפסוס.

ב.

האם לפְּנֵי הַיָּמִן דוֹדֵי עֲמֻדָּתָּה,
אוּ כְּלָכֵל אוּ דְרֻעַ הָיוּ מוֹרִידֵי
הָאֵם אָגוּר אָזַר אֶת מוֹסְרֵיךָ
כִּי דְבָרֵי חֵן עִם תּוֹכְחוֹת עֲנִדְתָּ?

ג.

אָכֵן יִדְעֵתִי, דוֹדוֹ אָכֵן יִדְעֵתִי
כִּי בְּמָקוֹם שְׂרָפֵי אֵל פָּרֻצַת פְּרִיץ,
וַתַּעֲמֵט שֵׁם לְשִׁלָּל הַדָּר וְשָׁבִי.

ד.

עַל בֶּן אֱלִיךָ אֶת בְּרָכִי הַכְּרַעֲתִי
הַיּוֹם בְּשִׁירֵי זֶה, כִּי מִן הָאָרֶץ
עָלִיתָ לְמָרוֹם שְׁכִיבַת שָׁבִי.

וּאִם הוּא מוֹרֵכֵב וַחֲרוֹזוֹ מְלֻרַע צְרִיךְ שֶׁתְּהִיָּה כָל שְׂמָה עַל מִשְׁקַל
„גַּדְל אֱלֹהִים חַי“ כַּמִּשָּׁשׁ אֲלִינוּעַם לְמֵרַת מְרִים אֲשֶׁתוֹ וּ״ל׃

א.

גַּם כִּי בִּיפְיֹךָ יַעֲלֶה עָלִית
הַיּוֹם עַל (1) כָּל יַעֲלוֹת דוֹרְךָ,
גַּם כִּי בְּטוֹב מַעֲמֶךָ וְדַבְּרוֹךְ
חֲנֻךְ עָלִי כָּל חֵן כְּבָר גְּלִית.

ב.

לֹא אֶחְבְּתִי לָךְ בְּעַד תְּכָלִית
יוֹפִי וְחֵן, שֶׁחֲזַמְנָן דוֹרְךָ
קִשְׁתָּנוּ וַיֵּאמֶר לִיקוּם אֲבָרְךָ,
גַּם יַעֲשֶׂה לָךְ כַּאֲשֶׁר בְּלִית.

(1) צ"ל: עלי.

ג.

כִּי בַעֲבוּר לְכַתֵּךְ בִּירְאֵת אֵל
נִפְשֵׁי קְשׁוּרָה בָּךְ וְלֶךְ יִכְסֹף
לְבִי בְּדַת מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל;

ד.

כֵּן אֶעֱמֹד תְּמִיד, וְאִם אֶסּוֹף
אוֹתִי לְעַמִּי הַזְּמַן (1) יוֹאֵל:
סוֹף סוֹף יְהִי חֲשִׁקִי עַד אֵין סוֹף.

זאם הוא מורכב ומלעיל צריך שתהיה כל שטח ושטח על משקל
„עת שערי רצון להפתח“⁽²⁾ כמו שיר ששלח אלינועם לכמוהרר יוסף
פירמו ר"מ באנקונה תשובה לשיר [ופסק]⁽³⁾ ששלח בשבתו בהיותו
מורשה בעד הקדשות וז"ל:

א.

אִם עַל פְּנֵי תִכַּל בְּהַשְׁמִים
סֹתֵר בְּנִשְׁפָּה זַהְרֵוֹ יוֹפִיעַ
וּבְתוֹךְ פְּסִילֵי רוּם בְּרוּם רָקִיעַ
יֵאִיר מְאוֹר הַלֹּו בְּהוֹד קַרְנָיִם.

ב.

אוֹרוֹ אֲשֶׁר לָנוּ מְאִיר עֵינָיִם—
גָּנוּב יְהִי אֶתֵּנוּ, וּבֹו יִשְׁפִיעַ
שְׂמִיץ חַיִּזוֹ שְׂמֵשׁ אֲשֶׁר יִגִיעַ
אֵלָיו בְּעוֹד נִגְדוֹ יְהִי אֶפְיִם.

ג.

כֵּן בְּאַמַּת מוֹרֵי בְּעֵת הַשְׁמַעְתִּי
אֵת דְּבָרוֹת (4) קְדֻשָׁךְ בְּעֵת הוֹכַח
נִגְדַּי נְגִידֵי עַם, וְדִין הוֹדַעְתִּי:

(1) דבר המשורר כלשון בני אדם. (2) בתולה בת יהודה צד 15. (3) הגהתי כן
עפ"י הספר קול עגב אשר שם נדפס ג"כ השיר הזה. (4) רומז לפסק אשר שלח לו הרב
ז"ל (פיפירג) ועל גליון הב"י: „רומז לפסק הנ"ל בזכות הקדשות“.

ד.

לֹא לִי יְהִי הָאוֹר אֲשֶׁר זֹרַח⁽¹⁾

יַפְעֶתְךָ הִיא בְּאֶשֶׁר הוֹפְעֵתִי;

שָׁמֶשׁ הִלָּא אֶת וְאֲנִי יָרַח.

ועוד יש על משקל זה אלא שהתנועה החרוזית יבא יתד במקומה כמ"ש אלינועם הקץ בחייו מפני כמה הרפתקי דעדו עליו שיר המתחיל „ששו בני מעי“⁽²⁾. השיר על השמינית הוא של ח' שטות ומשקלו כמשקל הסוניטו. והא לך שיר ששלח אלינועם לחברו שהיה רוצה להנכם ממצעים לו:

אִם תִּחְזֶה זָרִים בְּעִזּוֹת מִצַּח

חֲצִים לְנִגְדֶךָ כּוֹנְנֵנוּ עַל יְתֵךְ,

אִם יֵאָרְבוּ לָךְ וּפְחֵי רִצַּח

חַנֵּם לְרִגְלֶךָ מְמַנּוּ בַּסֶּתֶר;

דוֹם, דוֹד, לְצוֹר עֲלִיּוֹן וְהוּא לְנִצַּח

יָבִיא בְּכַלְיוֹתֶם חֲצִצִּים יְתֵךְ,

אֲמַנֶם מְאוּמָה בְּחָרֵי אֵל תַּעֲשׂוּ,

כִּי „לְאֵוִילִים יִהְרֹג חַפְעֵשׂ“.

ה ס ט י נ ה, שאנו קוראים „שש משור“ היא של ו' שטות ומשקלה כמשקל הסוניטה, כמ"ש החרוזיף זיל בפטירת אדם גדול:

מֵר מְלֵאכֵי שְׁלוֹם לְזֶה יִבְכְּוּ

מְלֵכֵי צְבָאוֹת נָא בְּחִיל יְדוּדָה

גַּם כִּי קְדוּשֵׁי אֵל בְּחֹל יִרְבּוּ,

מִסְפֵּד כְּעַל יְחִיד לְמַר יִסְפּוּדוּ;

מְנַהֵו צְעִירִים הֵם וְאִם גְּבָרוּ

עֲלִיו בְּהֶמֶר עַל בְּכוֹר יִמְרוּ.

ה ט ר ס י ט י, שאנו קוראים „הוט המשולש“, מהולק מחלקים הרבה, וכל חלק וחלק של שלש שיטות מקביל החרוז האמצעי עם החרוזים

(1) הרב הנ"ל בכתבו כנה לאלינועם „אור זרוע“ (כ"ו).

(2) ראה נוספת ס' ה'.

הבאים אחריו, וכן חוזרים עד הותם כמ"ש החר"ף ז"ל בשם עקיבא נשי"א פר"ס, שהוא שמו בצרוף, בנשואי כמר"י לומברוזו גיסו "סלו סעיפי המסלה סלו"¹, וכן אלינעם בפטירת החר"ף ז"ל אחיו כתב: "גזו מליצה סוערה נזר"ך"². הקנסונה, אשר נקרא בלה"ק "ארמון" מלשון ארמוניא שבלשון לעז (Harmonie) ר"ל הסכמת הקולות יחד בסדר חכמת הנגון, ולא מצאנו שם יותר ראוי לו, ועוד שהוא מחובר מכמה חלקים שקוראים אותם איסטנצ"י ר"ל חדרים, וכל חדר וחדר מחובר מכמה שיטות ארוכות וקצרות, ואם תיבות החרוזים הן מלרע תהיינה הארוכות של י"ד תנועות כל שטה ושטה והקצרות שש ושש, ואם הם מלעיל תהיינה הארוכות של ב"ת ויתד ב"ת ויתד וג"ת והקצרות של ב"ת ויתד וג"ת וצריך שכל חדר וחדר יהיו שוים במנין השטות שלפי סברתי לא תהיינה יותר מי"ב ולא פחות מו', ועוד צריך שתהיינה שוות כלן במקומן הארוכות והקצרות, ד"מ אם בחדר א' תהיינה ארוכות השטות הא', הדר', הה', הח', הי' והי"א והאחרות קצרות תהיינה ג"כ כל החדרים על סדר זה. ועוד צריך שיהיו החרוזים כלם שוים כסדר הראשון כאשר אתה מראה, ובוה ארמון ישב על משפטו, ואם שלש אלה לא יעשה המשורר, לא יהיה שירו נרצה. והנה לפניך חדר א' לשיר של שמחות שחבר החר"ף ז"ל והוא פשוט ותיבות החרוזים מלעיל וז"ל: "קולי דומה לדרור וכו'". ועל סדר זה באו ששה חדרים אחרים, ואתה בועז בני בא בהדריו ותמצא בהם כל טוב. ואשים לפניך חדר א' קינת החר"ף בפטירת כמהר"ר מנחם קזים זלה"ה, והוא מורכב וז"ל: "קום מליצה תוך וכו'"³, ואלינעם בנשואי כמהר"ר משה לומברוזו נ"ע כתב וז"ל: "כנור קחי ונבל — היום מליצתי, ושיר נטיבה — שירה כמנחת הבל — משכיל שיר יחידות שי נקריבה — שבחי זמירותינו — נא אל שני דודים יקר יתנו", ובשיר אחר כתב וז"ל: עבר זמן קציר וכו'"⁴. והשיר המשולח הוא ג"כ מחובר משטות ארוכות וקצרות במשקלים הנ"ל אבל אין סדר לשיטות ולחרוזים כי אם מה שיבא במקרה וזה חדשו אלינעם. והנה שמתו לפניך דרכי השיר, אמנם דע כי לא על המשקל והחרוז לבדם יהיה תפארת השיר, אם לא יהיה מאמרו וענינו בחריפות, ואם מגמת המשורר לא יהיה אלא למשקל ולחרוז יהיה שירו כגוף בלי נשמה, וכמו שיר שחבר אלינעם לבקשת בחור ששאל ממנו שיחבר שיר על השמינית ולא אמר על ענין מה, ואלינעם דרך היתול כתב:

1 עי' הוספות ס' י"ב. 2 הוספות ס' א'. 3 עי' הוספות ס' י"א.

4 עי' הוספות ס' ו'.

עַל הַשְּׂמִינִית ¹ שִׁיר בְּנֵי שׁוּאֵל
אָקַח לְכַתְּבוּ עִמָּ נֵר וְדִיו,
אָמְנָם בְּעוֹד שֶׁחִבְרוּ אוֹאֵל ²
אָרְאָה וְהִנֵּה נַעֲשֶׂה חֲצִיו;
גַּם הַשָּׂאֵר אַעֲשֶׂה בְּעֶזְרַת אֵל
עַל קוֹ שְׂאֵלְתוֹ וּמֵאֵינִי
כִּי הֵם ³ שְׁתֵּי שְׂמוֹת לְבַד, אוֹלָם
— עַל הַשְּׂמִינִית שִׁיר כְּבֹר נְשָׁלָם.

בועז. ובדרכי החידה הודיעני נא איזו היא דרך ישרה אשר ילך בה מחברה?

יבין. כבר אמרתי לך שחוד חידה נגזר מלשון ברזל בברזל יחד (משליכ"ז י"ז) ואם שרשיהם משונים, וזה מפני שהוא מאמר חד מחדד שכל שומעיה לפתור אותה, לשום מעקש דבריה למישור ולהסיר מסוה רמזיה מעל פניה, באשר היא מתחפשת ולכן צריך שתהיה בה האמת נעדרת ההבנה בנקל, כ"א בשום שכל עד שיודע וירוץ הקורא בה מראשיתה ועד סופה כי בזה יתענג המבין כשיבא עד תכונתה, דומה לציוד רודף הקורא בהרים כי כעמל והטורח (sic) להשיגו כן יהיה עדנו, ומה נעמו דברי אלינועם בפתרון חידה אחת על הירח שהוא פתר אותה בזה האופן:

מְלֶךְ מַלְכִים יִשְׁכֵּי בְּסַהַר,
קִנְרָא דְרוּר שְׁלַח וּפְתַח;
פְּתֹרֹן לְחִידָה זֹאת רְאֵה יָרַח
כְּרוּר כְּשֶׁמֶשׁ בְּזָבוּל לְמַהַר.

בועז. ראיתיו ויגעתי למצוא אותו יותר מלהבין החידה עצמה. והנה עתה באו לידי שתי חידות לאלינועם ולא ידעתי את פתרונם ולבוא עד תכונתם, ועתה אם ייטב בעיני אדוני, הודיעני נא את דרכם כי ידעתי כי לא יבצר ממך מזמה לפתור אותם כי כל רו לא אנם לך. וזה צורת אחת מהן: חרב חדה תחובה בחצי השמים, וזאת היא החידה:

(1) השור הזה נדפס בקול עגב הנ"ל (דף ג"ד). (2) כן הוא בכ"י; ובקול עגב: הוֹאֵל. (3) כן הוא בכ"י, אולם בק"ע: אֵם.

א.

אם קוראי יאמר לנסותי:
מי זה אשר יבוא בחידתו.
אומר אני כי האמת אתו
לו יחליף⁽¹⁾ סופי בראשיתי.

ב.

גם כי יהיה זקן שבע ימים,
לא כהתה עיני ולא גם לחי.
גדול כמקדם יהי לחי,
על כן שמו גדול בגוים.

ג.

אמנם לבל תהיה כמשתאף,
לך אמסרה סימן בתוך סימן;
לך בקשה בין ירכתי תימן,
ובמערב בדור שמי תראה.

ד.

קורא תמה על זה אשר אומר:
גם כי כלי פשע וזה אהיה
רץ לעבודת קוני כמו ארניה,
גער אלהי בי ולי המר.

ה.

מונערתני פחדו רחו,
אישים אבירי לב, ומעולם
נודע שמי לכל ולא נעלם,
גם תדעו כי אחרי כן הוא.

(1) בכ"י: תחליף.

יבין. לפי דעתי הוא הים, והצורה תוכיח שהוא חרב בחצי השמים שמפסיק וחותר תיבת שמים ויהיה ש"ם מכאן וי"ם מכאן, ומעתה אבא לבאר דברי החידה שהוא הים ואומר שאם הקורא שאומר „מי זה“ היה מחליף סופו, שהוא יו"ד של תיבת מ"י, יאמר י"ם זה, והיה דובר האמת. ואומר שהוא זקן שבע ימים והוא מוכן, ולא כהתה עינו ולא נס לחו והוא גדול כח כמקדם כחו ושמנו גדול בעמים כמאמר נעים זמירות ישראל זה הים גדול (ההליס ק"ד כ"ס). אח"כ אומר שיימסור סימן בתוך סימן, שהן ב' אותיות בתוך תיבת סימן שהם י"ם, וכן תוך „ירכתי תימן“, וימצא כדור שמו במערב, שקוראים למערב י"ם. ואומר שהוא זך בלי פשע רץ לעבודת ד' והוא ית' גער בו כאמור בנחום גער בים ויבשהו, ואמר שהמר שָׁמַי הים הם מרים, ואמר שפתדו מגערתו אבירים ושמנו נודע לכל וכי אחריו הוא כ"ן, מפני שאחר יו"ד ומ"ם שהוא י"ם יבאו כ"ף ונו"ן שהוא כ"ן. בועז. באמת קודם ידעי הפתרון היו דברי החידה מבהילים הדעת ומנגידים השכל ועתה כולה כרוחה כשמש אין בה עקש ופתלתול. ועתה יהי נא חסדך לפרש לי החידה השנית ששאלתי ממך פירושה וזו היא צורתה: סומא אחד וילד בן שנתו לבוש בדים עקודים נקודים וברודים נוהג בו.

א.

מה־זֶה תִּבְקֶשׁ נָא לְהַפְרִינִי
כִּי עֵינֶךָ תִּפְתַּח — לְעֵינַי (1) יִגְעַתָּ.
קוֹרָא הָלֹא תִדַע הָלֹא שָׁמַעְתָּ.
כִּי עֵינַי אֲנוּשׁ לֹא יֵשׁ אֲשֶׁר יִרְאֵנִי.

ב.

נִכְרַ אֲנִי לְכָל, אֲנִי בְּנֵי-נֶחַם.
גַּם כִּי בְּתוֹךְ כַּפָּה אֲנִי וְסֹחֵר
הַמַּחְשֶׁה אֵלַי יְהִי לְזֹחֵר
נִשְׂא לְכָל-רֹאשׁ, נֶאֱדָר בַּפֶּתַח.

(1) ג"ל שצ"ל לאון, ור"ל כי לדיק יגע המבקש לראותו אחרי כי לא תשורנו עין

ג.

גַּם יִשְׁכְּבוּ שָׁרִים וּבִי נִדְבְּרוּ
עֵינַי תְּבוּנָם מִרְאוֹת הַשָּׁכֹּב;
מַלְכֵי אֶרְצוֹת בְּעַדֵי נַמְלָכוֹ
עִם בְּעַלֵי סוּדָי וּבִי נִזְהָרוּ.

ד.

כֵּן, יֹאמְרוּ אֲהֵיָה בְּכַנְפֵי שָׁחַר,
לֹא כֵן — בְּעָרֵב יוֹם, בְּאִישׁוֹן לַיִל,
כִּי יַעֲלוּ עֵבִים בְּאוֹן וְחֵיל
עַל כֵּן דְּבַרְי אִין עֲלֵיהֶם שָׁחַר.

ה.

אִם תִּאֲמִין לִי אֲזַמְּרָה אֵלֶיךָ,
כִּי אִם לְזָרִים הֵאָמַת הִרְאֵתִי,
גַּם אִם פְּעַמִּים עָמְדָה נִקְרָאתִי,
רוֹב מְעִינֵי יִהְיוּ לְכַד אֲצִלְךָ.

ו.

כָּל מַעֲשֵׂי שְׁנַעֲשֹׂו — מֵאִן
הִמָּה חֲדָשִׁים, לֹא בְדֶרֶךְ פֶּלֶא
הָרִים, בְּקַעוֹת, יָם וְעוֹד בְּאֵלֶּה
יִהְיוּ פֶּלֶא הָיוּ בְּחֶרֶף עֵין.

ז.

אֲשִׁים לְמַלְכִים קֶץ — נוֹאת דִּיךָ:
שׁוֹרָה בְּקוֹרוֹת (1) בֵּיתְךָ, כִּי תִגָּה
סוֹף סוֹף מְדַמּוֹת לִי, וְ לִי (2) תִּהְיֶינָה
כִּימֵי מְשׁוֹתֶלַח שְׁנוֹת חֵיךָ.

(1) ר"ל: מאורעות. (2) צ"ל וְלִי.

יכין. פתרון חידה זאת נראה לי שהוא החלום. הסומא, הוא החלום ילד בן שנתו, הוא החלום (שנתו מל' שנה). אין איש אשר יראני¹, כי אינו נראה בעין, ואם יפקח עינו החלום איננו. אני בן נח, לשון מנוחה. גם כי בתוך כיפה, הוא הגלגלת שבו יתהוו החלומות. נשא לכל לראש, שבראש הכח הדמיוני ולכן אמר: „נאדר בכח“. גם ישבו שרים, שר המשקים ושר האופים שלא היו יודעים פתרון חלומותם. מלכי ארצות, היינו פרעה ונבוכדנאצר. נמלכו, ר"ל נועצו מלשון וימלך לבי (נחמיה ס' ז). עם בעלי סודי בעלי סודות החלומות, היינו יוסף ודניאל. בן יאמרו, ר"ל אמית, מל' כנים אנחנו (בראשית מ"ג י"ב), מפני שיאמרו חכמי הטבע, שהחלומות האמיתיים הם שיחלמו בעלות השחר², אמנם לא כן בשאר הלילה, בעת שיעלו אידי המאפל המתעכל מהאצטומכא. אם תאמין וכו', ר"ל שגם שראו חלומות אמיתיים לא"ה וגם לקורא דרך מקרה, יהיו רוב החלומות אצלו ל בד, ר"ל לשקר, מלשון מפר אותות בדים (ישעי' מ"ד כ"ט). אשים למלים קץ, יאמר כי כל מעשי האדם סוף סוף הם כחלום גם כי יהיו חייו כחיי מתושלה.

בועז, תשואות הן הן לאדוני ושפתים ישק משיב דברים נכוחים, ואולם שמעתי כי שאלת לאלינועם תחנה אחת כלה שמות העצם ושלחה (אותה) לך ונכספה וגם כלתה נפשי לשמעה. יכין. כן דברת, והוא שלחה אלי, והיא כלה שיר פשוט וכאשר שלחה אלי כתב וז"ל:

בְּנֵי הַסִּפְתָּה נָא, וּבְהִשְׁקַט
אֲנִלָּה לְךָ רֹב תַעֲלוּמוֹת,
וּרְאֵה כִּפְהָ הַיּוֹם קָמָה
מְלֹאכֶת שִׁיר עַל כָּל חֲקָמוֹת,
בְּעוֹד תַּחֲנוּה מוֹסֵד שִׁיר זֶה
בְּפִרְשֵׁת אֵלֶּה שְׁמוֹת.

אָשׁוּר³ שְׁרֵי עֲמוֹס הוֹשִׁים,
מִשָּׂא קֶדֶר, בּוֹז מְגִדִּיאֵל,

(1) צ"ל: עין אנוש לא יש אשר יראני.

(2) ג' חלומות מתקיימין: חלום של שחרית וחלום שחלם לו חברו וכו' (ברכות כ"ה ע"ב).

(3) למען הבין השירה היקרה הזאת, אמרתי לערות מקור השמות וזונת השיר כולו

תחת עיפה זבח יעיר
 ישוב יאיר נר ישראל
 אחלי עזי ימנע עמל
 יריב ריבי אומר לאל
 מעון יקים אולם יבין
 זמרי יבחר, זבח יואל
 יוסף יגאל אסיר תקנה
 חסד יושב-עמנואל.

ולמען תהיה תורת השיר בפיך אשים לפניך שיר ששלח החרי"ף
 זל"ה לתלמידו לחנכו בדרכי השיר והמליצה, ואלינועם אחיו בא
 אחריו וימלא את דבריו, ועלימו תמוף מלתי ואלה הם: הט אונך
 ושימם כחותם על לבך:

אם לשיר דוד, תרעב, מירי מן תבנה,
 אוצרי לך אפתח, מורה גם הוא יורה,
 לא אמןע ממוך בר, כל עוד בית תחבר,
 תפתח פיה לשאל — אכן פי אל תמרה,
 ובדקדוק שרשים שלח, עד לא תשים
 אל כל זמר לפה, ופרי טוב אז תפנה;

תבא בסוף ההערה. אשר, בראשית ו' י"א; שרי, שם ו' א' כ"ט; עמוס, עמוס א' א'; הושים בראשית
 מ"ו כ"ג; מושא, שם כ"ה י'; קדר, שם כ"ה ו"ג; בזו, שם כ"ב כ"א; מגדואל, שם ל"ו מ"ג;
 תחת, דה"א ו' ט'; עיפה, בראשית כ"ה ד'; זרח, שם ל"ו י"ג; יעיר, ד"ה א' כ', ה';
 ישוב, במדבר כ"ו כ"ד; יאיר, שם ל"ב מ"א; נר, שמו"א י"ד ג'; ישראל, בראשית ל"ב כ"ט;
 אחלי, דה"א ב' ל"א; עזי, עזרא ז' ד'; ימנע, דה"א ז' ל"ה; עמל, שם, שם; יריב, עזרא
 י' י"ח; ריב, שמו"ב כ"ג כ"ט; אומר, בראשית ל"ו י"א; לאל, במדבר ג' כ"ד; מעון,
 יהושע ט"ו נ"ה; יקים, דה"א ח' י"ט; אולם, שם ז' ט"ז; יכון, בראשית מ"ו י'; זמרי,
 במדבר כ"ה י"ד; יבחר, ש"ב ה' ט"ו; זבח, שופטים ח' ה'; יואל, שמו"א ח' ב'; יוסף,
 בראשית ל' כ"ד; יגאל, במדבר י"ג ז'; אסיר, שמות ו' כ"ד; תקנה, מל"ב כ"ב ו"ד; חסד
 יושב, דה"א ג' כ' (חסד בפ"ע: מל"א ד' י'); עמנואל, ישעיה ז' י"ד. —

המשורר רואה את השרים חשים לעמוס על ישראל מושא קדר ובזו מגדואל,
 ואולם הוא יצפה כי תחת מושא לעיפה עוד יעיר ממורה למו, עוד יצא שמשם ולנגה
 זרחה ילכו ועוד ישוב נר ישראל ויאיר כאור שבעת הימים, המשורר ישים תוחלתו בד'
 עזו ומעון, כי ימנע עמל, ויאמר לאל כי יריב ריביו, יקים את מעון קדשו, וכן את אולמו,
 ואל לקבל זבחי שלמים ויבחר בזמר הלויים אשר יעמדו בדוכנם, עוד יוסף השם שנות
 ידו לקנות את שאר עמו, אסירי התקנה, ובחסדו יושב עמנואל (הוא שם המשורר הנעלה). —

מַצְעַר תֵּן רֵאשִׁיתָּהּ אֹז יִשְׁגָּה אַחֲרֵי־תָהּ,
פֶּן תִּשְׁבּוֹר בְּנֵאוֹנֶיהָ, וּלְעֵין כָּל תַּתְעַרְהָ;
הַתַּעֲלוֹת אֵל תּוֹאֵל, לְנִתִּיב עֲמֻנוּאֵל,
אִם יִלְאֶךָ רִגְלִי, אִיךָ אֶת סוּסִים תַּתְחַרְהָ?
וּבְמִשְׁקַל שִׁיר פִּלֵּם, פֶּן תִּהְיֶה לְקָלֶם,
גַּם בְּלִתּוֹ כָּל חֶרֶזֶן לְרוּחַ נִיב זוֹרֵה.
מִמֶּכְשׁוֹל זֶה סָקַל — שִׁירָה פֶּן תַּתְקַלְקַל,
כִּי שָׁקַל יִשְׁקַל — אוֹ יֵרֶה יִיָּרֶה.
אִם עוֹד תִּרְעַב דּוֹדִי, קַח נָא זֹאת מִיָּדִי,
וּכְעַל שְׁלַחַן עֲרוּהָ, בְּרִית הַשִּׁיר תִּבְרָה,
כָּל הַמְקַרָּא עַל פֶּה — אִם תִּהְיֶה לָּהּ צִפְהָ,
מֵעַם שִׁירִים תּוֹכֵל, שְׁעַל שָׁרִים תִּשְׁרָה;
הַשִּׁיר כְּבֹד — אֶפְלֵ, הַשִּׁפְלֵ — הוּא תִפְלֵ,
מִדְּרֻכֵיהֶם עַל פֶּן הָאֲמֻצְעִית תִּבְרָה;
אִם דַּעְתָּהּ גֵּן רְטוּב, תִּלְקוּט בְּלִבְד הַטּוּב,
נִתְהִי מִבֵּין חוֹחִים שׁוֹשְׁנִים אוֹרֶה;
אִם בְּשִׁיר לֹא תִפְגַּע, אֶת יִשְׁכְּלָהּ אֵל תִּנְעַע
יֹוֹתֵר מִדְּאִי, דִּי לָהּ עֵת שִׁבְּבָהּ יִקְרָה;
שִׁירָה אֵל תִּרְאֵם, אֵל אִישׁ שְׂאִין וְלוֹן בְּהֶם
עֶסֶק, פֶּן בְּלִשׁוֹנוֹ קִשְׁתּוֹ חֲצִים יוֹרֶה;
אִם שִׁירָה תִּנְעַם, אֵל בַּחוּרִים מֵעַם
דִּי־הָ — גַּם כִּי בָם לֹא יְרוּץ כָּל קוֹרָא;
בְּזִמְרֵי לִיצְנוֹת, תִּקְנֶה לָּהּ בּוֹז וּגְנוֹת,
לָבוֹן אֲמַרְתִּי לָּהּ, אֶת מִכְרָם לֹא תִכְרָה;
כָּל שִׁירֵי נְאוֹפִים, אֲוִן הֵם וְתִרְפִּים,
הַשְּׁמֵר מֵהֶם פֶּן יִצְרָךְ בָּם יִתְנַרְהָ;
אִם נִפְשָׁה נִמְחַרְהָ, אוֹתָם תִּהְיֶה חֶרֶה,
מָרָם שִׁיּוֹלְדוֹ, קִבֵּר לָהֶם תִּכְרָה.

אֵלֶּה דְרָבֵי הַשִּׁיר, אִם הָעֵמָּה בָּם תִּישִׁיר,
תִּפְרַח בְּשׁוֹשַׁנָּה וּבְאֶזְרָח מִתְּעָרָה;
אִמְרוּתֵי תִשְׁמֹר עַל לֵב בְּצִרּוֹר הַמֶּד,
וְתִהְיֶי בְּבִגְיֵי הַשִּׁיר הַשׁוֹרֵר הַמּוֹרָה.

פירוש השיר.

מִדִּי מִן וכו', המשיל חכמת השיר למן, מפני שהוא אצל שומעיו נחמד ונעמן, ועוד יען רוח השיר מוכן ומזומן, ועל המשורר יערה מרום עליון, כאשר אמרו חכמי הטבע והנסיון, מלידה ומבטן ומחירון, ולכן בראות[ם נער] קטן ינהג בם תמהו, ויאמר מן הוא. הן אמת כי ג'כ אם לא ישים שכל להבין, יהיה שירו קל מסובין, ויהיה כציץ פורח, שאין בו טעם וריח, בבקר יציץ וחלף ובערב מולל וסורה, ואם הכנתו עם הכנתו תכון, הוא מרומים ישכון. ב ד ק ד ו ק ש ר ש י ש וכו', מי שאינו בקי בחכמת הדקדוק, ובטיב הלשון לא יהיה אדוק ובדוק, לא יהיה לו עסק בשירים, פן יצחקו עליו צעירים, ויאמרו זה המקולקל, רוצה לתת לרוח משקל, ואינו יודע מה בין בנין הכבד לקל, ע"כ יצא משפט השיר מעוקל. מצער תן וכו', יש הולכים ארחות עקלקלות, אשר רצו בשירים לעלות במעלות, ובנפלאות מהם ובגדולות, ודברו חלקות חזו מהתלות, וגלו הרפתם עליהם, ויהיו לעג וקלם לשכניהם, ולכן כל משורר לפי ערכו, יישיר בשיר דרכו, וגדולות לא יבקש, פן יהיה לו למוקש. ובמשקל שיר פלס וכו', הלא זה דברו בתחלה⁽¹⁾, כי כל שירה שתעשה בנקלה, בוז יבוזו לה, ולכן סיים המורה, כי שקול ישקל או ירה יירה. אם עוד תרעב וכו'. טבח אלינו עם טבח, כאשר עשה החר"ף עדין נוחו, ולתלמיד ששירו נתן ריחו, ערך שלחן נכחו ובו מאכל אשר בכחו, ירוץ המשורר ארחו. כל המקרא על פה וכו', כל משורר אשר בשיר למד, ובדרך הפסוק עמד, יהיה שירו נחמד, ושבחו לא יספר ולא ימד, ואם לא יעל כל המקרא בזכרונו, יתן בנביאים עינו, וספרי אמת שגורים על לשוננו. השיר כבד אפל וכו', לך נא וראה, בשיר נחמד ונאה, להחר"ף ז"ל מתחיל: סלו סעיפי המסלה סלו, ודברי הזהב ישקולו" שכי וז"ל: "אל למשורר לעלות עוף נשר, — אל למומר זחלם בארץ — לכן עשה לך בין שניהם פשר: — לא אל תהום השיר ולא אל ערץ — שמוי, תבקש לעלות או רדת, — במקומך תשב ותפרוץ פרץ, — דעתך כפי רחמה תהי יולדת — וכו'", ויהיו דבריו אלה

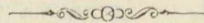
(1) עי' לעיל צד 35.

אליך קרובים, ועל קירות לבך כתובים, כי מצור החכמה הם הציבים, ומבאר הבינה שאובים. אם דעתך גן וכו', רבים טעו בזה, לאגור השיר הנכבד עם הנבזה, והשמן עם הרזה, ואבני הפץ ראמות וגביש, עם נפץ ואלגביש, וקורות ארזים עם קורי עכביש, ובעשותם אגודת פרחים, ישימו יחד שושנים וחוחים. אם בשיר לא תפגע וכו', לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח, אשר על המשורר ינות, יעיר כנורו ונבלו, ויתן בשיר קולו, ויש אשר אל השירה יקרב, ויחבר שיר נערב, ואם הוא בכמות רב, ולפעמים יעלה בדעתו, לחבר בית אחד כלבבו, ורוח אז עליו לא יבא, שוא עמלו בונוי בו, כי לריק והבל ייגע, ויחשבותו רואיו למושגע, בהיותו פעם מתהלך בחדר משכבו, ארוכות וקצרות לארכו ולרחבו, ופעם יושב במסיבו, פעם כותב ופעם מוחק, ובין שטה לשטה כתבו דוחק, ככה יעשה אלף פעמים, ולא יעלה בידו דבר הגון כיום תמים, ולכן לא ידחוק המשורר את השעה, פן יהיה שירו רק זועה, עד אשר יסמכהו רוח נדיבה, ויתהלך שירו ברחבה, לעבוד עבודה ולצבוא צבא. שיריך אל תראם וכו', יש משורר שלא יתן שינה לעיניו, לחבר שיר כתקונו, ויקם באישון לילה ואפלה, וידליק נרו לכתבו במגילה, וכמו השחר עלה, יקום ויתהלך בחוץ, כאלו הולך לדבר נחוץ, להראות שירו לכל עובר ושב, כגר כתושב, ויאמר ראו שיר הלילה חברתיו, יצרתיו אף עשיתיו, ואם הקורא בשירים לא נסה, יהיה קריאתו אליו למשא, ויתן בשיר דופי, כי תחת יופי, ויאמרו אח"כ ראו זה האיש ואת שיחו, במה ימיק מוחו, ויוציא הכסיל רוחו. אם שירך תנעם וכו', ראיתי בני עלייה והנם מועטים, ורבים עתה עם הארץ עקלקלותם מטים, המהגים והמצפצים, נגד שירים כזהב צרופים, ואינם מבחינים בין כעורים ליפים, ובין חוקים לרפים, ובין העגורים לינשופים, ולחפור פירות ועטלפים, שמים מר למתוק ומתוק למר, וקרא זה אל זה ואמר, על שיר נמאם ונבזה, כמה מעלות טובות לשיר זה, מה רב בעיני טובו, כי כל קורא ירוץ בו, ואל שיר כלבנת הספיר, הוא מביש ומחפיר, ויאמר זה בעיני בלום וסתום, ודבריו כספר התתום, יהי השיר למשוררו, ואולי שלא יבינהו אחר שחברו. ולכן, בועז בני, אל ירע בעיניך, אם ילעגו על שירך, אלף טפשים, ויהיו רצוים לאיש אחד חכם חרשים. בזמרי ליצנות וכו', דברי המשורר פה סתומים וצריך לפרש, כי לא הכל כלה גרש יגרש, שהנה רבותינו בגמרא, התירו ליצנות דעבודה זרה, (מנלס"ס ע"ג). ועוד יש אחרת, שגם היא מותרת, כגון נגד שונאינו ועושי רמיה, כמאמר הנביא ירמיה, לבי למואב כחלילים יהמה (ימיה מ"ח ל"ו), והוא לא כן ידמה, כי "באבוד רשעים רנה" (משלי י"ח) ואיך ישא עליהם באמת קינה? — וכן במקום התונה, לשמח חתן וכלה, כמעשה דבר

קפרא ורב בהלולא. כל שירי ניאופים וכו', או למשורר שיר
מנבל, כי נפש הוא חובל, כי יעזוב הטוב ואת הרע הוא מקבל, והשכל
אשר ה' חננו, לשבח את קונו, ולישר דרך הטאים בחנו, לאליל
הנאוף נתנו, והשמן עומד על ימינו לשמנו, ויגלו שמים עונג, ופניו
ימלא קלונו¹). אם נפשך נמהרה וכו', דרך איש ישר בעיניו,
וכל משורר שמתה לו במעניו, כי הם ילידי דעתו ורעיוניו, ויודיעם
לכל על גפי מרומי קרת, לכבוד ולתפארת, ואם טובים ושומרי אמונים,
ראוי לו לרחם עליהם כרחם אב על בנים, ואם אלצהו יצרו, ובחבורו
שירו, נטה מדרך הצניעות אשורו, ישרפם, או יטמנם כלם, במקום
שלא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב לעולם, וישוב דך נכלם, לצור
יודע כל נעלם, ואשורו לא ימעד, והאלהים יכפר בעד. אלה דר כי
השיר וכו', סיים המשורר בזה וצוה לשמור, דבריו כצורר המר, כי
אז בהם לב התלמיד ישתונן, ויהיה מתערה כאזרח רענן.
וכבר הארכנו למענית, ולמחר אי"ה אוסיף ידי שנית, ונדבר על
שירים אחרים, ובפרט על שירי החריף ראש המשוררים.
בועז. אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני, ובדרך השיר הורתני,
והבאתני עד הלום, ואתה שלום וביתך שלום.
תם הספר הנכבד ומתוק לשפתים כשמו.

בנל"ך ואע"י.

¹ (ראה הוספת סי' ד')

הוספות.

א. ר' דוד פראנשים.

החכם הזה היה לדברי בנו ר"ע אחד מנעימי זמירות ומשוררי זמנו. מפיו לקח ר"ע דעת ותבונה, וזה לנו לאות כי גם כחו היה גדול בחכמת התלמוד, כאשר היו אבותיו גם הם למודי ד' ¹. הוא היה אבי שלשה בנים, ר' עמנואל, ר' יעקב ור' יהודה. מזה האחרון לא נודע לנו מאומה, רק כי היה חתן ר' יעקב סאסו הנפטר ביום ט' באב ת"יד ² ואז היה עוד ר' יהודה חי. בזה יובנו דברי ר"ע שאמר בקינתו על אביו: «במות א"ב תלתא כהדא הוינא» כונתו על שלשת האחים. ר' דוד נפטר לעולמו במנטובה יום ט"ב לח' אדר שנת ת"א לפ"ק ויוקנון עליו ר"ע בנו את הקינה הזאת:

מקור אבני צעקו עמי, קול צעקת לבי וקול זעמי,	אוי, אוי על ¹ רב צערי, ואבוי, סבו בכל הצר, בכל מבוי — אבוי, אוי!
מ' זה אשר עתה בצרתי בת קוד! הקולך זה אשר אתי	צר לו ויתעצב בעצמוני? תכני, ובי תשאי בני ונהי וני? — אָנִי, הִיא!
כה יעשה לך אל! בעת צרה, מורי בקבר לך מאד חרה?	כי תאמרי: האם בהטמן יבא דברך נא ויִאָמֵן — אָמֵן, הֵן.
אם כן «אהוי» אמרי עלי שברי, הה, הה, ליום נפל פאר גזרי	הה, הה, ליום רעה, ליום שואה, הה, הה, ליום רוחו כעוף דָּאָה — אָהֵה, הֵה!
איה נעים הקול וזמירותיו איה אמת דובר ואמרותיו,	איה כתב ידו ואי עדיו? איה הדר לבי ומאָנִיו? — אוי, הוֹי!
אוי במרה נענה נאנק, איה שרדי דתו אשר אינק	אצרה לדודי כי גודוד נדה, אתמול, עליהם אוטרה הי דר! — אי דת, דתי
איכה מאורו, אללי, נעדר, אין באדר עוד הוד יקר הדר	איכה ברגע זהרו נעתם, מיום אשר נגדו גזר נַחַתֶּם — אִיךְ תֶּם, תֶּם!

(1) אדות ר' שמואל אביו ור' ציון אחיו ראה לעיל צד 5.

(2) ראה מבוא פ"ב סוף סי' ס'.

קים בעולמו ואלתי ריץ,	הן הגביר לא תם אבל רוחו
זאת היא לכל בשר נזרץ — איך ריץ, איץ!	אך אם גויתו בתוך שוחו —
אז אל מנוחה סר ונתעלה,	ריץ, איץ להגיע לסוף דרכו
לתת שכר נפישו כמפעלה — עלה, לה.	שם יצפנהו אל בתוך סוכו
לראות בנועם אל בהיכלו,	עלח — וצדקו יעלה אתו
גם יחסה תחת כנף צלו — הללו, לו.	יראה באור היים ויפעתו,
אוהיל לדי' יאמר לצרות/ די,	לכן למי אבכה, למי אפעה?
ימוץ דמי לבי וימוץ שדי — שדי, די!	די כי כאבי בי כמו אפעה,
כי עת הנינה היא לישראל,	שדי תרחם את בני ציון,
תשבי שלח לנו, שלח גואל — הואל, אל!	מהר לכשר טוב לעם אביון,
וראה יתומך והושע נא,	הואל אלהינו גדור פרצם
שפע שכינתך אשר פנה — אנה, נא!	לדברך ישוב ותוך ארצם
— אנה — וצדק מזבול נשקף	מן האדמה האמת תצמה
אל בהרון אפך יהי נקף — לך, אף!	מעל (1) פני עמד בני ימה,
במור' א"ב תלתא כהדא הוינא כד נפק קדמנא דחתימי עליה רא"ו	
ב"ן ושמו"ן אר"ן סהדי דאסהיד/ קול חד והד מינייהו אחתימת אידיה"ו	
אוקים בכל סטר"א מניה וב"ן והרי הוא שריר וקיים.	
	ברוך דיין.
	אמת דיין.
	צדק דיין.

בן יכבד אב
ועב"ד (2) אדוניו.

ב. ר' יעקב פראנשים.

נעים זמירות ישראל (3) ר' יעקב בן ר' דוד ואחי ר"ע פראנשים נולד במנטובה בשנת ה' שע"ה. הוא למד חכמה בינה ודעת בשיבת הרה"ג ר' שמעיה די מדינה ז"ל (4) וכן יכנהו בקינתו על מותו: „מורי" כי בן יאמר: „מר לי למר מורי צרור המור". ר' יעקב היה עוסק הרבה בפילוסופיה (5) אבל היה גם חכם בחכמת התלמוד, ואם הרב באזילה יאמר בספרו (6) כי עסק בפשט דיני התורה, הנה נאמר לו

(1) כצ"ל ובכ"ו: אעל. (2) ר"ת 'עמנואל' בן דוד.
(3) ר"ש מורפארנו בהקדמתו לפי' בחינת עולם הנ' עין הדעת. (4) ראה הוספות ס' ט', (5) אמונת חכמים צד מ"ה ע"ב (ברפוס לבוב הרי"ט). (6) שם צד מ"ו ע"ב.

„שנאה מקלקלת השורה“. ר' יעקב אומר בהתקוטטו את יריביו ובלחמו את לוחמיו: „לי הרבבות בהלכה נתנו“, ואין דרך איש, אשר אין לו יד ושם בלמודי התלמוד וההלכה, לכתוב כזאת על עצמו, כי לכסילות יחשב לו וקוראי דבריו ישחקו, ילעגו לאולתו. ומלבד זה אין לנו הצדקה לאטום אזנינו משמוע את דברי ר"ע אחיו, אשר אמר אליו כאשר קראהו בעת צרה, בעת אשר סבבוהו אנשי בלועל ויאמרו לסקלו באבנים ולהכחיד קימו מן הארץ:

עזוב כמעט הליכות ההלכות
ופלפולים אשר מים רחבים...

ובוכוח לבני ושמי' (1) יאמר ר"ע על ר"י: „דברך נכונה כי זה הגביר, בעיון הגמרא היה לבו אביר, והוא גמור וסבור“, ואדמה כי אחר כל אלה אין לנו להטיל ספק בידיעתו את התלמוד. ר"י היה מורו של ר"ע, כי כן יכנהו, „אחי ורבי“ בצבי מודח צד 101, ובקינתו על מותו יאמר:

כל טוב בימיו ראתה עיני
אתמול בלמודיו, ותושיה
היום במותו נדחה ממני⁽²⁾.

כבוד ר' יעקב יחד בקהל המשוררים היותר טובים, וכחו בשירי לעג והתול היה גדול מאד, כאשר העיר בצדק הח' שד"ל⁽³⁾. אם נשים עין על השירים המעטים אשר נשארו לנו בדפוס — על הנמצא ממנו בכ"י לא נוכל לשפוט עד אשר יצא לאור — אז נראה כלנו כי כמעט צדקו ונאמנו מאד דברי ר' יעקב שאמר על עצמו בהצותו את את אויבים בשער:

שירי ראויים לחקוק על יהלום,
אף כי לזכר על ניר יודפסו,
עוד יצאו ללקוט, אבל לא ימצאו
מלי, אשר היום כטיט רמסו.

ואולם בשירי קדש לא עסק הרבה, ולא נמצאו ממנו כ"א שני שירים ממין זה, ונדפסו שניהם ע"י רשד"ל⁽⁴⁾.

(1) לעיל מבוא פ"ב ס' ד', (2) ראה להלאה. (3) הנשר שנה ג' גליון ד', (4) שם.

אף כי היה ר' יעקב טרוד כל היום במסחרו — כי סוחר היה ולא שם תורתו אומנותו¹) — לא חדל מלשים עינו על אחיו בנו עמו ולשמרם לבל יאונה להם כל רע. והדבר הזה המיט על ר' שואה אשר לא יכול לצאת ממנה, כי בימיו יצא שבתני צבי לחבל ארץ ונתן העזתי עזר על ידו לעור את עיני העכרים, למען יתנו אמון לדבריו, כי גואל ישראל הוא ומשיח אלהי יעקב. ויהי בהשמע דבר ש"ץ ונתן העזתי — ויאמן העם וישימו בו כסלם ומבטחם. את אלה ראה ר' יעקב, ותאחזהו חרדה גדולה, כי ידעה נפשו כי מרה תהיה באחרונה. וימהר ר'י ויכתוב שירים אחדים נגד ש"ץ, ויזהיר את העם מהתיצב על דרך רע. וכראות ר'ע כי שלף ר'י אחיו חרב חדה מנדנה ללהום מלחמת ד', חש גם הוא ויקם לעזור על ידו. ויען ידע ר'ע ויבן, כי גם הוא גם אחיו רפי כה המה ואין לאל ידם ללהום בעצמם נגד ש"ץ וחילו הרב, קרא אל רבני אזמ"ר בפרט ואל חכמי דורו בכלל לאמר:

עושו ובאו החכמים אוהבי,
הקבצו בית יעקב ושמעו,
לא עת דמי פן עם ד' יחמא,
פן כאבותם² יעו ירשעו!³

ואולם הם לא שמעו בקולו ולדבריו לא הטו און; שחד עור עיניהם ויסלף את דבריהם לאמר:

...מה לך ולעמך
הריב נמוש, השר! ויתנלעו,
שור כל חנף לב, איך אסמיו מלאו
דגן, וכימי רעבון ישבעו,
וראה בסדר הזמן איך מעני
בעיר זקניו, כהניו יגועו,
ולבד חכמים כי לעמם נכנעו
על צד ועל ברכי הזמן שעשעו,
כהם עשה גם העשיר...⁴

ורבני אזמ"ר בראותם כי אין לאל ידם להושיע, ולא יוכלו לעשות דבר נגד המון העם הפרוע לשמצה, כבשו פניהם בקרקע, ואחרים כהם החניפו לש"ץ למען לא ירדפם באף ובחמה ובקצף גדול ואחרים

¹ ראה אמונת חכמים שם, ² כצ"ל. ³ צני מודח צד 116. ⁴ שם צד 117.

ברחו מפניו¹). ויחד אף ר"י בהם ויש ידו עליהם ויכם בשבט סופר
אשר בידו, בהשבו כי הם אשמים בדבר, יען יראו לנפשותם ולא עצרו
בעד הרעה בראשית התפתחותה, וכה דברו:

הה, כי סאת עזות מאד נתמלאה,
מדות מעולות נפחתו, נמחקו,
הוסג גבול עולים, חכמים נלחצו,
לקיה, ורגלי האמת נדחקו,
דרכי ענוה מכלי איש שוממו,
מאין גברים חרבו, בַּלְקוּ,
מאין גברים גברו חֲבֵהֲמִים,
רפו ידי מורים, והם חזקו.
לוי קדקדם הכו בשבט מושלים
לא גברו חיל ולא עתקו,
אז כבדום, פנים עליהם נשאו,
אם הם בפנים נועצו ירקו².)

אולם כל אלה לא הואילו מאומה; רוב הרבנים וגדולי העם עמדו
מנגד „מהמחלקה לשם שמים“ ולא יצאו לעזרת ד' בגבורים. וישארו
אך האחים פראנשים ומתי מעט אשר אתם, והם רצו ללחום עד נטף
דמם האחרון בעד עמנו ובעד תורת אלהינו אשר חללוה שׁיץ והאנשים
אשר אתו, כי הם

...התירו לעם אל לעבור
על דת אלהיהם, וגם אנסו;
צו עבור על דת, וטובות גומלים
למחללה, ומקימה קנסו;
.....
פנת יקר תלמוד אשר היה לראש,
היום לרצפת פעמם מאסו,
מול הגמרא עיר ומגדל יסדו
חומת מצודת האמת הרסו.³)

(1) שם צד 110, (2) שם 108, (3) שם 115.

ויהי כהודע לשׁיץ ולכל הנלוים אליו כי יצאו האחים היקרים האלה לריוב אתם את ריב ד', התחילו לשית עצות בנפשם, איך לפנות את אבני הנגף וצורי המכשול האלה מעל דרכם. ויהי ראשית דרכם לקרא בראש כל חוצות, כי מינים המה האחים פראנשים ואפקורסים, וכי אין להם חלק באלהי ישראל ולא נחלה בשׁיץ משיחו. ורע"פ שחק לאולתם ויאמר:

אדע אשר רבים לנפשי אומרים:
אין לו ישועה לאפיקורוס ומין,
גם נחלה אין לו בארץ הצבי;
אלעג אני להם ואומר: בויערים!
איך אשמעה לכם ובכם אאמין,
אם טובכם מונה על קרן צבי?—¹

גם שירים ומכתבים כתבו נגדם וישאו עליהם משלים כי גדר המוסר פרצו², אבל בכל זאת לא נסוגו האחים הנאהבים והנעימים האלה אחור ולא חדלו מללחום מלחמת ד'. הם קימו בעצמם את המקרא: איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק (יטעיה מ, ו); ר' יעקב נפח רוח אמן וגבורה באף אחיו עמנואל לבל יחת מפני כל, וכה דבר:

אל תערוץ מכל, חזק דוד ואמין,
עתק תדבר בו, ועוד תביע,
תבלום עדי העם ברסנך עוד, ועוד
חבל לשונו עוד, ועוד תשקיע,
אל תערוץ עד כי לרגלך יפלו,
עד כי לשון שקר כים תרגיע.

לוי יש לאל ידי לשפטי את צבי,
לפני ד' את צבי אוקיע,
פסו אמונים מכני אדם, ואין
מבלעדי ספרתך מושיע³.

ורע"ג גם הוא בקש את אחיו ר' יעקב לבל ישיב חרב אל נדנה,

(1) שם 124. (2) שם 102, 122. (3) שם 110.

רק יבוא ויושיע אותו כי סבבוהו כלבים רבים ועדת מרעים כתרואה,
ויאמר אליו:

עזוב כמעט הליכות ההלכות
ופלפולים אשר מיום רחבים,
ותן חלק לשבעה גם שמונה,
הכי יחדו הגונים הם ומובים;
קחה כנורך הטוב ונָנָן,
ותלוי לא יהי עוד על ערבים,
וקומה חיש לעזרתי, ושור כי
כסילים יהמו עלי כדובים,

.....

לקול המית נבליך יפוצון,
וינוסו כמאריה כשבים,
היו ואם בעיניהם ענקים,
הלא יהיו בעיניך כחגבים;
תכל קוצים בכרם אל, ועצים
יבשים יפלו ארצה חשובים;
כמטר יערף לקחך ויזלי
אמריך כעל דשא רביבים,
ואולי תעלה כהם תעלה
ותועלת לאלה הנכובים¹.

וכראות ש"ץ כי לא יכול למו, השב מהשבות רעות, ויאמר
להעליל על האחים עלילות ברשע ולהסב כי ינתנו בבית הסהר ויצמתו
בבור חייהם², אבל גם הדבר הזה לא עלה בידו. אז חרה אף הערה
הרעה הזאת על התרי"ף, ויתנפלו עליו בשצף קצף ויהרסו את ביתו,
אך גם הדבר הזה לא הביא מורך בלבו:

אשחק לקורותיו, בצדקי אחזיק על זאת אבנים בחרי בססו

.....

ארמוס וארפוס את כבודם כאשר המה כתלי אהלי רפסו,

כה יאמר ר"ף³, ויגמר אמר לקחת נקמתו ונקמת עמו בש"ץ העוכר

¹ שם 122. ² כן נראה מהכתוב שם עד 118. ³ שם 114—115.

והנוכל. אז מצא שׁיץ לנכון לפניו להתנבל אותו להמיתו. „אמנם לדמי יא רובו יומם וליל” יאנח ר״י במרירות ¹, ור״ע בא אחריו וימלא את דבריו באמרו: „רבים קמו על החריף זׁל על אשר הוכיחם בשגעונם; גם עלי חרה אפם ועוד מעט וסקלוני לולא ד׳ שהיה לנו” ². אך גם הפצו זה לא הצליח ביד שׁיץ, כי השם קרב קצו וימת מות נבל כאחד הרקים והפוחזים. אז ראה העם, אשר רדף גם הוא את האחים יראי השם האלה, כי אמנם הצדקה היתה אתם בלחמם נגד אויבי השם ואויבי ישראל, האנשים הרעים והחטאים שׁיץ וסיעתו, ויודו על חטאתם ויפזרו להאחים יוע״פ מלא הפנים כבוד ותהלה. אז שר ר׳ יעקב את השירה הזאת לאמר:

רשת לרגלי שבתי פרשתי
וימררוני בוערים ורבו,
רבי חרו עלי תמול יסבו,
מנחלתי עוד מעט גורשתי.
אך כחשו היום אשר כחשתי
וכבר מרורות על צבי יכתבו,
ארו שמו ומבשריו יקבו,
ויברכוני על אשר נחשתי ³.

ואולם במות שבתי לא כלתה עוד הרעה. ר׳ יעקב ידע היטיב, כי גם אחרי מות שׁיץ לא יתמו חטאים מן הארץ, אשר יהזיקו בו ויורטמוהו בקהל, אם לא תבטל הסכנה העקרית, וישרש שרש הנחש אשר ממנו יצא הצפע הזה. והשרש הזה היתה הקבלה המזויפת, אשר חסו בצלה בעת ההיא רבים מבני עמנו. לכן נשאתהו רוחו לכתוב שיר נגד המקובלים, אשר בו יגלה את קלונם ברבים וידבר אתם משפט על עשותם מעשים אשר לא יעשו. השיר הזה מתחיל „אשרי העם אשר בחר לו י״ה”, ובו יאמר ר״י:

תִּקְבְּלָה תַתֵּן קוֹלָהּ   בְּשׁוֹק וּבְרֹאשׁ פֶּל הַיּוֹמִית,
גְּמוּל בַּסּוּד יִדוּ הַדָּהּ.   נַעַר עוֹד לֹו רִים שְׁלֵיָהּ,
דוּחַ אֵיךְ יִחַזֵּה אֹזֵר נִזְגָה זֶה   שִׁכַּל עוֹר מִצְדָקָתָהּ!

(1) שם 107, (2) שם 116 הערה ב' וג', (3) שם 119; הג"י צד 291; אור והשך צד 11. — כבר כתבנו למעלה בתולדות ר״ע (מבוא פ"ב), כי ר״ע אסף לאספה את כל השירים אשר כתב הוא ואחיו וחבר מהם את הספר צבי מודה, הנדפס ע"י הח' מורטארה בקבץ על יד שנה א', תרמ"ה, צד 101—136.

לא בא לכלל נפש חיה!
 ציר אין מזור לו ומריה!
 מה שתות ארץ מאפליה,
 ויצירות תחתינה,
 ושזפתו עין כל איה,
 אוי לו מאולתו אויה!
 מנות בפיה קוץ באליה,
 וכרום יש דין ופלליה,
 עוד כל לב לו נחלה גתיה,
 אם את מסות תלמוד עריה?
 חנה נקור שיה ונדיה,
 משפט ביצה בדיוריה,
 מה דין אמה העבריה?
 מה מראות צרעת וכניה?
 יען אין צורך לראיה! —
 מי יאמין זה? וקבר חיה:
 מנבלות לעג ורמיה,
 שער אל כל שערוריה,
 ראוי לתפוש במשומט הוגיא,
 סורי הגפן נכריה!

איך לאלהי יהיה הולל
 זאת למעפי רעה הולה,
 איש לא יבין אי שנת רגלו,
 איש תתנבך אליו דרך טבע
 סכל נתיב ידע עיט
 חוג שמים איך יתהלך?
 ינעם מטעם הסוד, אמנם—
 מוקש אדם ילע קדש,
 נפש ענה זכרי עונא,
 מה לך לעדי הנסתרות,
 עד שתגיה בור, סוד חיות,
 ידע סוד אופן הודע
 רק מתגיה עם סוד אמא,
 פותר מראות בן בוזי,
 הנה יד תחמוד בתעלומות
 עוד התמקמה קורא ותמה —
 יקרא זוהר פה לא נזוהר
 שפה מראה מוצא חלאה,
 ובעין חיים יד ישלח כל
 עד ההפך כרם הסוד

והנה כל הקורא את השיר הזה בלי נטיה ופניה צדדית יוכח לדעת, כי רי"פ היה אחד מאלה, אשר הקבלה האמתית היא קדושה בעיניו הם, ולבו יכאב וימלא על כל גדותיו דאבון יען באו פריצים ויחללו את כרם ד' צבאות, ונערים קטנים ואנשים עורי עינים והסרי שכל ירהבו עז בנפשם לגשת אל הקדש, כאשר עשה עזאזל, אשר שלח ידו לאחוז ארון ברית ד' (דס"א יג ט'). ר"י יתאונן רע באזניו על אשר יעזו פה לא נוהר מנבלות לעג ורמיה לקרא בספר הזהר הקדוש בעיניו, ונפשו ירעה לו בראותו אנשים אשר לא ידעו מה מהתורה המסורה לנו בכתב ובע"פ עוסקים בחכמה נסתרה אשר רק אנשי קדש יוכלו לגשת אליה, ויטעמו "מטעם הסוד" אשר ינעם לחיך,

אמנם „מות בסיר, קוץ באליה“ וכל הנוגע בהם טרם התקדש לא ינקה. במלה אחת: ר"י פראנשים ערך קרב נגד חכמי הקבלה שבדורו, אשר לא היו מקובלים אמתים ולא היתה בפייהם תורת אמת, וחפצם היה רק לעור את עיני העם, למען יעריצום ויקדישום. ומה שהביאו לזה הוא, כאמור, מעשה ש"ץ, אשר הפצו לא הצליח בידו רק ע"י קבלה לא-אמתית, או יותר טוב: קבלה מזויפת, אשר רבים חסו בצלה בעת ההיא. ואולם לא רבים הבינו את דברי ר"י; המון אדם רב, ובראשם רבני מנטובה, חשבו את ר"י לשונא את הקבלה בכלל ולכן חרה אפם בו עד להשחית, ויען כי לא יכלו לנגוע בו לרעה, השתדלו בכל מאמצי כחם לבער את „הרע“ מקרבם, ויכריזו בכל בהכ"נ כי כל איש אשר תמצא אצלו השירה הזאת לא יקראה, אבל יביאה אל בית ועדם⁽¹⁾ והם שרפו את כל הבא בידם, למרות עיני הגדולים אשר בארץ, אשר הוחיכום על זר מעשיהם זה, ולא נשאר מכל השירים רק אחד ביד המחבר ז"ל אשר כתב בראשו הקדמה ורצה להדפיסו שנית בסוף הפירוש לספר בחינות עולם הנקרא עץ הדעת מר"ש סופורגו. והשיר בעצמו אמנם נדפס שם אבל לא ההקדמה, והיא היתה ביד שד"ל ז"ל⁽²⁾. הדבר הזה הסב רעש גדול באיטליה, כי נגד רבני מנטובה עמדו רבני ויניציאה, ובראשם הרב הגדול ר' שמה לוצאטו אשר נודע בשערים שמו לתהלה ולתפארת „ועוד רבנים אחרים, כמו לעזרת ד' בגבורים“⁽³⁾, וכמעט החלה מריבה חדשה בין ר' יעקב וחבריו ובין מתנגדיו, אך בין כה וכה והנה מת ר' יעקב פראנשים ביום ה' לחדש תמוז שנת תכ"ז, ובוה הדלה המחלקה. ואולם ר' עמנואל לא יכול השקט, כי שמעו אזניו יום יום דבת רבים, אשר חשדו את ר' יעקב אחיו לאמר, כי חטא חטא גדול מנשוא בפתחו את פיו לבזות את המקובלים בקהל רב, ולזאת אור כגבור חלציו וכתב בשנת תכ"ח, שנה אחת אחרי מות ר' יעקב, את ה"וכוח לבני ושמעיי", אשר בו יראה לעין כל כי לא ק"ן אחיו להשליך שקוצים וגדופים על המקובלים האמתים וכונתו היתה רק לדבר דברים יורדים הדרי בטן „על הפתאים, אשר בלמוד הקבלה מתגאים, ולא ראו משנה וגמרא מעולם, וקוראים בס' מדרש הנעלם, כאלו לבם פתוח כפתחו של אולם, וגם חרה אפו עלי עוילים, אשר פיהם מנבלים, בדברי להג והתולים, וחשבו עצמם ראשי שחלים, ולא הגיעו להיות זנבות שועלים, וידברו בסודות עמוקות ודברים עתיקים, ויסלפו דברי צדיקים“⁽⁴⁾. ואולם הוכוח הנחמד הזה נשאר בכ"י ולא נדפס, ואלו ראהו ר' אבי עד שר שלום כי אז לא כתב מה

(1) וכוח לבני ושמעיי (כ"י), (2) הנשר שנה ג' גליון ד'; אגרות שד"ל צד 640.

(3) וכוח לבני ושמעיי, (4) שם.

שכתב באמונת חכמים דף מ"ה ע"א — מ"ו ע"ב. שר' ליה מרא
להאי גברא רבה!

כבר הזכרתי כי הרב ר' יעקב פראנשים מת בן נ"ב שנה
בשנת תכ"ז. והנני לתת פה לפניך, אדוני הקורא, את הקינה אשר
כתב ר"ע על מותו ואשר הזכירה לעיל צד 58.

א.

גזי מליצה סוערה נזרך,
התנצלי עדייך ולבשי שק,
ובכף זכף ספקי עלי ירך.

ב.

שיא צעקתך לזבול יסק,
ולנאקתך התהום ירעד,
וכאש חמתך עד שאול תיסק¹.

ג.

בתה יהי ביתך, ובו לעד
דומי, עדי (יהי) אדר לאשמנים, אכד
לבכות בתמרורים אהי נועד.

ד.

תחת נרדום, יעלו צנים,
הקוץ והדרדר והשמיר
תחת חבצלת ושושנים.

ה.

יחדל דרור מר"ן, ועל אמיר
לא יעמוד עגור, וצפצופים
יבטלו לעד וקול זמיר.

ו.

לילית, קאת מדבר וינשופים
פה יתנו קולם, והעורב
עם כוס וקפור ועטלפים.

(1) לשון הבערה (כ"י).

ז.

לְעֹמֵר זְמִיר שְׂמֵחָה וְשִׁיר עֵרֶב
הַיּוֹם בְּקוֹל נְהִיָּה וּמִסְפַּד מֶר,
וּלְכֹד מְרִיר יוֹם פֶּה יְהִי קָרֵב.

ח.

אֹי לִי מְלִיצְתִּי וּמָה אֹמֵר,
אֵיךְ אֶעְרֹךְ קִינָה וְאֵיךְ אֶחַל
אִם הַגִּבּוֹר אֲחִי כִּכֵּר גָּמַר?

ט.

מָה אֶעֱשֶׂה דָוִי וּמִתְחַלְחַל,
אִם אַתְּ גָּאוֹנִי הַזְּמַן הַשְּׁפִיל,
וּבְטִיט וְעַפְר הַנָּנִי זֹחַל!

י.

אַתְּ הַגִּבּוֹר אֲחִי זְמַן הַפִּיל
אַרְצָה, וּפְתָאוֹם זְהָרוֹ קֶדֶר,
אֵיכָה לְתַנּוֹת בְּעֵדוֹ אֶעֱפִיל?

יא.

שֶׁר הַמְלִיצָה, אֱלֵלִי! נַעֲדָה,
מִי זֶה יִקְוֶנָן עוֹד וּמִי יִשִּׁיר,
כִּי אִם בְּלִי תוֹאֵר / כְּבִלִי הַדֶּר!

יב.

מִי זֶה נְתִיבוֹת מְעַנִּי יִישִׁיר,
אֹי לִי! וּמִמְדַּע זְבִין עֲנִי
אַהִיָּה, וְאִם אַתָּה עֲשִׂיר!

יג.

כָּל טוֹב בְּיָמָיו רֵאתָ עֵינִי
אַתְמוֹל בְּלַמּוּדָיו, וְתוֹשִׁיחַ
הַיּוֹם כְּמוֹתוֹ נִדְחָה מְנִי!

י.ד.

נפשי לזאת הימה ובוכית,
לא מצאה מלים בתוגתי,
כי אם: ואוי, אללי, אויה!

טו.

אלה לרווחתי לשועתי
תמיד בפי יהיו, עדי אמצא
נוה אלי נפשי בשוחתי,
כי היא בים תבל מחוז חפצה.

התנצלות המקונן למעלת אחיו הנ"ל ולהיה על אשר לא גמר את
ההלל בקינה שחבר על פטירתו:

א.

אם קצרה ידי ולא תכנתי
קינה ראויה לך, ולא עליתי
למרום שבחך, ולא כליתי
מספרם כלם בעת קוננתי:

ב.

דע כי בעודך חי בכך נשענתי,
ובך אבירי הזמן סליתי,
גלה כבודך ואני גליתי,
עם אהלי קדר אשר שכנתי.

ג.

מרוחך לו, הנביר אצלת
— יום העלוך אל מנוחתך —
עלי, ולי מהורך הנחלת:

ד.

ארכב שחקים אז בעורתך;
בגדול שמך הטוב שמי הגדלת,
ותהי תהלתי תהלתך.

מרי נדפסו מלבד השיר נגד המקובלים עוד קנות על גדולי דורו ושירים בהספרים: הדי אורים לרייט ואלוזון, קול עגב לרא"ב פיפירנו, צבי מודת לאחיו ר"ע ובהמחברת אשר אנכי מו"ל היום. בכ"י אשר לפני נמצאים ממנו שירים הרבה (ראה מבוא פרק ב') וקובץ שיריו אשר היה ביד שד"ל הנהו כעת באוקספורד. ראה אדות הקובץ הזה, היקר מאד, במה"ע *Serapeum* לשנת 1840 צד 27 והלאה. —

ג. ר' יוסף פירמו.

הרב הגאון ר' יוסף בכ"ר ניסים מפירמו ס"ט היה אחד הרבנים הגדולים אשר בארץ איטליה בזמן ר"ע, ויש תשובה מיוחדת אליו בשו"ת עפר יעקב סי' ט"ו מהרב סגרי, שני פעמים היו לו דו"ד עם הרב מהללאל הלליה מציווטא נובא, פעם א' ע"ד ס"ת שדבקו בדבק וקלפים אחר כל תפירה ותפירה, והובא הדבר לפני רבני פירארה להכריע ביניהם (גירונדי בתג"י צד 145), ושנית בדבר צואת ר' זכריה מפורטו וצ"ל, כי אז עמד הוא — ר' יוסף — על צד ר"ע והרב ר' מהללאל הלליה על צד ר' חיים גד. תשובת ר"י בענין זה נדפסה בשו"ת מים רבים ח"ד סי' ל"ד. בעת ההיא חבר ר"ע את השיר אשר שלחו אליו והנדפס לעיל צד 51. כאשר ראינו לעיל צד 5 היה ר"ע תלמידו של ר' יוסף, בכל זאת רק כרע זכאה התהלך אתו ר"י, וכאשר צר לו לר"ע, כי השיגוהו בלהות כמים ונפשו עגמה ודאבה ולבו היה דוי על הצרות הרבות והרעות אשר עברו על ראשו, מהר ר' יוסף לשלוח לו אגרת תנחומים, אך ר"ע מאן להתנתחם וישיב לר"י מכתב לאמר: אני הגבר ראה עני, בשבט עברת זמני, העומד על ימיני לשמני, מיום עלה מות בחלונני, ויקח ממני גראציה אשתי מחמד עיני, ואת דוד יחידי ראשית אוני, ואת אסתר בתי פרי בטני, ואתר לבדי שכול ואלמוני.

אותי נהג הזמן, חשך ולא אור לרע מזומן, פעם שנית שכול ואלמן, ויטרוף את מרים צנצנת המן, התקועה בלבי כיתד נאמן, ואת יששכר בני נטע נעמן.

אך ביישוב, בחמת עכשוי, יהפוך ידו, ויבער ביעקב אשו ולפידו, נזר הזמן ומחמדו, אוי אדון ואוי הודו, צדיק יסוד עולם ועמודו, פנה זיוו פנה הדרו והודו.

כלה בשרי ועורי, עוכר שארי, זמן אכזרי, דוב אורב הוא לי במסתרים ארי, ויהי לאבל כנורי, לקול בוכים עגבי ושירי, כי השחית שורש מתחת וממעל פרי, אכל דבשי ויערי, ארה בשמי ומורי, ואנכי הולך ערירי.

בנה עלי ויקף, משמים נשקף, ושומם שמני וממרום רמני,
ומהדומו הדמני, ומטרה לתציו הקימני, אכלני הממני.
במה שכים הושיבני גלמוד ובדה, כי אהלי שורד, וקרא
עלי הידד, הייתי כאיוב בלי אליפו צופר ובלדד, כי כל רע ממני
נדד, חדלו קרובי ואוהבי, וצעירים היו מלעיבי, לימים מאסתי
אבותם לשים עם כלבי, ותגדל מאד תוגתי, אשחה בכל לילה ערשי
ומטתי, ואמסה ערשי בדמעתני, בראותי כי הושתה בתה ביתי, ואומר
תחי זאת נחמתי, כי אם ממני כל טובה נעדרת, לא יאמרו לי זאת
ועוד אחרת, ואשא משלי:

א.

מה נלחמו בי ככבי שמים,
למה למפגע הזמן שמוני,
כי ממכון שבתו, אהה, רמוני
כדור לארץ רחבת ידים?

ב.

אישים אשר לי שתחו אפים,
עתה יבישוני ויכלמוני,
למאהבי אקרא והם רמוני,
ולשונאי אהיה עפר רגלים!

ג.

באתי בפח מוקש ועוד לא קמתי,
ביום בלי מר יעקב נותרתי,
מר יעקב אחי כליל תפארת;

ד.

אשוב ללבי זאת והתנחמתי:
כי אם בחוסר כל נשארתי,
לא יאמרו לי זאת ועוד אחרת.

אמנם ראיתי אחרי רואי, אגרת שלוחה ממך קציני ונשיאי, נוטה
אלי שלומים, ומדברת על לבי דברים נחומים, ושאלת ממני שירים
נעימים, כאשר עשיתי לימים, והנני נשבע באמת ובתמים, כי עמרתני

ז' ימים משמים, אולי יקרה השיר לקראתי, להפק רצונך כתאותי,
ולא עלה בידי לעשות דבר, כי רוח השיר חמק עבר, וגם ירעת אדוני
הגבר, כי לא יעירו ולא יעוררו את השיר עד שתחפץ, ואיך אשים
לבי לזמירות וכאבי את פי קפץ, ושלח במשמני רזון, ולא מצאו סעיפי
מכל שירה חזון, במתון ואף כי בחפזון, כי מזלי, חפץ דכאי החלי,
העלים כל שיר ממני ולא הגיד לי, מיום שבת משושי וגילי, ויהי
לאבל מחולי, ולמען לא אשיב ריקס פניך, אשלח שיר זה — שים
עליו עיניך:

א.

תשאל זמירות ואני אמלל,
נרפס במי בכיי ומתגולל
כי קם זמן אכזר ויסתולל
עלי, ולבי הוא כבר חלל.

ב.

מה אעשה דוד ואני שולל,
הדרי והודי הזמן חילל,
יום נכרתו יונק וגם עולל,
הכט אדוני כה למי עולל!

ג.

מעי לזאת הומים כמו חליל,
בנפול עצי עדני כמו נהלול,
ואלכה תמס כמו שבלול;

ד.

לכן זמירי זה כמו כליל
קבל, צבי רוכל, צבי מכלול,
מנחה בלולה היא בשיר בלול.

המר והנכאב בדמעתי מתבוסס

עמנואל פראנשיס.

ד. שיר נגד שירי העגבים.

ר"ע היה איש ירא וחרד לדבר ד' ואת אלהיו שוה לנגדו תמיד ולא עשה רק את הטוב ואת הישר בעיניו, לכן הלא נתפלא הפלא ופלא בראותנו כי בין שירי המשורר היקר הזה ימצאון פה ושם גם «שירי עגבים» והמה שירים אשר לא יתכן לשמעם ומה גם לכתוב אותם עלי ספר! ותגדל עוד פליאתנו בקראנו את הדברים אשר כתב נגד ר"ע הצפרוני והמרפס את מחברותיו (לעיל צד 34) ונגד שירי העגבים, שירי השק ושירי אהבה בכלל (לעיל צד 48), הלא מבלי חשוב הרבה נחרץ משפט לאמר: ר' עמנואל היה נאה דורש אבל לא נאה מקיים. ואולם נשנה את משפטינו זה אם נקרא את השיר נגד שירי העגבים אשר כתב ר"ע ואשר בו מתחרט ומתנחם כי עשה אותם. אז נוכח לדעת כי, האף אמנם ר"ע היה גם הוא כאחד האדם ובימי הנערות והבחורות הסיתהו יצרו לכתוב שירים אשר לא נכון לעשותם, הנה התודה על עונו כאשר «עמד על דעתו» ויתרחק מדרך לא טוב אשר התיצב עליו ולא שב לכסלה עוד. ולמן היום הזה, אשר בו שר ר"ע את שירו נגד שירי העגבים, לא הדל משחר למוסר את אחיו, עם בני ישראל, לבל יעשו גם הם מעשה לא טוב. —
וזה לשון השיר היקר הזה:

א.

שמעו שחקים, האזיני ארץ,
שימו יד עלי פה בעוד אשירה
כל יושבי תבל ושוכני ערץ!

ב.

כי לא יהיה השיר אשר אעירה
דומה לשירים שכבר חברתי;
לקח ומוסרים לבד אחבירה.

ג.

כי אם דרכי בזמיר סוררתי —
היום כבני ישי וכבני קרח
איישיר פעמי כאשר גזרתי.

ד.

זולת זמירי זה יהיו למורה
עלי ונחשבים לשברי נבל,
ובזה אדלג שור וארוץ אורח.

ה.

קומי, יחידתי, קחי הנבל,
אוצי ואל תשעי בדברי שקר,
מה לך חרוזי ריק ושירי הבל?!

ו.

היו זמירנו זמירי עקר,
האומרים חשק יהי הבעל,
ומספרים נסיו עד אין חקר.

ז.

ונעזוב, אוי לי! מחולל מעל,
כי הוא אדוננו והוא אבינו,
לרדוף אֵלִיל זמה, מִרְדָּף מעל!

ח.

באי יחידתי, סעיפי באו,
פְּנֵי לְבָשְׁתֶּם משחור קדרו,
בראות קווצותי אשר ילבינו.

ט.

כי כל בחורותי אשר עברו,
כלם בקברות תאוה חניתי,
ובאש אהבים כיקוד נחרו.

י.

אויה לבתי שיר אשר בניתי,
לשמם בקו תהו ואבני בחו
כי שֵׁם בְּלִי שֵׁם בם אני קניתי!

יא.

אוי כי ברדפי אחרי התהו,
ובעוד בפלס מעלי שקלתי
שם לעשות לי מבלי כמהו —

יב.

חשבון ושקל מעשי קלקלתי,
בלתי חשוב אל יום אשר יאיצו
לבא לחשבון על אשר פעלתי!

יג.

שירי אשר את לוצצים יליצו —
האקרא אותם ולי יעזורו?
או אם מליצות בעדי יליצו?

יד.

האם בשירים, שוררים ישירו,
האם בזמרה יעמוד הסער?
אם סוגרי שיר בעדי יסגורו?

טו.

אוי לי אנוש ממש, כמיל ובער,
חוגר ומתהלל כמו פתח!
אציב דלתות לי ואין לי שער!

טז.

איכה ביתדות שיר אהי בומח
היום, כאלו במ תקוע
גלגל זמני עד בלי ירח?!

יז.

מה אומרה, אם יאמרו מדוע
דעתי כמו אשה שכורת יין
אל קול תנועות הזמיר תנוע?

יח.

חה! כי בעד אשה יפת העין,
שרנו זמיר עֲוֹלָה ושירי דופי,
אמרי, ומה בצע והמה אין!

יט.

אם חן, יחידה, יפי תרדופי:
זאת תדעי לך כי לדיק עמלנו,
שקר יהי החן ושוא הדופי.

כ.

נפשי! בים חשק כבר צללנו,
ותחזי כי העלינו הרם,
גם כי תפְּצִים העלות פללנו.

כא.

שְׁעַר אשר הוזהב לעין החרם,
מצח אשר נמרט במלקחים,
פנים מלוטשים בטוח ארם —

כב.

היו בעינינו זהב פרוים,
זהר לבנה מרחבי רקיע,
שני מעורב עם כפור שמים!

כג.

נפשי! לזאת אינני, לזאת ארניע,
עיני, לזאת אשכב ולא אישנת,
ולזאת תהלות תהלה אביע!

כד.

נפשי! בחסדך תאמרי: עד אנה
מכה בסנורים, כמו עורת
לא תחזי פח, יד זמן שמנה?!

כה.

עד אן כאמה תשבי נמכרת,
עד אן למורט תתני הלחי,
עד אן גויה לך תהי לגברת?

כו.

החלצו, החלצו מדחי,
קראי בגרון חיש ואל תחשוכי:
כל שיר ענבים בוז יהי ושחי!

כז.

על במותי חושי בעוז תרדופי,
על במותי חושי אשר מרדו,
היום עליהם זעמך תשמופי.

כח.

לך יעבודו כאשר נעבדו
ממך, ועל ראשם היי נצבת,
פן יבגדו כאשר בגדו.

כט.

זכרי אשר מעל כבר נחצקת
היית, והורידוך בתוך החומר
להיות כמלכה בגדוד יושבת.

ל.

צוי סעיפוך ותגזור אומר,
חושי ישרתונך ובס תמשולי,
יהיו כצויך נובל ואת כתומר.

לא.

נפשי! מסילות מחשבותי סולי,
אל תשכחי לעד אמרי אלה;
סולי לרוכב בערבות סולי,
נורא תהלות הוא ועשה פלא!—

ה. שיר לאלינו עם הקיץ בחייו מכמה הרפתקי דערו עליו.

א.

שישו בני מעי, ואל תתעצבו,
גם כי עדן תכל נתיבי עותה,
רבות יחידתי מרורות רותה⁽¹⁾ —
בי צהלו יחדיו ולא עוד תדאבו.

ב.

התחזקי חושי, סעיפי רהבו,
כי בעדי גם⁽²⁾ יעלה המותה
— כי בו לבד רוחי פדות לה קותה⁽³⁾ —
כי מלאו ימי ולמות קרבו

ג.

גם אם תלאות הזמן מתנברות
עלי, ואם חלדי ישמני סחי
יום יום, וצרות לאחרות חוברות;

ד.

אל תמהי⁽⁴⁾ נפשי ואל תשתוּחחי
כי גם בצרותי שנותי עוברות,
כי איש מעונה לא לעולמים יחי.

השיר הזה, אשר שר אותו ר"ע בעת צר לו, נזכר לעיל צד 52 ונמצא בכ"י צד כ"ד.

⁽¹⁾ תחת הבית הזה נמצא בכ"י בית אחר בשני חצאי לבנה: „מי לענה ומי ראש הרותה“⁽²⁾ צ"ל: גם בעדי. ⁽³⁾ בשני חצאי לבנה נ"א וז"ל: „כי חיש זמן יבא אשר לו קותה נפשי, וליל ויום לנגדה שותה“⁽⁴⁾ צ"ל: אל תהמי.

ו. תוכחה.

א.

עבר זמן קציר וכלה קיץ
לריק, ולא יגענו,
נפשי, ולא נושענו,
ביני ובין המות אין היץ!
מה בזמן זה עוד אקו תועלת,
אם לאנוש רמה תהי תוחלת?

ב.

נמו ימי בחרות ופנו עורף,
גז חיש כצייץ ימלו,
כלו בעשן כלו,
וסתיו ימי חיי ועת החורף
ישבית בגן עדני פרי ופרח,
ובשערי יממיר כפור וקרח.

ג.

התרוממי נפשי והתבונני,
איך כצבי בורה,
איך כדרור פורה,
יעוף זמני כאשר חנני!
אתמול כנשר העליתי אבר,
מחר כאבן אשכבה בקבר!

ד.

אם כן, יחידה! איך עדן תגורי,
אוי לוי! בבית המרי?
שובי והמהרי
היום בימי בכיי ואל תגורי;
לך אחרי שובי יקר יתנו,
כי יש ויש תקוה לתכליתנו.

ה.

אל תראי נפשי ואל תפחדי,
גם כי בגיא צלמות
נלך אחר המות,
החלצי, חושה ואל תמעדי!
רגע באף האל יהי כרעם
ובעוד מעט מזער וכלה זעם.

התוכחה הנפלאה הזאת, אשר כל דבר מדבריה יורד חדרי בטן, היא השנית בקונטרס התוכחות (ראה מבוא צד 25), והמחבר ז"ל עשה לה זכר לעיל צד 35 ולכן פניתי לה פה מקום אף כי נדפסה כבר פעם א' בס' קול עגב דף נ"ט ע"א וב'.

ז. פיוט עם ישרון...

א.

עם ישרון, עם סגלה,
יתנו לאל תהלה,
יענו כלכם בגלה:
הללויה, הללויה.

ב.

מקדשו מהר יכונן
צור מרחם דל וחונן,
חיש בציון: עוד נרנן:
הללויה, הללויה.

ג.

נהרו חושים עבדיו
אל נוח קדשו ויחדיו
שבחותו על חסדיו:
הללויה, הללויה.

ד.

ועלי עגב ומינים,
קדמו שרים ונוגנים
תוך עלמות שיר רננים:
הללויה, הללויה.

ה.

אוהביו יציל ויפדה
מידי אויב ורודה,
צר כדוב אורב וצודה,
הללויה, הללויה.

ו.

לעדתו הנבוכה
יצו האל הברכה,
כי לבדו המלוכה,
הללויה, הללויה.

השיר הזה נזכר לעיל צד 45 בשם "פיוט", עם ישרון" ונמצא בכ"י
צד ל"ח וכתוב עליו "שיר לחן שיר לאילת אהבים".

ה. לאיש עשיר וכלי והיה לו בן מפזר ממונו, ובהעתק אחר
כתוב "לזקן כלי עשיר בלי בנים".¹

א.

אדם אשר זהב תשו כסלך
ותאסוף אותו בהיכלך,
אנא אמור לי, היועילך
יום כי אלי זרים תעזוב חילך?

ב.

יום יעלה מות כנשר
ותכסך רמה בתוך הקבר,

¹ לשון המעתיק; ראה לעיל צד 25.

מסחב בנוש עפר בשאת ושבר,
— אך זה בחלקו יעלה לגבר; —

ג.

צרתך אמנם תהי כפלים,
כי יעלה דינך לרום שמים,
חובות וזכויות בכף מאזנים,
ישקלו, האם זהב פרוים
תקרא לעזרתך ויצילך?

ד.

גם הונך, שבו תהי בטוח
ולקבצו תיגע ולא תנוח,
יהיה כמוץ שידפנו רוח,
אף כי יהי טמון כתחת שוח,
טרם אשר יתום ימי אבלך.

ה.

קודם זמן יאמר: עלה קרח,
כי כהתה עינך ונס הלה,
פזר לדלים תן בלב שמח;
כי אם עצתי זאת תהי לוקח
תקיץ לקץ ימין לגורלך.

השירה הזאת, אשר זכר עשה לה רי עמנואל בספרו (ראה למעלה
צד 25), היא התוכחה השלישית „בקונטרס התוכחות“ (ראה
מבוא צד 25) ומשם העתקתיה.

ט. קינה על פטירת הגאון חסיד מופלא כמהור"ר שמעיה די
מדינה זצוק"ל.

מורו של רי"פ, „איש האלהים הקדוש והנורא על כל סביביו,
הגאון המופלא" ר' שמעיה כמהור"ר משה די מדינה זצ"ל, חוסר נעמן מגזע
הגאון רשד"ם זצ"ל, היה אחד מרבני ויניציאה הגדולים והזכירו רי"א
ממדינה בזה"ל: „ויום כ"ח חשון התודיתי בפני עשרה, ותלתא מנייהו
רבנן היינו מוהר"ר שמהה לוצאטו מוהר"ר נחמיה סרוואל ומוהר"ר
שמעיה די מדינה" (1) והוא תתום עם רבני ויניציאה בשו"ת דבר שמואל
סי' י"ט ובשו"ת מים רבים להגאון ר' רפאל מילדולה חלק או"ח סי' י"א.
הוא הדפיס והגיה את הספר בן שמואל לזקנו הגאון רשד"ם וכתב גם
פיוטים רבים אשר מקצתם ראו אור בוויניציאה, ראה אדותיו בספר זצ"ל
לגירונדי צד 323, בספרו של די רוסי חלק ב' צד 126 ובהקדמת
החכם הזה בעצמו, שנדפסה בראש הספר בן שמואל הנ"ל. ר"ש די
מדינה נפטר במוצאי ש"ק, י"ג סיון שנת ת"י (2), ויקונן עליו ר' יעקב
פראנשים את הקינה הזאת לאמר:

אנית אניה אנו לידי עוני, בנייה בבינה וברוב עצה, בחרת¹ לעזרה
שיח, שיח נפשי על צדיק ירד לשוח, קורות הזמן היו לה לקורות,
וסרני ישראל אשר בקרדומו נכרתו היו לה לסרנים, חזקתיה במסמרי
בגדיו מסמרי שערת בשרי, בנעורת בכי הנעור בכל עת, בראותי יפנק

(1) בחינת הקבלה צד XVII.

(2) הח' ר' יצחק חיים כהן מהחונים כתב (במכתבו להמלומד טיאופיל אונגר
באוצר נחמד השלישי צד 145), כי ר' שד"ם נפטר י"ג סיון ת"ח, אמנם הדבר הזה לא
יוכל היות, כי הנה ראה זה מצאתי בכ"י הנמצא ביד מורי הח' דר' ברלינר נ"י וכולל
ציוני מצבות, את הכתובת על מצבת אשת רשד"ם זו"ל:

אשה אשר תבל ורוב מחמדותיו
היו בעיניה כמו אופל לילה,
אכן ביראת אל וקיום מצותיו
חגרה בעוז מתנה ולא תפיל עצלה
תמצא בעדן אל ואל תוך חצרותיו
שפע מנוחת חן וכבוד סביב לה.

ה"ה הרבנית והחסידה מרת. . . אשת הגאון המופלא כמהר"ר שמעיה
די מדינה נר"ו, נפטרה בכ"ו ל מרחשון התי' תנצב"ה. (בכ"י סי' 401)

הנה ראינו בזה, כי בשנת מות אשת מהרשד"ם, בשנת ה' ת"י, היה עוד הגאון
הזה בחיים, כי לולא זאת, לא היו כותבים עליו אז נר"ו. לכן נראה כי יש לתת אמון
להדברים הכתובים בזה, כי רשד"ם נפטר בי"ג לחדש סיון שנת ת"י, וא"כ היה חי עוד
ביום מות אשתו בכ"ו מרחשון מהשנה ההיא. —

רשע ^{עֲנֵנִי} ובשׁוּט חמתו ינעה, גב צדוק כגב נוער, כפרתיה בכופר תאריכי משחור חשך בראותי יד הזמן את כל כופר, וכפיר צח הלבב ככפור לא מצא כופר לנפשו ביום אפו, החלקתי שוליה בחלבי המתמעט, בראותי חלק מכבודו לבער וחלוקא דרבנן מתאבקת בעפר, הענקתיה חיל חיל ואוחיל להם כי ילחמו לי ביום קרב כצבא צבאים, הראש אשר רויתי יהיה להם לראש, וחבלי יהיה להם לרב החובל, אאכילם שבר שברי ונוזלי עיני אשקם לבל יצמאו בציים כבארץ ציה, בגדי הזמן יהיו לספנתי לבגדי וגם אשוף בהם עם רעיון רוח רעיוני, אל חוף הזמן אקרב לקרב ולמבצרוי אגוש ואגוש חומותיו בחמתי ובסוללות אמרי אעשה לי בהנה מסילות, והיה אם שלום לא ^{עֲנֵנִי} אעננו ואנקר עיניו לא ארפנו עד אשר אשוריו יאשר, אז אעבור בציים קול קורא: קרקרו קירות, עשו כלה כל כלי יוצר לקראת הצר, עלה עשן באפי כעשן הכבשן, דם ואש ותמרות עשן.

כי איככה אוכל וראיתי בתתו ^{עֲפְרִים} בעפרים וחורים בחורים, ואיככה אוכל וראיתי במשנה ידו את כל מורה וחציו מורה בכל מורה, ובלבות אישים הלהוטים באש הדת קְלֻפֹת אישים, היה הזמן הבוגד אל כל פעולת חכם לב כעש, וכסיל ישים קנו בין עש כסיל וכימה! לעשות כן, הסכין הזמן הסכין, ומה תסכון חכמת המסכן?

מה פשענו ומה חטאתינו, כי דלק כעת אחרינו, וככה הנר המערבי שלהבת יח הדולק ^{אִמְתוֹל} בעיר ויניציאה נעדר קדיש ועיר מעיר, ומעיר לב כל איש לדקדק במעשיו כחוט השערה, משער שבת במוצאי שבת עת הברדל קדש מחול, הברלה מעלינו הנשמה היתירה על כל חברותיה חכמה ודעת וחבה יתירה נודעת לה במעשים טובים, ותשאר הארץ נשמה בפטירת איש האלהים קדוש הוא נורא על כל סביביו הגאון המופלא כמוהר"ר שמעיה די מְדִינָה וצוק"ל, שמעו הולך בכל המדינות, היושב על מדין ואושר וכושר נפשו הנוטפת מר דרור, יצאה לדרור, ועפה השמימה כדרור, בשנת דרו"ר בח' סיון יום יב"א דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו, ממגד שמים מעל יאשב בסתר עליון ויתלונן בצל שדי, אך אמנם לבי לבי לכנסת ישראל הצועקת לשד שדים, הה על נופת שפתותיו גדלוני בתורה וכעת מגדלו זיו שדי, השי"ת יאמר לצרותינו די, אכ"ר.

צורִי! מאד צר לי, לצירי אין צרי,

גם שאנותי יתכו כמים;

מר לי למר מורי צרור המור, ולו

אחיל כיוולדה עלי אבנים;

נעדר הדר הדור, ודרדר זר בכל
לבב, ודמעת דם בכל עינים;
לבי למת אונן, ומתאונן עלי
זה הזמן הרע כבד אונים;
אשנה להקלותו והקלותו, בזאת
אולי יפלם מעגל רגלים;
אכה כעל פעם ואישיר פעמו,
אִפְעִים נאון רוחו כבוז פעמים.
מה לזמן, כי עת יזמן בור לבר
יקרא בגיל: „שישו בני מעים“?
יגאל מגואליו, ויגאל גואליו (1)
לקראת גאוניו יחרוק שנים!
כל צוררים גם צוררים בו שוררים,
רועים לרעים ירעו ברכים!
אֵלִיל במר נפשי בשומו כאליל
עשיר וצדיק לו פרוש כנפים;
כוסף זמן כסף, בעד זהב יחב
צדיק, ואביון בעבור נעלים.
ארגיש בני אשפה בלבי על בני
אשפה — והמה רוממו קרנים (2)
גם הנשיאים כנשיאים נדחו,
נגדם כאויב יאזור מתנים.
צדיק כציץ נובל, ונָבֵל שש ביין
נָבֵל, וקול נָבֵל ובמצלתים,
מסב עלי כר פס, (3) לבוש כרפס וחור
תולע, ותכריך בוץ ורקמתים,
תולע ותכריך בוץ לגוף צדיק, וחור
פתן, ועמוד שש מראשותים;

(1) פי', הזמן יגאל מכל צרה את אלה המגואלים (יֵלְאִי י"ז ח') אותך, ויגאל את
הגואלים אותו מהיות לחרפות ונותנים מהודם עליו. (2) בני אשפה (סהל'ס קכ"ז ס') יפלו
כליותיו ולבו בראותו כי בני אשפה (סהל'ס קי"ג ז') ירימו ראש. —
(3) (ברש"ס ל"ז ב').

רַב רַב (1) פֶּל בְּמִו פֶּל רַב, וְכַל רַב זַעֲמוּ
יֹרֵה בְּאֲשִׁים לוֹ יְהוּ לַעֲדִים,
פֶּלַח כְּבֵד נִכְבֵּד, לְזֹאת יִכְבֵּד כַּחֲוֹל
לוֹ יִשְׁקֵלוּ כַעֲסֵי בִכָּף מֵאֲזֹנִים.
הַחֲרִיב בְּצוֹר חֲרָבוֹ וְדַד דַּת הַחֲרִיב,
הוֹבִישׁ בְּאֲמִיץ מִיץ לִשְׂדֵי שָׂדִים.
צָר לִי לְדוֹד נֹדֵד, וְדָדִי נוֹעֲמוּ
הַיּוֹם צִמּוּקִים, גַּם תִּמּוֹל נִקְלִים! / א
הֵה אִישׁ שְׁלוֹמִי, הֵה אֲנוֹשׁ שְׁלֵם וְתָם!
הָאֵל יִשְׁלַם פְּעֵלוֹ כְּפִלִים.
אִם לִקְחָה עִירוֹ בְּאֵשׁ (2) לִקְחָה הָלֵא
מִמִּזְבְּחֹהוּ נִלְקַח בְּמִלְקָחִים.
הֵה, עַל מִבְּעַר רַע וְלִבּוֹת בּוֹעֲרִים
מִבְּעִיר בְּאֵשׁ הַדֶּת כִּמוֹ כִּירִים!
יוֹסֵר בְּרוּב יוֹשֵׁר (3) וְכִיוֹצֵר הָלֵא
יִבְחֵן בְּנֵי אָדָם בַּעֲפַעֲפִים.
בוֹר סִיד בְּסוֹד וְיִסוֹד אֲמוֹנַת הָאֲמַת,
אֵף מַחֲזִיק בַּה כֹּל רַפֵּי יָדִים.
תָּם תָּם, וְנִקְבֵּר בַּה, וּזְךְ הוֹגֵשׁ לְגוֹשׁ,
עַל כֵּן יְהִי לוֹ כֵּן (4) בְּרוֹם שָׁמַיִם.
שָׁם שָׁם אֱלֹקֵי שָׁם לְנַפְשׁוֹ יָד וְשָׁם,
נֹוה מֵאֵד נֵאוּה רַחֲב יָדִים,
יִשְׂרָאֵל כְּאִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאוֹר יְהוָה שָׁר, וְלוֹ
יִשִּׁיר בְּקֶרֶב מְלֹאכֵי מַחֲנִים,
יִקִּץ וְלֹא יִקּוֹץ בְּיוֹם הַקִּץ, וְאוֹ
לְעַד יְהוּ, לֹא יוֹם וְלֹא יוֹמִים.
יִחִישׁ אֱלֹקִים יוֹם בְּשׁוֹבָה נִשְׁבָּה,
יִשִּׁיב שְׁבוּיִם אֵל יְרוּשָׁלַיִם.

פה מנטובה. (4)

ת. ס.

יעקב פראנשים

(1) ת' ריב כמו שמות כ"ג ב'. (2) כי הוא למד את העם דעת תורת ד' צבאות אשר כה דבריה כאשר. (3) מלשון כְּנִים אנחנו (נילשים וי"צ). (4) הקנה הוואת היא אחת מהקנות אשר, בקונטרס הקינות, ראה מבוא צד 27.

י. קינה על ד' חכמים שמתו בוויניציאה, ה' עזריה, ר' יהודה,
 ר' אליה ור' שמואל מסעוד.

בטרם אעתיק את הקנה הזאת, מצאתי לנכון לפני להזכיר
 בקצרה מי המה החכמים אשר ר' יעקב מקונן על פטירתם: ר' עזריה
 הוא הגאון המופלא ר' עזריה מפיגו, אשר חבר את הספר גדולי
 תרומה, הנזכר בהקנה הנכחית ונדפס בחייו בוויניציאה בשנת ת"ג,
 ועוד ספרים אחרים, והוא מת ביום א' לחדש אדר ת"ז כמ"ש החכם
 יחכ"ם (אוי"ג ח"ג צד 145; עיין עוד שם צד 146) והכתובת הנמצאה
 על מצבת קבורתו הלא היא נדפסה בס' לוחות אבנים למורי הח'
 דר' ברלינר נ"י. ר' יהודה הוא הגאון ר' יהודה אריה ממודינא
 זצ"ל (כן כתב הח' רמ"ש ברשימתו לכ"י ברלין צד 36). ר' שמואל
 מסעוד היה אחד מרבני וויניציאה והתום על התשובה בדבר עבוד
 הרצועות לתפילין אם צריך להיות לשמן, בשו"ת דבר שמואל סי' י"ט
 ועמו חתומים עוד שם הגאונים הגדולים ר"א ממודינא, ר' שמחה
 לוצאטו, ר' עזריה פיגו, ר' עזריה אלחדב, ר' אברהם סולימה, ר'
 שמעיה די מדינה (עי' הוספה סי' ט') ר' יעקב הלוי ועוד. ר' שמואל
 מסעוד מת בכ"ג לחדש חשון שנת ת"ט ועל מצבת קבורתו כתוב
 לאמר:

מצבת קבורת איש האלקים ה"ה הגאון המופלא כמוהר"ר שמואל
 מסעוד זצוק"ל.

אם חשו"ן זי"ו גוי שרף	גרי האיר צור עולמים
אם גופי גר במקום שרף	נפשי חיה שם במרומים
אם רוחי הוא כדמות שרף	כשמואל הייתי תמים.
על כן האל צירי חבש	בשנת זב"ת חלב ודבש.

(כ"י ברלינר הנ"ל סי' 408). והיה עוד ר' שמואל מסעוד אחר, והוא היה
 אחד משועי העיר רומי והי' חי עוד בשנת ת"נ א. (כן מצאתי כתוב
 בסוף ספר מחברות עמנואל אשר ביד מורי הח' דר' ברלינר נ"י).
 ואולם הח' הרביעי, הוא ר' אליה הנזכר פה, לא אדע מי הוא.
 ואלה דברי ר' יעקב המקונן על מיתתם:

קול זעקה ובכיה, ונה[?] נהי נהיה, יען כי יד הזמן הויה, וחרבו
 שלופה בידו נטויה, ויך את החומש בצדיה, את הגאון עזריה, אבי
 החכמה והתושיה, ועוד ידו נטויה, אוי כי שלח ידו שניה, והשכיר
 חציו מדם הלל ושבויה, וינצל עיר וויניציאה מכל עדיה, ותשאר ערום
 ועריה, יום עוררה קשת הזמן הבוגד על הגאון יהודה ועל הרב
 אליה, שני נדיבים ושועים מבני עליה, ועוד ידו נטויה, אוי כי עוד

בא שלישיה, כאב בלי רמיה, כויה תחת כויה, פצע וחבורה ומכה
טריה, תאניה ואניה, יום לקח הזמן מאתנו את האלוף שמואל
מסעוד רב העליליה, בכ"ג למרחשון הרת נתנה, ברוך שאמר
והיה, על אלה אני בוכיה, וכוסי לענה ורוש רויה, לכן אקרא בראש
כל הומיה, וברחובות קריה, אשר מלאכת הזמן הבוגד רמיה, שפר
קדמי להחוייה:

על מה אדניך / הזמן הטבעו ?
אראה בספיך והנה נעו,
אראה ועמודי אמת התנצצו,
התמוטטו היום והתרועעו ;
אראה זמן בוגד ואין לך מעמד,
אראה ירכיך והן צלעו,
אראה, אשר מידך זאת היתה,
גם מוסדותיך בבגדך זעו ;
אראה ועת תמית גאונך אזי
תמיט יתדות כי כך נתקעו.
צדיק יסוד עולם ועמודו, ואין
שוה בנזקך אשר יגועו,
אראה זמן כי אחרי כל גואליך
תדלוק, ללא הטאו ולא פשעו,
אראה והצבתם למטרה לך,
אראה בתוך כף קלעך קולעו,
אראה ותמשוך ירך את לוצצים,
אראה וכפיך לזר נתקעו
אראה במרגועם וכטח אהלם,
חנו בשלותם ולא נסעו,
אראה ירומם את קרניו שבלול,
אראה וקרני כל צבי גודעו,
אראה אשר תכרע לישרי לב, ובר-
כיף לרגלי האויל יכרעו,
אראה ואלה נבהלו מפחדך,
אלה בבא פחדם כך נושעו.

אלה במרם יקראוך תענם,
גם צעקו אלה ולא נשמעו,
בל שורשו אלה בתוך תבל וְאֵלֵהֶם
לֵאמֹר שורשו מרם אשר נִשְׁמַעוּ
מִלְכֵי תְּעוּדַת אֵל וּשְׂרֵשׁוּ אֲרָאָה
כִּי אֵל מְזוּזוֹת בּוֹעֲרִים נִרְצוּ
אֲרָאָה אֲשֶׁר אֱלֹהִים לֹא לֹקֵחַ, שֶׁר לְשׁוֹר,
מִשְׁכִּיל לְמַסְכִּיל, בַּר לְבוֹר נִכְנָעוּ.
אלה קצות דרכי ודוניך, וְשֶׁר־
מִן מַעַלְלֶיךָ אֲשֶׁר נִודְעוּ
פֶּן תַּחֲשַׁבְנִי הַזְּמַן הַיּוֹם לְלֵץ,
דַּע כִּי שִׁפְתֵי לַעֲנָה יִשְׁבַּעוּ,
שְׁתוּ וּמְצוּ תִמְרָרִים, לַעֲנָה
וּרְאֵשׁ, וְקִאוּ מֵאֲשֶׁר בִּלְעוּ.
מִיֶּדֶךָ זֹאת הִיִּתָּה לָנוּ זְמַן!
מִיֶּדֶךָ — עַל כֵּן דַּבְּרִי לַעֲנֵה,
הִיא פִּרְשָׁה רֶשֶׁת לְרַגְלֵיהֶם וּפְתָה,
מִיֶּדֶךָ, מִיֶּדֶךָ נִרְקַעוּ,
אֲנָשֵׁי אֲמוֹנָה אֲבָדוּ בְּגַלְלֶךָ,
בְּגַלְלֶךָ עַמִּי בִּבְכִיָּה גֵעוּ,
הֲרָף, זְמַן בּוֹגֵד, וּנְבִלִיגָה מֵעַמִּי,
הֲרָף, לִיֶּדֶךָ אֲמֹר, הִשְׁעוּ!
רַב שִׁבְעוּ עַמִּי פִּצְעֶיךָ תִּמּוֹל,
רַב מִבְּנֵי אֲשַׁפְּתֶךָ נוֹגְעוּ,
אִי שֶׁר עֲזָרִיָּה, אִי פִּרִידָתוֹ וְגַם
דּוֹלֵי תְּרוֹמָתוֹ תִּמּוֹל זֹרְעוּ,
אִי צוֹף שִׁפְתָיו אֵיךְ בִּקְבְּרוֹ דוֹבְכִים,
בּוֹ מִשְׁבָּרִים דַּת וְלֹא יִמְנָעוּ,
רַב לֶךְ, וְהִמְתָּה כְּאִישׁ אֶחָד שְׁנֵי
שְׂרִים יִשְׂרָיִם יַחֲדָיו בּוֹלְעוּ,
אִי שִׁאֲנַת אֲרִיָּה וְקוֹל שֶׁחַל וְאֵיךְ
רָמְזוּ וּשְׁנֵי הַכּוֹפֵר נִתְּעוּ!

מי יערוך אליו בדורשי דת אמת,
אם ייעפו לרוב ועם ייגעו.
לבי לא אליה ואל עמו, אשר
כצאן בלי רועה במותו תעו,
לא חובשה נגעם עדן, לא רובכה,
עיני אבליהם עדן ידמעו.
תחת שלשה רגזה ארץ ות'
חת הרביעי קיר לקיר נגעו,
רגזו וחלו מוסדי תבל וגם
כל יושביו זעו והזדעזעו,
זעו ואפיהם נחלים שומפים,
מרוב יגונם מעונות דם זעו,
על זה ארובות הדמעות נפתחו,
על זה תהומות הבכי נבקעו.
קול נתנו איה שמואל הגביר
אי שערי בינה ואיך טבעו,
נלכד מעון קודש וארון נלקחה,
אוי אוי, ולוחות הברית נצנעו,
נמס לבב העם, למי^ע נהפך,
אז פרמו בגדם וראש פרעו,
אוי אוי, וימס עוד לבב כל יושבי
ציון, ויחדיו לב וסות יקרעו,
יבכו במר רוחם ויכו כף לכף,
ובדם דמעות המעיל יצבעו,
על מי יהי מחסור ענייהם, ומי
יד מי כמיד הגביר יושפעו?
מי כגביר יספיק לכל צרכם בהון,
איך ישרפו חקם וחוב יפרעו?
מעיי לארבעתם ככנור יהמו,
קירות לבבי רגזו, נרתעו,
איך לא עליהם יהיה גשם דמ'
עותי, הכי הם בזבול נרגעו,

אבכה אני בפכי תעודת האמת,
אבכה לְעֵתֶיךָ אֲשֶׁר קִבְעוּ
יִשְׁתַּקְעוּ כֹלֵם בְּגַן אֵל, כֹּאֲשֶׁר
שָׁקְדוּ בַמְדַרְשִׁי וְהִשְׁתַּקְעוּ
הַזּוֹרְעִים דְּמַעַח רִנְנָה יִמְצְרוּ,
יְהִיוּ בְרוּב שְׁלוֹם וְיִשְׁתַּעֲשְׂעוּ.
יִבֵּא מִשִּׁיחֲנוּ וְיֵאִיר מַחֲשַׁךְ
עֵינֵי בְנֵי עַמּוֹ, אֲשֶׁר הוֹשַׁעוּ,
מִפְּנֵי נִבְקַשׁ דַּת, וּמִפְּנֵי נִדְעָה:
עַל מַה אֲדֹנֶיָה וְאֵיךְ הִטְבְּעוּ.

ת.ס.

המקונן יעקב פראנשים.

יא. קינה על הגאון המופלא סיני ועוקר הרים כמוהר"ר מנחם קאזים זצ"ל ר"מ ור"מ בק"ק פירארה יצ"ו.
ר' מנחם בכה"ר אלהנן קאזים היה אחד מגדולי דורו⁽¹⁾. הוא חבר את הספר שלום הבית והדושים על שבת וחולין, וביד הרב המחבר ס' זצ"ל (ראה שם צד 233) היה קובץ פסקים (כ"י) ממנו, כתובים בשנת ת"ח ולוית תן להם הסכמות הרבנים בורגו ומונציליס. הוא נפטר ביום ערב שבת קדש שחרית, והניח אחריו בן חכם ונבון, ר' חנניה קאזים, אשר חבר ג"כ ספרים אחרים. רח"ק התום ביהד עם רע"פ בשו"ת מים רבים חלק הו"מ ס' ל"ג וגם הוא כתב—כמו רע"פ—הסכמה על הס' שו"ת הלכות קטנות לר"י האגוז. וזאת קנת רי"פ על מות ר' מנחם:

א.

קומי מליצה, תוף זמיר השליכי,
קומי, תלי הנבל
א/ ובקול נהי העריכי
מספד עלי תנים מעורר אבל!
ב/ לא עת הגות צחוק, ודברי מעם.

(1) ראה שו"ת דבר שמואל ס' ע"ט.

אוי לי! ודעתי עתה
מרוב כאב נבעתה
ני! ני! יהי כל מענך הפעם,
או בהכרת רעם,
קולי, נשימות חיל זרוק לבהו,
הו! קרא בילל ישימן תהו!

ב.

תבל לזאת תכול ותאבל ארץ,
ימל פרי ופרח,
יחדו יבואם קרץ,
לא יעדיף עלה עלי עין סרח,
לא לאדמה עוד יהי אדרת,
/7 מרבד יחזי הטבע,
מרבד, גדל נוי שבע
על כל מלאכת יד אנוש גוברת,
לא עת לסות תפארת,
תפשוט מעיל הדר אשר גדלה,
ללבוש סתיו עולם וחורף סלה! —

ג.

קדרות ביום זה ילכשו שמים,
וימששו צלמות
כבד ועב כפלים
ממחשך נוף, כל עתיד *ארץ*
לא מפני עץ ועב מונע,
אך מבלי עוד זוהר
לפנם שמי מוהר,
מאין מאורות יוכלו הוצע;
שמש לסהר רע
יהי בקפאון ¹, ויהי יחד
איד לאדמה, למרומים פחד.

¹ המקונן ירצה, כי גם השמש יאבד חובו ויהי קר כמו הסהר.

ד.

מה זה ואיך חמה עדין תזריח,
ישחק למולי שחק,
חלד יבול יצמיה,
ויחשוב עניי לדק ולשחק?
הה, כי עלי תלי הריסותינו
יבנו ברוב עזמו
בנין שמחות למו,
וימצאו הון באבדותינו!
הה, כי ביום רעתנו
תעל בגורל לזבול הרוח,
חלקו חלוף ישמור בנקרת שוח!

ה.

אשוב ואודה, רום, אשר צדקת,
לקראת פאר בת מלך
נחת בגיל הדלקת,
יען למחוזו לה תהי ופלך,
לא אמצאה, תכל, בזאת לך פשע,
אך אתנה כך דופי,
יען במעשה יופי
עשית למול נניד, ובגדי ישע
זכית נות הרשע
להיות בחייו לו כמו אומנת,
גם אחרי המותה צנצנת.

ו.

רום באמת אור הזמן בזות
איך ממך זיו תמח?
תחתית, כך גנות
זרע קדושים, איך תשולל צמח!

הדין ביום זה עמל רגיע

מנח זבול חכמת

עפר במשפט שמת

ביום לחיקך חוק אשר יורע (?)

אמנם זמן יגיע

כי יחביר האל חלקים אלה

ויכלאם מכם בדרך פלא.

ז.

עוד עוד יאושרו ויתהדרו

יחדו לעין השמש

עקב אשר אושרו

יחדו צעדיך במישור אמש. / א

או, רום, בשואה יאתה פחדך

או, תערוף או זרם

דמעה כמטר, מרם

תשיב יחידה זאת, שלל שודך

יבא או אידך, / טאזל

נוף אשר תכנים לרוב הכעס / זר

תוציא בקולות או, בקול הרעש.

ח.

מה נעשה בין זה ובין זה, אנו

רעי, באין רוענו?

על זאת סעיפי אנו:

אי שר! בשוט מוסר תמול רוענו,

איה גביר משביר בדת אל שבר,

ראש יושבי השעה,

הווי! חיל בלי לו שעה,

אוי, ציר באין תקות צרי או שבר,

אין קץ לזה השבר,

עמי, אהה, עמי כאבך נצה,

עמי, עדי עד מצחך יז נצה!

מ.

עמי, שליח רעיוני, הרף!
הרף בעוד אבליגה
ולצערי אל תתני טרף;
לך לך והעד לי אשר כמוכה
דמעה שחורה בבכי אשפוכה! —
יעקב פראנשים.

תם.

יב. משיר ר"פ לנשואי כמהר"י לומברוזו גיסו (1).

השיר הזה, אשר זכר עשה לו ר"ע למעלה צד 53, ארוך הוא מאד ואין פה המקום להדפיסו כלו. אך את החלק האמצעי ממנו, הכתוב במליצה פרוזית, הכולל דברי השבח אשר יצאו מפי ר"פ על משפחת החתן והכלה ועל משוררי זמנו, אשר כתבו גם הם שירים לכבוד ר"י לומברוזו ליום חתונתו וליום שמחת לבו, אותו אמרתי להדפיס בזה: „מה אשיר לא שר שר המליצה, ומה אומר לא זמר אבי החכמה וחמועצה, איך הזבוב יגיע במקום לא הגיע הנשר, ואם הרוכב אניה גדולה יירא מסער, מה יעשה החובק נסר? במה תהיה קורת העכביש בוטחה, אם החומה הנשגבה תירא מנגיחה? אמנם נעשה עמי חלק הסותר, למה תצעק האחזה אשר לי בדודים האלה ואין עותר, ומפניך אסתר, יום חתונת יצחק לומברוזו גיסו, כבודי ומרים ראשי, ואנה יהיה מפלטי ומנוסי, ומגיני וצור עוזי מחסי, אם אשמע על שער בת רבים, תודות אילת אהבים, הגבירה שרה לבית פראנקו די אלמידה בית שועים ונדיבים, אך אשוב לאמר אחריש אתאפק, יען היותי באופן השיר מסופק, כי אם אומר אשר החתן בר ונבר, תחשב עדותי ללא יודעיו כהרס הנשבר, ואני נוגע בדבר, איך אומר תהלות הגביר ישר ונבון ר' דוד לומברוזו בואת השירה, והוא חותני לראשי עטרה, תהי נפשו בצרור החיים צרורה, ואיך אאריך בשלמות המשכיל ונבון ר' משה לומברוזו אהיו וחשקו בתורה, ומלבד היותו כאח לי נפשי בנפשו קשורה, ומטעם הזה כמה נאה השירה, — כפי זרים ולא חסר העולם משוררים, אנשי השם אשר מעולם המה גבורים. ואולם המשורר הקודם „שלא במתכוין, הטיל אותם באגודה אחת בטיט היון, וחטאה גדולה חטא בשפתי, יען לא

(1) בכ"י צד כ"ו: — כ"ח:

הגדיל לטובה אותם ודומיהם באמרותיו, ולא נשא את שמותם על שפתיו. כי מי כרב ר' יעקב הלוי⁽¹⁾, כרע רביץ בין בעלי המליצה כארי וכלביא, קם לגואל למליצה אשר כאלמנה גלמודה, נעה גם נדה, והעלה אותה עשר מעלות במעלות אשר ירדה, לקח בזמר ובזמיר מיד ר' כפלים, הקול קול יעקב והידיים, וזאת הצעירה שבכחות דעתו נשגבה, ולחכו במיני מתיקה עריבה, אחר אשר מלא מכל עדני החכמות כרסו, ויאכל לשובע נפשו. ומי כרב משה זכות⁽²⁾, לקח בשיר תשע עשרוני הזכות, לא נפל ארצה מכל דבריו, ובלשון נופל על לשון לא קם איש כמהו ולא יקום אחריו, שירו בין חבריו כמו בין האבנים היהלום, והלצתו צועקת מול כל איש איננו בחכמות אל תקרב הלום, בחידה יחיד הדודו, אין עוד מלבדו, שכלו הגיע אל קצה האחרון, וכמעט אומר כי לו על כל שכל אנושי יתרון, רעיוניו מכל עיון לא ילאו, קטון וגדול שם הוא, דבר קטן היות דאביו ורבא, דבר גדול מעשה המרכבה, ידו בכל וכל הכם לבב ממנו יחת, כאלו הוא בעל מלאכה אחת. מה מתוק מדבש הח"ר יום טוב ואלואזין⁽³⁾ ומארי עז, הן בלשון עברי הן בלשון לעז, ובין המחברים שירים מורכבים מכמה לשונות בעת ששון, יום טוב ראשון —, ואיך עמ"י ישמ"ה וישכת רישיו, ריש המעשיר את בעליה בתתה כתר המליצה על ראשו, ריש קנאו בה כל המליצים, ריש לא ישוו בה כל חפצים. ואחרון אחרון חביב ר' עמנואל אחי אשר חדש פרחים בשיר כנגנות האביב ויעש לו זר זהב סביב, המזמר לספרדים בלשון גאונם ואל הלועזים בחדודם ולשונם, ואל היהודים ככתבם

(1) ר' יעקב הלוי חתום תחת שלשת המכתבים נגד ש"ץ ונתן העות משנהו ביחד עם החכמים ר' שמואל אבוהב, ר' שלמה חי סראוואל, ר' משה מריוויס, ר' סניאור ו' דנאן, ר' משה זכות, ר' יצחק מן הלום, ר' יוסף אלואלנסי. המכתבים האלה נכתבו בוניציאה יום ט"ז למב"י ס' והוהרתם את בני ישראל שנת ונקדשתי בתוך בני ישראל לפ"ק, ונדפסו בסוף שו"ת דבר שמואל (ויוניציאה תכו"ן 2) ס' שע"ה. גם בתשובה י"ט מהס' הזה נמצאה חתימת הר"י הלוי. לפי השערת הרב חננאל ניפי היה תלמידו של הגאון ר"ע מפיוגו, ראה וצ"ל צד 159.

(2) גדולת האיש הרגול מרכבה הזה נודע לכל, כי מלאה הארץ תהלתו. הוא נולד בשנת ש"ץ, ונפשו עלתה השמימה ביום ב' לחג הסוכות ה' תנ"ח ומצ"ק נדפסה באר"ג ה"ג צד 140.

(3) ר' יו"ט ואלואזין יסד את הת"ת בעיר ויוניציאה כמ"ש בס' ה"ד אורי"ם (תנ"י צד 258) והיה אחד מירידי רע"פ אשר כתב לכבודו שיר ונדפס בראש הס' הנוכח, ובכ"י אשר לפני (צד ל"ה) מצאתי עוד שיר אחד, אשר שלחו ר"ע לרי"ט וז"ל:
 כל המליצים הם לנגדך אין, כלם כשכורים ולא מיון,
 רוע מליצתך כשי הבל יהי, מיטב מליצתם כמנחת קין;
 שירך כעין משה אשר לא כהתה, שירם כעין בלעם שתום העין.

ו כל שו נם, זה וזה בלשון נעים ונאוה, והצד השוה—שבהם, שאין לו שוה, ובפרט ערבותו בשיר העברי אין לו חבר, שפתותיו שושנים נוטפות מר עובר, חדלו צלי לשון כמהו בישראל חדלו, ודעת שפתיו ברור מללו, אם כן דעתי לסברא גזאת איננה נוטה אשר נשי"א¹ יחטא, במוצא שפתיו ובמבטא, רק תהלת האנשים האלה לדבר פשוט השמיטה, הלילה לי מעשות כדבר הזה, ולהתמין¹³ לקרא לכל מליץ חדל ונבוה. אמנם קולות אשמע ומשמיעם לא אחזה, ידי לא תעבורי מזה, מי אלה הלשונות אשר כעב ברקיע המליצה תעופינה, ובעמדם ברומ הוכוח כנפיהן תרפינה, הדברים צרופים ככסף בלי סיגים, אך דבריהם המה כעגלים אין זה כי אם עופר ועפרה באש האהבה נמוגים, כן דרך כל דודים יסדרו בפיהם צפצוף דרור ולכסוף יאלמו כדגים, וכלם בוכוחם הראשון, זה כבד פה וזה כבד לשון, אסורה נא ואראה את המראה הגדולה, אכן מה אחזה המה החתן והכלה, מה טובה האהבה עם היווג כרוכה, כי שם צוה ד' את הברכה, ראו החתן לעמת כלתו, כסתה כלימה פניו כאלו גנובה היא אתו, ורוב החשק בצע אמרתו; הכלה פניה גחלים, עפעפיה שפלים, ועיניה מפילים הללים. אכן מעט ישיבו פניהם לעצמם, ולשונותם להגינם, והחתן מתאמץ להתחיל שירתו היפה, ולא הלך כפעם בפעם בלעגי שפה, וקודם כל דבריו ישא עיניו לראות טובת המראה, והאיש לה משתאה, מהריש ואומר בלבו: כמה מקחי נאה, מה אהלל בעפרה, אם יראת אל והתמימות, אם מעלת המדות והשלמות, אם היחס והרוממות, אם היופי והנעימות, מי כמוני יקרא אשרי חלקי אשר קניתי אלה...

---

¹ המשורר חתם א"ע תחת השיר הוה בשם „עקיב"א נשי"א פר"ס", שהוא בחלוף סדור האותיות: יעקב פראנשים.

B.
574.

מִעוֹת לְתִקּוֹן:

צד	5	שורה	4	:	תחת	הראש	צ"ל	הפרק.
"	14	"	17	:	"	שני	"	שלשה.
"	18	"	4	:	"	8	"	.15
"	20	"	4	:	"	4	"	.9
"	22	"	21	:	"	ג'	"	.8
"	"	"	27	:	"	10	"	.16
"	"	הערה	1	:	"	אחרי	"	ראה.
"	24	ש'	4	:	"	7	"	.13
"	"	"	19	:	"	14	"	.22
"	27	"	22	:	"	5	"	.10
"	30	בהערה	8	יש	למחוק	את	המלות:	"ו"ל

ההערה כלה."